

ZACHOWANIA AGRESYWNE UCZNIÓW

*Badania porównawcze
1997 – 2003 – 2007*

Prof. UW dr hab. Krystyna Ostrowska

**Rozmiary, nasilenie i rodzaje zachowań
agresywnych w szkole w latach
1997, 2003, 2007**

Warszawa 2007

Raport

**Agresja i przemoc w szkole.
Badania porównawcze 1997-2003-2007**

Spis treści

1. Wprowadzenie	3
2. Tło badań w 1997 i 2003	7
3. Rodzaje i nasilenie zachowań agresywnych – badanie 2003	9
4. Realizowane i proponowane działania ograniczające agresję w szkole	16
5. Dlaczego podejmujemy dalsze badania?	20
6. Charakterystyka uczniów objętych badaniem w roku 2007	23
7. Bycie sprawcą agresji i przemocy w szkole – wyniki 2007	34
8. Ofiary agresji w środowisku szkolnym i poza szkolnym	62
9. Czynniki sprzyjające (ryzyka) agresji.....	68
10. Porównanie wyników badań z 1997, 2003, 2007 roku.	76
11. Uczniowska ocena profilaktyki agresji	96
12. Wnioski.....	99
Literatura:	104
ANEKS 1 Spis tabel	105
ANEKS 2 Spis wykresów.....	108

1. Wprowadzenie

Stwierdzenie, że wiek XX był wiekiem agresji i przemocy może spotkać się z przyjęciem lub odrzuceniem, być uznanym za banalne i mało odkrywcze. Faktem jest jednak, że, od dziesiątek lat, zarówno w skali międzynarodowej, jak regionalnej i mikrospołecznej, rodzinie każdego dnia dochodzi do zachowań, które określa się mianem terroryzmu, przemocy, agresji, gwałtu. O tym informują nieustannie stacje telewizyjne, radiowe, codzienna prasa, tygodniki i inne środki komunikacji społecznej np. strony internetowe.

Inny ważny fakt istotny dla rozważań nad problematyką agresji, to zauważalna, mniej więcej od czasów rewolucji francuskiej, akceptacja, aprobatą a czasami nawet zachęta do rozwiązywania problemów społecznych przy pomocy agresji i przemocy. Poszczególne jednostki przenoszą styl walki, przemocy, terroryzmu przyjęty w rozwiązywaniu problemów makro społecznych na płaszczyznę rozwiązywania problemów w rodzinie, szkole, między partnerami, kolegami.

Niemniej ważnym czynnikiem stymulującym styl agresywnego rozwiązywania problemów interpersonalnych jest fakt społecznego uwalniania agresora od odpowiedzialności za jego działania. Dzieje się tak zawsze wtedy, gdy wskazuje się na zewnętrzne czynniki, jako źródła agresji, pomijając źródła zachowań agresywnych tkwiących w osobistej decyzji i wyborze formy rozwiązywania konfliktów lub innych problemów, przed którymi staje jednostka.

Od 1989 w Polsce dokonują się wielorakie przemiany ustrojowe, ekonomiczne, ideologiczne, które ujawniają nieznaną dotychczas szerszej społeczności różne formy zachowań dorosłych, ich przekonania, postawy, cele i dążenia, które są sprzeczne z wcześniej głoszonymi ideałami solidarności. Dzięki środkom masowego przekazu są w całym swym

spektrum, wyrazistości i kontrowersyjności dostępne społeczeństwu. Dlatego w tym miejsca należy przytoczyć te z nich, które mogą sprzyjać stosowaniu strategii opartej na przemocy i agresji w dochodzeniu do celu i unikaniu zagrożeń.

- Zorientowanie dorosłych na wartości konsumpcyjne i niedocenywanie wartości egzystencjalnych, co skutkuje zaabsorbowaniem pracą przynoszącą korzyści materialne, zyski finansowe, a jednocześnie prowadzi do ograniczania swobody w gospodarowaniu wolnym czasem, uczestnictwa w życiu dzieci. W zasadzie w wielu domach rodzice nie mają czasu na rozmowę, wymianę poglądów, uzyskanie informacji od swoich dzieci o ich przeżyciach i problemach. W tych zaś, gdzie są dzieci starsze dochodzi do sytuacji, w której rodzice i dzieci żyją niejako obok siebie, a ich drogi jedynie się krzyżują w przestrzeni rodzinnego domu, ale nie jest to bycie ze sobą i dla siebie. Rodzi się problem dzieci określanymi mianem „ujawniający syndrom nieobecności rodzica, rodziców”, „sierot psychicznych”.

- Rzeczywiste pogarszanie się sytuacji ekonomiczno-społecznej sporej części społeczeństwa polskiego niesie ze sobą konsekwencje niezaspokojenia nawet podstawowych potrzeb biologicznych, psychicznych i społecznych. W tej sytuacji wielu młodych ludzi podejmuje działalność zdobywania pieniędzy na własną rękę. Z jednej strony, przyczynami takiego stanu rzeczy może być chęć utrzymania dawnego statusu i prestiżu rodziny, z drugiej - poprawienie dotychczasowego jej społecznego wizerunku, chęć realizacji aktualnych aspiracji młodzieży. Ta specyficzna zaradność życiowa, troska o rodzinę może odbywać się albo na granicy prawa, albo wręcz prowadzić do jego łamania. Jest też okazją do stosowania strategii opartej na wykorzystywaniu różnych form agresji.

- Ważnym czynnikiem, którego nie można pominąć rozważając przyczyny agresji uczniów w kontekście zmian społecznych, ekonomicznych i

politycznych, to narastająca w znacznej grupie społeczeństwa polskiego frustracja wynikająca z wysokich kosztów transformacji. Frustracyjne napięcie prowadzi do emocjonalnej agresji wobec rządzących i tych wszystkich, którzy w jakimkolwiek stopniu są przedstawicielami lub obrazem władzy np. nauczyciele, dyrektorzy szkół, katecheci, urzędnicy państwowi. Uruchamiany jest także mechanizm przeniesienia na bezpośrednie relacje interpersonalne w pracy, rodzinie, sklepie, środkach komunikacji miejskiej, w miejscu zamieszkania. Wszechobecna agresja, w różnorodnych swoich formach utwierdza jej obronny, indywidualistyczno-egoistyczny i przystosowawczy charakter w umysłach młodych członków społeczeństwa.

- Jesteśmy także świadkami uwyrażniania relatywizmu etycznego, jako podstawy tworzenia zasad współżycia społecznego. Skutkuje to odrzuceniem tych norm moralnych, które uznaje się za niezmiennie, ogólnoludzkie, ponadczasowe. Ważne są takie zasady, które służą osiągnięciu celów aprobowanych społecznie, np. uzyskaniu awansu zawodowego, zdobyciu sukcesu, utrzymaniu atrakcyjności osobistej, spowodowanie cudu gospodarczego. Strategia ta przyczynia się również do konstruowania obrazu świata, w którym nie obowiązują stałe niezmiennie wartości, zasady, normy a inni ludzie traktowani są na takich samych zasadach jak, rośliny, zwierzęta, dobra materialne, czyli są tylko jednym z wielu elementów środowiska czy sytuacji, w którym jednostka realizuje swoje osobiste cele.

- Toczone dyskusje publiczne dotyczące problemów społecznych i politycznych naznaczone są akcentami emocjonalnymi z elementami agresji werbalnej. Są one prowadzone między osobami, które odgrywają znaczącą rolę w życiu państwowym, społecznym, religijnym. Tak, więc politycy, przywódcy społeczni, polityczni, religijni stają się osobami uruchamiającymi modelowanie zachowań agresywnych, przede

wszystkim agresji werbalnej, ale także wpływają na podważanie i wyrazistości takich pojęć jak; szacunek dla życia ludzkiego, godność człowieka, wolność, równouprawnienie płci.

- Okres transformacji, to okres totalnej krytyki autorytetów, niezależnie, z której pochodzą strony – lewej czy prawej. Zmagania dorosłych z wykreowaniem nowych autorytetów społecznych ma niewątpliwie wpływ na dzieci i młodzież, szczególnie ta, która według ustaleń psychologii rozwojowej znajduje się w naturalnym okresie buntu wobec nich.

- Ważnym czynnikiem jest zmiana społecznych oczekiwań kulturowych uwidaczniana w tym, co Świda-Ziemia (2005) określa społecznym kontekstem pojęciowym. Do najczęściej używanych i aprobowanych pojęć należą: sukces, atrakcyjność, siła przebicia, niezależność. Niestety wraz z tą zmianą, nie obserwuje się zmiany strategii działań, nadal są te z elementami agresji, brutalnej rywalizacji a nie współpracy, dialogu, pomocy, wsparcia.

- Najważniejszym jednak stymulatorem agresji w szkole może być poziom napięcia, jaki występuje pomiędzy pragnieniami, celami i dążeniami uczniów ukształtowanymi pod wpływem oczekiwań rodziców, rówieśników, grup i osób odniesienia tak realnych, jak i wirtualnych a możliwościami i realnymi działaniami oraz programami edukacyjnymi. Brak rzeczywistej reformy edukacji, a jedynie reforma strukturalna może być głównym czynnikiem generującym zachowania agresywne, jako formy przystosowania i osiągania zysku. Nie można ignorować faktu, że agresja uczniów jest jedynie niewielką i być może wcale nie najbardziej groźną częścią ogólnie - ludzkiej kultury agresji i przemocy.

Przytoczone powody agresji, jako zjawiska społecznego, domagają się radykalnych zmian kulturowych wyrażanych w społecznych preferencjach wartości, akceptowanych i przestrzeganych normach oraz wzorcach zachowań.

2. Tło badań w 1997 i 2003

Codzienna prasa, tygodniki, programy informacyjne radia i telewizji w roku 2003, przez kilka miesięcy, skupiały uwagę opinii publicznej na relacjach o zachowaniach agresywnych młodzieży rozgrywających się w murach szkolnych, których ofiarami stawali się zarówno uczniowie, jak i nauczyciele. Opisane dziennikarskim stylem wydarzenia, przeciętnego czytelnika czy słuchacza przerażały, budziły lęk i poczucie bezradności. Prezentowane opinii publicznej fakty skłaniały także badaczy zjawisk społecznych i sytuacji jednostkowych do postawienia kilku zasadniczych pytań. Jaki jest faktyczny stan agresji w środowisku uczących się? Jakie są środowiskowe i psychologiczne przyczyny? Jakie należy podjąć środki zapobiegawcze?

Pierwszą znaczącą próbą oceny rozmiarów i nasilenia agresji i przemocy w szkole oraz ukazania czynników rodzinnych i szkolnych warunkujących te zachowania było badanie ogólnopolskiej próby uczniów szkół podstawowych i ponad podstawowych w roku 1997. Efektem tych badań jest pokaźna monografia Janusza Surzykiewicza (2001), która jak pisze A. Frączek „zawiera zarówno obraz zjawiska, jak też wieloaspektową analizę jego przesłanek i mechanizmów” (2002,s.4). A. Frączek zwrócił także uwagę na potrzebę badań podłużnych, by móc udzielić odpowiedzi na pytanie, jaki jest wzrost agresji i przemocy wśród młodzieży w warunkach transformacji ustrojowej w Polsce, globalizacja i szerokiego dostępu do audiowizualnych środków komunikacji. Postulat ten podjęło Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu zlecając Centrum Metodycznemu Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej, jako inspiratorowi pierwszych badań przeprowadzenie analogicznych badań po upływie pięciu lat. Jednocześnie organizację i merytoryczne kierownictwo

nad badaniami powierzono Krystynie Ostrowskiej (inspiratorce pierwszych badań).

Badania w roku 2003 objęły nieco mniejszą próbę 1611 osób, w roku 1997 była to próba licząca 2567 uczniów. Zastosowano to samo narzędzie badawcze i, o ile było to możliwe dobór uczniów dokonywał się w tych samych szkołach na poziomie podstawowym i ponad gimnazjalnym. Gimnazja losowane były w tych samych, co w roku 1997 miejscowościach.

W roku 2003 struktura szkół po reformie edukacji obejmuje szkoły podstawowe, gimnazja i szkoły ponad gimnazjalne (licea ogólnokształcące, licea profilowane, technika, zasadnicze szkoły zawodowe). Aktualne badania przeprowadzone zostały we wszystkich województwach i typach szkół. Były także prowadzone w tych szkołach podstawowych i ponad gimnazjalnych, które uczestniczyły w pierwszym badaniu. Szkoły gimnazjalne były oddzielnie losowane. W sumie badaniami objęto 144 szkoły, z czego z województwa dolnośląskiego – 11, kujawsko-pomorskiego – 9, lubelskiego – 14, lubuskiego – 6, łódzkiego – 9, małopolskiego – 9, mazowieckiego – 19, opolskiego – 4, podkarpackiego – 9, podlaskiego – 5, pomorskiego – 6, śląskie – 9, świętokrzyskie – 4, warmińsko-mazurskie – 10, wielkopolskie – 15, zachodniopomorskie – 6.

W badanej grupie było 862 dziewcząt (53,5%) i 742 (46,1%) chłopców. Siedmioro (0,4%) uczniów nie zaznaczyło na ankiecie swojej płci.

Wiek badanych to przedział pomiędzy 10-tym a 22 rokiem życia. Najliczniej reprezentowani byli 12-latkowie (17,9%) i 17-latkowie (14,1%). Trzydziestu uczniów nie podało swojego wieku, co stanowiło 1,9% badanych.

3. Rodzaje i nasilenie zachowań agresywnych – badanie 2003

Wytypowany rejestr zachowań agresywnych składający się na metodę self-report, już w badaniu 1997 roku, wykorzystywał wcześniejsze doświadczenia badawcze K. Ostrowskiej i A. Siemaszko oraz badaczy niemieckich zmierzające do oceny rozmiarów nieprzystosowania społecznego młodzieży niebędącej oficjalnie w konflikcie z prawem. W badaniach 1997 i obecnych skupiono się przede wszystkim na formach agresji i przemocy i dlatego zrezygnowano z innych typów zachowań naruszających normy społeczne, moralne czy prawne o różnym ciężarze gatunkowym np. jazdę na gapę, zabieranie drobnych przedmiotów z miejsc publicznych, wagarowanie itp. W sumie wykorzystano 41 zachowań, których sprawcą mógł być uczeń i 29 zachowań, których mógł być ofiarą. W referowanym badaniu wykorzystano zaproponowany przez J. Surzykiewicza (2000) podział na 6 kategorii; agresja i przemoc fizyczna; agresja i przemoc werbalna; agresja i przemoc przeciwko rzeczom; agresja i przemoc z użyciem broni; agresja i przemoc seksualna oraz wyodrębniono agresję przeciwko nauczycielom i zachowania rzutu na relacje uczeń – rodzice.

Typy oraz częstość przejawiania zachowań określonych mianem agresywnych wszystkich badanych uczniów obrazuje tabela 1.

Tabela 1. Częstość uczestniczenia młodzieży w niżej podanych zachowaniach (N=1611)

Lp.	Treść czynów o cechach agresji i przemocy oraz demoralizacji	Zdarzyło się	%*	w tym**:					
				raz czy dwa razy	%	kilka razy	%	kilkan aście razy	%
1.	Zaczepić i pobić nieznaną osobę bez powodu	104	6,5	84	80,7	11	10,6	9	8,7
2.	Rozpowszechniać kłamstwa o innych uczniach	455	28,2	404	88,8	39	8,6	12	2,6
3.	Obrażać i wymyślać innym uczniom	648	40,3	486	75,0	124	19,1	38	5,9
4.	Przymuszać innych do zrobienia czegoś, na co oni nie mają ochoty	181	11,3	140	77,4	27	14,9	14	7,7

Lp.	Treść czynów o cechach agresji i przemocy oraz demoralizacji	Zdarzyło się	%*	w tym*:*					
				raz czy dwa razy	%	kilka razy	%	kilkan aście razy	%
5.	Bić się z kolegami lub koleżankami	408	25,3	281	68,9	83	20,3	44	10,8
6.	Bić z całą grupą jednego z uczniów	84	5,2	63	75,0	12	14,3	9	10,7
7.	Grozić użyciem gazu, noża, żyłki lub podobnych narzędzi	38	2,3	18	47,4	13	34,2	7	18,4
8.	Grozić użyciem pistoletu	22	1,4	13	59,1	3	13,6	6	27,3
9.	Używać w czasie bójkii ostrych narzędzi	45	2,8	24	53,3	14	31,1	7	15,6
10.	Umyślnie potrącać innych	529	32,9	398	75,0	101	19,3	30	5,7
11.	Umyślnie przewracać innych	304	18,9	248	81,6	40	13,2	16	5,3
12.	Niszczyć ławki, krzesła, wyposażenie szkoły lub inne przedmioty w miejscach publicznych	226	14,0	163	72,1	43	19,0	20	8,8
13.	Grozić nauczycielowi	61	3,8	41	67,2	14	23,0	6	9,8
14.	Bić tak silnie, że ktoś odniósł obrażenia ciała	72	4,5	45	62,5	14	19,4	13	18,1
15.	Bić już leżącego na ziemi	90	5,5	68	75,6	12	13,3	10	11,1
16.	Oszukiwać nauczycieli	703	43,6	455	64,7	151	21,5	97	13,8
17.	Zmuszać do czynności upokarzających np. takich, jakie stosowane są w stosunku do tzw. „kotów”	117	7,3	88	75,2	24	20,5	5	4,3
18.	Używać wulgarnych słów wobec nauczycieli	253	15,7	184	72,7	45	17,8	24	9,5
19.	Uderzyć nauczyciela	29	1,8	14	48,3	8	27,6	7	24,1
20.	Niszczyć rzeczy należące do nauczyciela	40	2,5	31	77,5	5	12,5	4	10,0
21.	Zmuszać innych uczniów do kupowania papierosów, piwa (alkoholu) lub innych rzeczy za ich pieniądze	55	3,4	32	58,2	13	23,6	10	18,2
22.	Niszczyć rzeczy należące do uczniów	155	9,6	137	88,4	10	6,5	8	5,2
23.	Utrudniać nauczycielowi prowadzenie lekcji	657	40,8	416	63,3	153	23,3	88	13,4
24.	Zabierać siłą jakieś przedmioty innym uczniom	169	10,5	149	88,2	13	7,7	7	4,1
25.	Bazgrać, pisać na ścianach, ławkach, itp.	505	37,5	442	73,1	103	17,0	60	9,9
26.	Zaczepiać innych i prowokować do zachowań seksualnych	47	2,9	32	68,1	7	14,9	8	17,0
27.	Przymuszać do zachowań seksualnych	32	2,0	14	43,8	9	28,1	9	28,1
28.	Brudzić i malować niezmywalnymi farbami ściany, sprzęt, itp.	153	9,5	108	70,6	26	17,0	19	12,4
29.	Podpalać piwnice lub inne miejsca w szkole, albo wokół szkoły	45	2,8	21	46,7	13	28,9	11	24,4
30.	Przywłaszczyć rzecz lub pieniądze o wartości poniżej 10 zł	81	5,0	65	80,2	8	9,9	8	9,9
31.	Przywłaszczyć rzecz lub pieniądze o wartości od 10 zł do 100 zł	43	2,6	23	53,5	15	34,9	5	11,6
32.	Przywłaszczyć rzecz lub pieniądze o wartości powyżej 100 zł	30	1,8	20	66,7	6	20,0	4	13,3
33.	Kupić lub dostać rzecz, o której wiedziałeś, że pochodzi z kradzieży	262	16,3	196	74,8	45	17,2	21	8,0
34.	Zabrać komuś rzecz lub pieniądze używając siły lub grożąc jej użyciem	49	3,1	35	71,4	6	12,2	8	16,3
35.	Nie wrócić na noc bez zgody rodziców	135	8,4	93	68,9	24	17,8	18	13,3
36.	Uciekać z domu	73	4,5	57	78,1	8	11,0	8	11,0
37.	Tak się zachowywać, że rodzice byli wzywani do szkoły z tego powodu	199	12,4	160	80,4	30	15,1	9	4,5
38.	Włamywać się do czyjegoś mieszkania, piwnicy, strychu, komórki itp. aby sobie coś z stamtąd przywłaszczyć	56	3,5	35	62,5	8	14,3	13	23,2

Lp.	Treść czynów o cechach agresji i przemocy oraz demoralizacji	Zdarzyło się	%*	w tym*:*					
				raz czy dwa razy	%	kilka razy	%	kilkan- aście razy	%
39.	Być zatrzymanym przez policję do wyjaśnienia	122	7,6	86	70,5	22	18,0	14	11,5
40.	Zażywać narkotyki lub inne środki o działaniu uzależniającym	197	12,3	104	52,8	47	23,9	46	23,4
41.	Upić się	484	30,1	237	47,9	137	40,9	117	11,2

* W kategorii ogólnej zdarzyło się procenty liczone od ogólnej liczby osób N=1611

**W kategorii „w tym” procenty liczone od liczby osób popełniających dany czyn

Podobnie, jak w badaniu w roku 1997 najczęstszymi zachowaniami były: oszukiwanie nauczycieli – 43,6% uczniów przyznawało się do takich czynów; utrudnianie nauczycielowi prowadzenia lekcji 40,8% badanych tak się zachowywało; obrażanie wymyślanie innym uczniom – 40,3% przyznało się do tych zachowań; bazgranie pisanie na ścianach, ławkach itp. – 37,5%; umyślne potrącanie innych – 32,9%; upijanie się 30,1%; rozpowszechnianie kłamstw- 28,2% Wyniki te świadczyły o tym, że dominującymi, negatywnymi zachowaniami na terenie szkoły i w związku z pełnieniem roli ucznia były te, które mogą być wskaźnikami braku poszanowania cudzej pracy, wspólnej własności, dobrego imienia innej osoby, szacunku dla prawdy a także braku troski o własne zdrowie i zdrowie innych (upijanie się, potrącanie innych).

W relacjach z innymi dochodzi do urzeczywistniania określonych wartości, takich jak prawda, poszanowanie życia, dobro wspólne, szacunek dla innych, zdrowie. Przejawiane przez młodzież szkolną zachowania świadczą o zaburzonym rozwoju systemu wartości i/lub przeżywanym kryzysie wartościowania.

W tym miejscu należy zwrócić uwagę, że uczniowie dopuszczali się także zachowań, które noszą znamiona czynów karalnych. Aczkolwiek odsetek uczniów popełniających takie czyny nie był duży, to jednak ujawniane przez media drastyczne wydarzenia z zastosowaniem przemocy i agresji w szkole znalazły potwierdzenie, możliwości ich występowania w przeprowadzonych badaniach. I tak 25,3% uczniów

przyznało się do tradycyjnych bójek koleżeńskich; a 11,3% uczniów do przymuszania innych do robienia czegoś, na co oni nie mają ochoty, czyli do klasycznej przemocy; 4,5% badanych przyznało, że biło tak silnie, iż ktoś odniósł obrażenia, a 1,8%, że uderzyło nauczyciela.

Badaniami objęta była próba ogólnopolska, a więc uprawnionym jest szacowanie liczby uczniów dopuszczających się zachowań noszących znamiona poważnych naruszeń norm moralnych, prawnych, społecznych i mogących skutkować poważnymi następstwami w całej populacji. 5,2% przyznawało się do bicia jednej osoby całą grupą. Oznacza to, że na każde 100 uczniów w szkole pięciu może uczestniczyć w bójkach grupowych, które mogą przynieść nawet ciężkie obrażenia ciała lub głębokie urazy psychiczne. Oznacza to także, że na każde trzy klasy może przypadać pięciu uczniów tak się zachowujących, zważywszy, że tzw. tradycyjne bójki były udziałem, co czwartego ucznia w szkole wydaje się, że są one dobrym przygotowaniem do bardziej zaawansowanych form agresji fizycznej. Aczkolwiek zachowania agresywne dziewcząt występowały rzadziej niż chłopców, to jednak wyniki badań wskazują, że dziewczęta angażują się w te same formy agresji, co chłopcy.

Analiza wyników self-reportu uwzględniająca poszczególne poziomy i typy szkół pozwoliła zauważyć pewne charakterystyczne tendencje. Już w szkole podstawowej występowały przejawy wszystkich wyróżnionych rodzajów agresji fizycznej. Najczęstszymi, przejawianymi przez około jedną trzecią uczniów, były bójki koleżeńskie, potrącanie, przewracanie. Uczniowie szkół podstawowych byli także sprawcami takich zachowań, jak: bicie całą grupą jednego ucznia, bicie leżącego na ziemi, bicie nieznanym bez powodu, bicie z obrażeniami, uderzenie nauczyciela. Od czterech do siedmiu uczniów na stu mogło w ten sposób się zachowywać. Również w szkole podstawowej zdarzały się przypadki rozboju i przywłaszczenia cudzego mienia.

Te wczesne doświadczenia niekorzystnych zachowań wobec rówieśników i nauczycieli, jeżeli nie są w porę zauważone i korygowane mogą się utrwaląć i w późniejszej karierze szkolnej skutkować bardziej wyrafinowanymi formami agresji. Za taką interpretacją przemawiają wyniki uczniów gimnazjum, odsetki omawianych form zachowań były wyraźnie wyższe.

W okresie nauki w gimnazjum zaobserwowano zmianę w zachowaniach, takich jak: typowo szkolne bójki, potrącanie, przewracanie. Dominowało przewracanie, a mniej osób uczestniczyło w bójkach i umyślnych potrąceniach. Zachowania o wyraźnie większym i poważniejszym ciężarze gatunkowym utrzymywały się na tym samym poziomie tzn. od 4–7% uczniów przejawiało poważniejsze formy agresji fizycznej, zaś 12% nie respektowało poszanowania cudzej własności. Rezultaty powyższe każą domniemywać, iż tak w szkole podstawowej, jak i gimnazjum działalność wychowawcza i zapobiegawcza agresji nie była skuteczna.

Ukończenie gimnazjum wiąże się z wyborem dalszej kariery edukacyjnej. Młodzież poszukuje dla siebie miejsca w wybranych typach szkół - liceum ogólnokształcącym, liceum profilowanym, technikum, zasadniczej szkole zawodowej. Wybór dalszego kierunku kształcenia uzależniony jest od wielu czynników: dotychczasowych osiągnięć szkolnych, motywacji do nauki, aspiracji edukacyjnych własnych i rodziców, środowiska socjokulturowego, w którym się młody człowiek wychowuje, dostępność danego typu szkoły w pobliżu miejsca zamieszkania, warunków ekonomicznych rodziny. Prowadzone od lat rankingi gimnazjów i liceów ogólnokształcących mają nie mały wpływ na podwyższanie aspiracji edukacyjnych, motywacji do nauki, ale niestety tylko dla tych osób, które dysponują środkami materialnymi i osadzone są mocno w środowisku o wysokim poziomie socjokulturowym.

„Rynkowa” selekcja młodzieży na poziomie szkół ponad gimnazjalnych wyraźnie ukazała, że do szkół zawodowych trafiała młodzież sprawiająca najwięcej problemów wychowawczych. Szkoły zawodowe zostają nasycone agresją fizyczną uczniów w stopniu najwyższym. Od 30 do 46 % uczniów przyznaje się do różnych zachowań agresywnych. Rodzi się także pytanie, czy do szkół zawodowych trafia młodzież o takim stylu funkcjonowania, czy to szkoły generują agresję.

Zachowania określone jako agresja psychiczna w tym badaniu, wykazały taką samą tendencję, jak agresja fizyczna. Typowym szkolnym zachowaniem było utrudnianie prowadzenia lekcji nauczycielowi. Około jedna trzecia badanych deklarowała takie zachowania, a tylko od 3–8% deklarowało zachowania, w których występowała groźba lub przymus.

Tak więc, utrudnianie prowadzenia lekcji ma tendencję rozwojową tzn. na coraz wyższym poziomie nauczania, obejmuje coraz większe grupy uczniów. Oznaczałoby to, że nauczyciele nie mają odpowiednich instrumentów wychowawczych, które zaowocowałyby szacunkiem dla ich pracy, motywacją uczniów do włączenia się w proces edukacyjny i wychowawczy. Wynik ten można także interpretować, jako wskaźnik małej atrakcyjności zajęć lekcyjnych i to we wszystkich typach szkół. Innym zauważalnym zjawiskiem, we wszystkich typach szkół był wyższy niż w szkole podstawowej i gimnazjum odsetek osób przyznających się do zachowań o charakterze tzw. fali. Aczkolwiek najczęściej występował ten typ zachowań wśród uczniów szkół zawodowych, to był obecny także w szkołach ogólnokształcących, profilowanych i technikach.

Zachowania określone jako wandalizm były typowe dla wszystkich grup uczniów. Przy czym w szkole podstawowej odsetek wahał się w granicach 7–19 %, a w szkołach ponad gimnazjalnych od 20 – 58 % Najczęściej wandalizm występował w szkołach zawodowych. Tabela 2

obrazuje zróżnicowanie zachowań agresywnych w zależności od typu szkoły i formy zachowań agresywnych.

Tabela 2 Procentowy rozkład zachowań agresywnych według kategorii i typu szkoły (N=100% badanych w poszczególnych szkołach i ogółem w 2003 roku)

Nr poz.	Treść czynów o cechach agresji i przemocy i demoralizacji	ogólna liczba odpowiedzi bez braków danych	Liczba sprawców	% ogółu badanych i	Sprawcy w edług typu szkoły, procentowe					
					Szkoła podstawowa	Gimnazjum	Szkoła Zawodowa	Technikum	Liceum Ogólnokształcące	Liceum przyświadczone
1.	Zaczeplać i pobić nieznaną bez powodu	1575	104	6,5	6,6	7,3	29,2	8,8	2,0	5,8
2.	Rozpowszechniać kłamstwa o innych uczniach	1573	455	28,2	28,1	32,5	13,0	34,0	25,4	21,7
3.	Obrażać i wymyślać innym uczniom	1574	648	40,3	34,2	43,8	25,1	45,9	47,6	45,8
4.	Przymuszać innych do zrobienia czegoś, na co nie mają ochoty	1568	181	11,3	8,1	11,7	33,3	16,3	11,6	16,0
5.	Bić się z kolegami lub koleżankami	1571	408	25,3	33,2	23,1	45,8	29,2	15,2	20,0
6.	Bić całą grupą jednego z uczniów	1566	84	5,2	7,0	5,2	20,9	6,8	0,8	3,9
7.	Grozić użyciem gazu, noża, żyletki lub podobnych narzędzi	1568	38	2,3	2,6	2,7	8,7	3,0	1,2	1,0
8.	Grozić użyciem pistoletu	1567	22	1,4	2,1	0,8	12,5	1,5	0,0	1,9
9.	Używać w czasie bójki ostrych narzędzi	1572	45	2,8	3,0	3,0	12,6	4,5	0,4	2,9
10.	Umyślnie potrącać innych	1564	529	32,9	29,3	37,5	45,5	32,1	35,1	35,2
11.	Umyślnie przewracać innych	1561	304	18,9	24,2	17,6	27,3	23,9	10,5	19,0
12.	Niszczyć ławki, krzesła, wyposażenie szkoły lub inne przedmioty w miejscach publicznych	1566	226	14,0	7,1	16,9	18,2	19,5	18,9	21,9
13.	Grozić nauczycielowi	1568	61	3,8	3,0	3,8	25,0	5,3	2,8	4,8
14.	Bić tak silnie, że ktoś odniósł obrażenia ciała	1566	72	4,5	4,5	3,8	29,2	8,2	1,6	5,7
15.	Bić już leżącego na ziemi	1562	90	5,5	6,2	5,5	28,6	7,5	1,6	7,7
16.	Oszukiwać nauczycieli	1570	703	43,6	26,1	45,7	60,9	54,8	67,2	64,2
17.	Zmuszać do czynności upokarzających, np. takich, jakie stosowane są w stosunku do tzw. „kotów”	1568	117	7,3	4,5	9,2	20,8	9,7	6,0	
18.	Używać wulgarnych słów wobec nauczycieli	1574	253	15,7	7,7	15,2	52,2	24,6	21,6	31,4
19.	Uderzyć nauczyciela	1557	29	1,8	2,8	1,9	9,5	0,7	0,0	1,0
20.	Niszczyć rzeczy należące do nauczyciela	1557	29	1,9	1,9	3,3	0,0	3,7	1,6	3,8
21.	Zmuszać innych uczniów do kupowania papierosów, piwa (alkoholu) lub innych rzeczy za ich pieniądze	1562	40	2,5	2,8	3,4	13,6	6,7	2,4	3,8
22.	Niszczyć rzeczy należące do uczniów	1570	55	3,4	8,7	11,3	13,0	11,4	8,4	10,6
23.	Utrudniać nauczycielowi prowadzenie lekcji	1558	155	9,6	28,1	44,0	58,3	51,5	54,0	54,8
24.	Zabierać siłą jakieś przedmioty innym uczniom	1566	657	40,8	9,9	12,0	30,4	11,9	8,0	9,5
25.	Bazgrać, pisać na ścianach, ławkach itp.	1569	169	10,5	19,2	43,2	56,5	51,5	52,6	58,1
26.	Zaczeplać innych i prowokować do zachowań seksualnych	1573	505	37,5	2,8	2,5	8,3	5,2	3,2	1,9

27.	Przymuszać do zachowań seksualnych	1569	32	2,0	2,1	1,5	4,3	3,7	1,2	1,9
28.	Brudzić, malować niezmywalnymi farbami ściany, sprzęt itp.	1572	153	9,5	6,0	11,4	20,8	14,9	9,2	12,4
29.	Podpalać piwnice lub inne miejsca w szkole lub wokół szkoły	1572	45	2,8	3,0	3,2	4,3	5,2	0,4	2,9
30.	Przywłaszczać rzecz lub pieniądze o wartości poniżej 10 zł	1569	81	5,0	3,6	5,3	17,4	8,2	5,2	5,7
31.	Przywłaszczać rzecz lub pieniądze o wartości od 10 zł do 100 zł	1574	43	2,6	3,0	2,1	24,0	5,9	0,0	1,9
32.	Przywłaszczać rzecz lub pieniądze o wartości powyżej 100 zł	1571	30	1,8	3,6	1,3	17,4	1,5	1,2	1,0
33.	Kupić lub dostać rzecz o której wiedziałeś, że pochodzi z kradzieży	1573	262	16,3	6,8	15,8	58,3	30,1	22,8	28,5
34.	Zabrać komuś rzecz lub pieniądze używając siły lub grożąc jej użyciem	1572	49	3,1	2,4	2,7	25,0	3,7	2,8	2,9
35.	Nie wrócić na noc bez zgody rodziców	1571	135	8,4	3,4	6,3	39,1	16,4	12,0	21,9
36.	Uciekać z domu	1570	73	4,5	3,7	4,2	8,7	6,7	6,4	3,8
37.	Tak się zachowywać, że rodzice byli wzywani do szkoły z tego powodu	1576	199	12,4	9,3	14,3	44,0	14,8	10,8	14,3
38.	Włamywać się do czyjegoś mieszkania, piwnicy, strychu, komórki itp. Aby sobie coś stamtąd przywłaszczyć	1573	56	3,5	2,2	4,2	33,3	5,2	1,6	1,9
39.	Być zatrzymanym przez policję do wyjaśnienia	1574	122	3,8	7,6	29,2	12,8	9,9	11,4	
40.	Zażywać narkotyki lub inne środki o działaniu uzależniającym	1572	197	12,3	2,4	12,2	50,0	21,3	19,6	26,7
41.	Upić się	1575	484	30,1	6,4	27,5	52,2	61,2	57,5	61,0

4. Realizowane i proponowane działania ograniczające agresję w szkole

Szkoła polska dysponuje środkami, dzięki którym można nie tylko przekazywać uczniom wiedzę przedmiotową, ale także pomagać w kształtowaniu osobowości dojrzałej. Tymi środkami są: potencjał ludzki (nauczyciele, wychowawcy, katecheci, pedagodzy i psychologowie szkolni), programy nauczania autorskie i ogólne, system wspierający szkołę: poradnictwo psychologiczno-pedagogiczne, placówki doskonalenia nauczycieli. Bogatą ofertę wydawniczą podręczników, poradników, słowników należy także traktować, jako niezbędne i pozytywne środki profilaktyczno-wychowawcze stojące do dyspozycji rodziców, nauczycieli i samych uczniów. Szczególnym środkiem profilaktycznym są przepisy prawne regulujące funkcjonowanie oświaty. Te, niestety, w ostatnich latach zbyt często podlegają zmianie i nie mogą pełnić skutecznie swojej

roli wspomagającej i porządkującej działalności kształceniowej, wychowawczej i profilaktycznej szkoły.

Jakość i zasięg prowadzonych działań profilaktyczno-wychowawczych w szkole zależy w dużym stopniu od osobistego zaangażowania rady pedagogicznej, uczniów, rodziców, środowiska lokalnego w świadome inwestowanie w kapitał ludzki, w młode pokolenie.

Przedstawiona poniżej propozycja ramowego programu profilaktyczno-wychowawczego agresji zakłada udział w nim wszystkich członków wspólnoty szkolnej, systematyczność oddziaływań, konsekwentne przestrzeganie ogólnych zasad i reguł realizacji programu działań. Jest to przynajmniej 30 odcinkowy cykl realizacji w całej szkole lub wybranej klasie/klasach.

Program oparty jest na następujących działaniach: krótkim wprowadzeniu w tematykę; spontaniczne i oparte na literaturze wypowiedziach uczniów, warsztatach kształcących umiejętności psychologiczne aktywizujące emocje i postawy; planowym działaniu na terenie szkoły i w środowisku lokalnym; nagradzaniu za zachowania zgodne z prospołecznymi, altruistycznymi wzorcami; wyznaczaniu konkretnych zachowań, które mają być eliminowane lub przeciwnie wprowadzane do repertuaru uczniowskiego.

Tematyka poszczególnych etapów działania:

1. Wprowadzenie w program aktywizowania postaw prospołecznych i kształtowania systemu wartości
Przedłożenie założeń, przyjęcie przez aklamację programu i potwierdzenie gotowości wszystkich uczestników do podporządkowania się regułom programu.
2. Wartość życia i zdrowia.
3. Co to jest agresja i dlaczego należy jej unikać?
4. Kim jest człowiek dobrze wychowany? W jaki sposób człowiek staje się dobrze wychowanym?

5. Dlaczego powinno dbać się o piękno języka, którym się komunikujemy z innymi?
6. Jakie są poza werbalne formy komunikacji interpersonalnej? Kiedy i w jaki sposób wykorzystujemy poza werbalny język komunikacji?
7. Co to jest empatia? Jak można zostać człowiekiem empatycznym?
8. Czym jest odpowiedzialność? Co to znaczy, że ktoś jest odpowiedzialny? Od kiedy jesteśmy odpowiedzialni?
9. W jaki sposób rozpoznajemy, że ktoś nas kocha? Co znaczy słowo miłość? Jakie znamy rodzaje miłości?
10. Co to są normy, zasady, reguły i czemu służą? Dlaczego należy przestrzegać norm?
11. Co to jest sumienie, i jaką pełni funkcję? Dlaczego ważna jest dbałość o rozwój samokontroli (sumienia)?
12. W jaki sposób inni ludzie kontrolują nasze zachowanie? Jaki jest sens takiej kontroli, czemu ona służy?
13. Co to jest asertywność? Jak możemy ćwiczyć się w asertywności? Kiedy występuje agresja, a kiedy asertywność?
14. W jaki sposób rozpoznajemy, że ktoś ma silny charakter? Przygotować przykłady osób z silnym charakterem, osobowością, których się zna.
15. Dlaczego potrzebni są nauczyciele? Co daje nam kontakt z nauczycielami?
16. Czego możemy się nauczyć obserwując żywioły np. ogień, wicher, wodę?
17. Co daje nam możliwość współdziałania z innymi? Zaplanować zadanie wymagające współpracy z innymi i zrealizować je
18. Kiedy potrzebna jest a kiedy przeszkadza rywalizacja?
19. W jaki sposób możemy okazywać komuś szacunek? Kto jest godzien szacunku i dlaczego?

20. Jak rozumiem terroryzm? Na czym polega? Dlaczego trzeba z nim walczyć?
21. Na czym polega globalizacja? Podać 3 dobre skutki globalizacji? Jakie mogą być negatywne skutki globalizacji?
22. Co to jest dobro wspólne? Dlaczego należy szanować i dbać o wyposażenie szkoły? Ustalić wspólne zasady dbania o wyposażenie szkoły.
23. Dlaczego nie należy zabierać cudzej własności? W jaki sposób można pomóc osobom, które mają złą sytuację materialną?
24. W jakich działaniach człowiek może rozładować swoją złość, gniew? Podać przykłady takich zachowań, które z nich są naganne, a które nie?
25. Moje ulubione zajęcia w czasie wolnym od nauki? Co zyskuję dzięki tym zajęciom?
26. Co możemy zrobić, aby być prawdomównymi? Dlaczego dzieci i młodzież kłamią? Jakie mogą być skutki kłamstwa? Podać przykłady z życia wzięte.
27. Dlaczego pomagamy innym? Czy każdy może pomagać?
28. Co dają nam ludzie starsi i chorzy? Co my możemy dla nich zrobić?
29. Co to są niekontrolowane emocje i jak można je kontrolować?
30. W jaki sposób mogę okazywać życzliwość i serdeczność innym ludziom i sobie.?

Pomocą w przeprowadzeniu zajęć dyskusyjnych i działań aktywizujących może być: Pakiet multimedialny „Rozmowy z młodzieżą o życiu” wyd. Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej w Warszawie, pozycja książkowa z ćwiczeniami K. Ostrowska: W poszukiwaniu wartości, Kraków 2004, Rubikon oraz inne propozycje warsztatowe znajdujące się aktualnie na rynku wydawniczym. Jest ich bardzo wiele.

5. Dlaczego podejmujemy dalsze badania?

Okres 10-ciu lat w perspektywie rozwoju jednostki, społeczeństwa czy ludzkości, to jedynie maleńki odcinek cyklu życia osób i grup. A jednak bywają takie, wydawałoby się, chwilowe epizody, które mogą zmieniać w zasadniczy sposób historię życia jednostek i społeczeństw. Prowadzone w odstępach pięcioletnich badania nad dynamiką, rozmiarami i rodzajami zachowań agresywnych dzieci i młodzieży, uczniów szkół podstawowych, gimnazjum i szkół ponad gimnazjalnych mają doniosłe znaczenie. Waler tego typu analiz wynika z trzech istotnych dokonań. Po pierwsze ukazanie w perspektywie czasowej zmiany opisu zjawiska agresji i przemocy uczniowskiej. Po drugie weryfikowanie i modyfikowanie przyczyn tych zachowań w ujęciu psychosocjoekologicznym. Po trzecie opisanie reakcji społecznej z wykorzystaniem aktualnej wiedzy psycho-pedagogicznej zawartej w programach wychowania i kształcenia w systemie edukacji.

D. Buss (2007) dowodzi, że dotychczasowa wiedza na temat przyczyn najbardziej poważnych aktów agresji i przemocy, jakimi są zabójstwa, nie wyjaśnia dlaczego ludzie zachowują się agresywnie wobec innych, dlaczego posuwają się do zabójstwa. Niestety, również młodzi ludzie, nieletni (13-17 lat) i młodociani (17-21 lat) są sprawcami zabójstw. D. Buss przyjmuje tezę, opartą na paradygmacie psychologii ewolucyjnej, że agresja wytworzyła się w toku ewolucji, jako mechanizm przetrwania i uzyskiwania typowo ludzkich korzyści. (przy czym, najważniejszą jest przekazanie własnego potencjału biologicznego). Tak, więc można przyjąć, że agresja ma charakter obronny z jednej strony, z drugiej ma charakter zysku, korzyści. Są to jakby dwa filary unoszące do góry lub wydobywające z jej wnętrza zachowania agresywne. Istotnym pytaniem, które stawia także D. Buss jest to, o mechanizmy, które uruchamiają zachowanie agresywne, przede wszystkim mechanizmy psychologiczne

te, które tkwią w jednostce. Uważa on bowiem, że dotychczasowe wyjaśnienia w postaci biedy, patologii, zerwania więzi rodzinnych, frustracji, przejmowania wzorców zachowań od innych nie są w stanie do końca wyjaśnić obserwowanej agresji interpersonalnej.

Spojrzenie na agresję, szczególnie, w szkole rodzi pytanie o to, jakie czynniki systemu szkolnego, środowiska szkolnego mogą być odbierane jako zagrażające a jakie, jako zyski, korzyści psychologiczne. Tak postawione pytanie zmusza do refleksji nad tym, co można określić mianem optymalnego, pełnego zintegrowanego rozwoju człowieka. Dopiero taka perspektywa pozwala ustalić, czy odkryć ewentualne zyski i zagrożenia. Ustalenie modelu optymalnego rozwoju jednostki dokonuje się aktualnie na dwóch, niestety często jedynie względem siebie równoległych drogach. Jedna to ta, która ustala normatywy rozwoju w oparciu o badania empiryczne tu i teraz oraz ich porównywanie z tym co było. Są to wszelkiego rodzaju normy rozwoju fizycznego, intelektualnego, społecznego, emocjonalnego, religijnego, moralnego itp. Druga droga to zgłębianie istoty i istnienia bytów, w tym człowieka i na tej drodze ustalanie wzorców rozwojowych. Istnieje jednak pewien powszechnie podzielany rejestr dóbr tworzących człowieka i służących jego rozwojowi, który może posłużyć za kryterium analizy, w jakim stopniu środowisko zewnętrzne nasycone jest elementami zagrażającymi jednostce, że uruchamiają się mechanizmy zachowań agresywnych. Tymi mechanizmami są emocje i schematy myślowe.

Do podstawowych zagrożeń należą te, które postrzegane są i odczuwane emocjonalnie jako zagrażające:

- życiu,
- zdrowiu,
- własności,
- dobremu imieniu, obrazowi siebie, godności,

- tożsamości osobistej, rodzinnej, narodowej, religijnej,
- trwaniu miłości bliskich,
- posiadanej pozycji społecznej,
- posiadanemu prestiżowi,
- uzyskiwaniu nagród od bliskich osób,
- osiągnięciu sukcesu,
- osiągnięciu uznania.

Do tych, które mogą być zaliczane, jako przynoszące zysk można zaliczyć:

- akceptację ze strony innych,
- samoakceptację,
- rozwój umiejętności fizycznych, psychologicznych, społecznych,
- zdobywanie wiedzy o świecie i sobie,
- uzyskiwanie pozycji w grupie,
- uzyskiwanie władzy, przywództwa,
- budowanie perspektywy przyszłego życia (budowanie nadziei),
- kształtowanie autonomii,
- krystalizację tożsamości,
- nabywanie sprawności codziennego życia,
- nabywanie umiejętności rozwiązywania problemów i konfliktów.

Uzyskiwanie korzyści i obrona przed zagrożeniami może realizować się w drodze różnych strategii takich jak: współpraca, pomoc, wsparcie, dialog, rywalizacja, walka, przemoc, terroryzm. Zachowania agresywne w tym kontekście należy traktować, jako elementy tych strategii rozwiązywania dylematów ludzkich, które są skierowane „przeciw”, a nie „ku” integracji, wzrostowi, osiągnięciu pełni człowieczeństwa. Wykorzystywane rodzaje

agresji, będą uzależnione od możliwości, akceptacji społecznej i osiągnięciu zakładanego celu.

Porównanie wyników badań nad agresją uczniów w roku 1997 i 2003 pozwoliło na sformułowanie ważnych wniosków.

Zachowania agresywne uczniów w 2003 roku w porównaniu do 1997 cechuje pewna dynamika, wyrażająca się w zmianach, co do form agresji, jak i ich nasilenia oraz postawach wobec tych zachowań. Tradycyjne zachowania niesubordynacji uczniowskiej, zaczepianie, popychanie, utrzymują się na tym samym poziomie. Nastąpił wzrost liczby osób przejawiających zachowania agresywne o znamionach agresji poważnej i niebezpiecznej, niejednokrotnie wyczerpującej znamiona czynu karalnego. Zwiększyła się liczba osób stosujących agresję psychiczną i przeciw rzeczom. Zwiększył się udział dziewcząt w ogólnej populacji osób zachowujących się agresywnie. Dziewczęta częściej aprobują agresję psychiczną, same też częściej jej doświadczają. Chłopcy stali się bardziej liberalni wobec agresji fizycznej, też częściej ją stosują. Przechodzeniu na wyższe poziomy kształcenia towarzyszy większa liczba uczniów przejawiających agresję, wzrasta też liczba różnorodnych form agresji. Innymi słowy agresja jest obecna w tym okresie, ujawnia swoje nowe formy i obejmuje większą liczbę uczniów.

Czy zaobserwowane zmiany w dynamice, rozmiarach i formach agresji mają tendencję progresywną pozwoli ustalić trzecia edycja badań z 2007 roku.

6. Charakterystyka uczniów objętych badaniem w roku 2007

Podobnie, jak w latach 1997 i 2003 wylosowana grupa badawcza spełnia wymogi reprezentatywności populacji a jednocześnie daje mocne

podstawy do ustalania dynamiki i tendencji zachowań agresywnych w szkole. Kryteria, jakimi kierowano się przy doborze próby badawczej to:

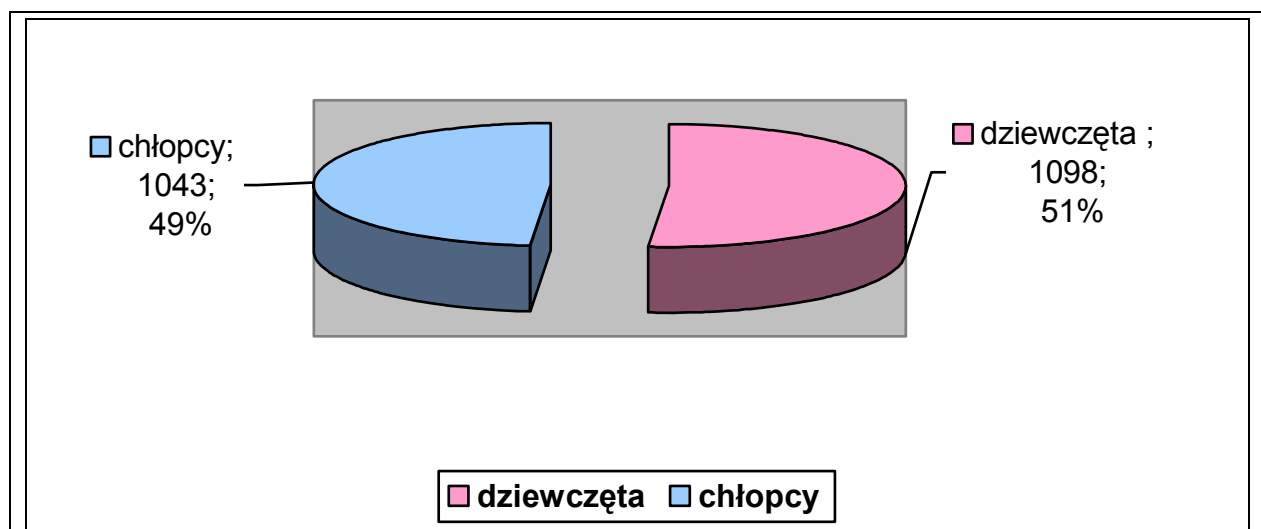
- - pochodzenie uczniów ze wszystkich województw,
- - reprezentacja uczniów wszystkich typów szkół publicznych: podstawowych, gimnazjum, liceów ogólnokształcących, liceów profilowanych, technikum, zasadniczych szkół zawodowych
- - odpowiednie proporcje dziewcząt i chłopców.

Dodatkowymi kryteriami były:

- zapewnienie reprezentacji uczniów szkół warszawskich,
- oraz przeprowadzenie badań w tych samych szkołach, które uczestniczyły w badaniach 1997, 2003 z uwzględnieniem zmian wynikających z reformy oświaty.

W badaniu wzięło udział 2141 uczniów, w tym 1098 dziewcząt, co stanowi 51%, oraz 1043 chłopców tj. 49 %.

Wykres 1. Grupa uczniów objętych badaniem w 2007 r. (N= 2141)

Badani reprezentują następujące poziomy kształcenia:

- 5 i 6 klasę szkoły podstawowej,
- 1, 2, 3 klasę gimnazjum,
- 1,2, 3, klasę liceum ogólnokształcącego,
- 1, 2, 3 klasę liceum profilowanego,
- 1,2,3 klasę zasadniczej szkoły zawodowej.

- 1,2,3 klasę technikum

Rozkład badanych uczniów według szkół, do których uczęszczają przedstawia tabela 3

Tabela 3. Rozkład badanych uczniów według typów szkół, do których uczęszczają

Typ szkoły	Liczba badanych	Procent	} 35,0
Szkoła podstawowa	659	30,8	
Gimnazjum	652	30,5	
Szkoła zawodowa	82	3,8	
Technikum	242	11,3	
Liceum ogólnokształcące	361	16,9	
Liceum profilowane	64	3,0	
Brak danych	81	3,8	
Ogółem	2141	100,0	

Podobnie, jak w poprzednich badaniach procent uczniów reprezentujących trzy poziomy kształcenia jest proporcjonalny. Dodatkową zmienną charakteryzującą badanych uczniów jest ich wiek, który obejmuje wczesny, średni i późny okres adolescencji, tzn. szkołę podstawową, gimnazjum i szkołę ponad gimnazjalną. Liczba uczniów w wieku 12 i 17 lat jest nieco wyższa niż pozostałych roczników. Tabela 4 przedstawia szczegółowy rozkład badanych według wieku.

Tabela 4. Rozkład badanych uczniów według wieku

Wiek uczniów	Liczba badanych	Procent
10 lat	14	0,7
11 lat	307	14,7
12 lat	332	15,9
13 lat	236	11,3
14 lat	212	10,1
15 lat	212	10,1
16 lat	242	11,6
17 lat	285	13,6
18 lat	219	10,5
19 lat	29	1,4
20 lat	4	0,2
Razem	2092	100,0
Brak danych	49	

Ogółem	2141	
--------	------	--

Badane osoby pochodziły z różnych miejscowości wsi, małych i wielkich miast oraz dużych aglomeracji rozkład liczbowy i procentowy przedstawia tabela 5.

Tabela 5. Rozkład badanych uczniów według stałego miejsca zamieszkania

Miejsce zamieszkania	Liczba badanych	Procent
Wieś	434	21,3
Miasta do 10 tys. mieszkańców	165	8,1
10-20 tys. mieszkańców	203	10,0
20-50 tys. mieszkańców	272	13,4
50-100 tys. mieszkańców	271	13,3
100-500 tys. mieszkańców	295	14,5
Powyżej 500 tys. mieszkańców	393	19,3
Brak danych	108	-
Ogółem	2141	100,0

Sytuację rodzinną badanych oraz aktualną opiekę rodziców prezentują tabele 6, 7 i 8.

Tabela 6

Rozkład badanych uczniów według aktualnego posiadania rodziców

Rodzice badanych	Liczba badanych	Procent
Żyją obydwoje	1936	91,8
Żyje tylko matka	107	5,0
Żyje tylko ojciec	20	0,9
Obydwoje nie żyją	19	0,9
Nie wiem czy ojciec żyje	21	1,0
Nie wiem czy matka żyje	6	0,3
Brak danych	32	-
Ogółem	2141	100,0

Tabela 7 Rozkład badanych uczniów według sytuacji małżeńskiej rodziców

Rodzice są:	Liczba badanych	Procent
Małżeństwem	1689	78,9
Rozwiedzeni	222	10,4
Żyją w separacji	68	3,2

Inne sytuacje (konkubinat)	53	2,5
Nie dotyczy	109	5,1
Brak danych	-	-
Ogółem	2141	100,0

Tabela 8 Rozkład badanych uczniów według zamieszkania z rodzicami

Stale mieszkasz z:	Liczba badanych	Procent
Matką i ojcem	1703	79,5
Macochą i ojcem	12	0,6
Matką i ojczymem	45	2,1
Tylko z matką	284	13,3
Tylko z ojcem	29	1,4
Babcią i dziadkiem lub jednym z nich	17	0,8
Przybranymi rodzicami	1	0,0
Kimś innym	14	0,7
Nie dotyczy	36	-
Ogółem	2141	100,0

Zdecydowana większość badanych ma obydwój rodziców (90%), ale mieszka w domu rodzinnym tylko ok. 80%, doznając z ich strony opieki i oparcia. Istnieje pewien procent uczniów, którzy są pozbawieni opieki rodzicielskiej z powodu rozwodu rodziców, śmierci jednego lub obojga rodziców lub z innych przyczyn (8,0%). Ten stan ilustrują dane dotyczące tak formalno-prawnej sytuacji rodziny ucznia, jego aktualnego miejsca zamieszkania, jak i bardziej szczegółowe informacje dotyczące relacji z obydwój rodziców.

Obraz rodziny badanych uczniów, czyli charakterystyka rodzinnego środowiska wychowawczego, mający bardzo istotny wpływ na przebieg kariery szkolnej, byłby zbyt uproszczony, gdybyśmy pominęli dwa ważne fakty, a mianowicie stosunek rodziców do alkoholu oraz postrzeganie rodziców przez dziecko.

W badanej grupie 51,7% procent uczniów podaje, że ich ojciec pije alkohol, a 28,8% uważa, że tak postępuje matka.

Problematyczne zachowanie rodziców po wypiciu alkoholu dostrzegano w odniesieniu do ojców 18,8% uczniów i 7,2% w odniesieniu do matek.

Postrzeganie rodziców badaliśmy za pomocą dwóch bardzo ogólnych pytań:

1. Jak dużo trzeba by zmienić w rodzicach, aby móc powiedzieć „moi rodzice są ideałami”?
2. Czy wstydiłeś/wstydiłaś się kiedykolwiek za swoich rodziców?

Uzyskane rezultaty prezentują tabele 9,10,11, 12.

Tabela 9 Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy wstydziliście/wstydziliście się kiedykolwiek za swoją matkę?

Wstydziliście się za matkę		Częstość	Procent ważnych
Ważne	nigdy	1 476	69,9
	rzadko	337	16,0
	czasami	192	9,1
	zazwyczaj	23	1,1
	zawsze	13	0,6
	trudno powiedzieć	34	1,6
	nie dotyczy	36	1,7
	Ogółem	2 111	100,0
Braki danych		30	
Ogółem		2 141	

Tabela 10. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy wstydziliście/wstydziliście się kiedykolwiek za swojego ojca?

Czy wstydziliście się za ojca?		Częstość	Procent ważnych
Ważne	nigdy	1 223	58,4
	rzadko	367	17,5
	czasami	230	11,0
	zazwyczaj	60	2,9
	zawsze	40	1,9
	trudno powiedzieć	36	1,7
	nie dotyczy	137	6,5
	Ogółem	2 093	100,0
Braki danych		48	
Ogółem		2 141	

Tabela 11. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Aby powiedzieć „moi rodzice są ideałami” – czy dużo trzeba by zmienić w twojej matce?

Czy dużo trzeba by zmienić w twojej matce, aby móc uważać ją za ideał?		Częstość	Procent ważnych
Ważne	nic	704	33,4
	prawie nic	613	29,1
	trochę	478	22,7
	wiele	116	5,5

	bardzo wiele	64	3,0
	wszystko	29	1,4
	trudno powiedzieć	59	2,8
	nie dotyczy	46	2,2
	Ogółem	2 109	100,0
Braki danych	9	32	
Ogółem		2 141	

Tabela 12. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Aby powiedzieć „moi rodzice są ideałami” – czy dużo trzeba by zmienić w twoim ojcu?

Czy dużo trzeba by zmienić w twoim ojcu, aby móc uważać go za ideał?		Częstość	Procent ważnych
Ważne	nic	574	27,6
	prawie nic	508	24,4
	trochę	471	22,6
	wiele	179	8,6
	bardzo wiele	99	4,8
	wszystko	58	2,8
	trudno powiedzieć	57	2,7
	nie dotyczy	137	6,6
	Ogółem	2 083	100,0
Braki danych	9	58	
Ogółem		2 141	

Uczniowie postrzegają swoje matki, jako bardziej odpowiadające wzorcowi idealnemu i zgodnie z tym wzorcem funkcjonujące (około 70%) Ojcowie postrzegani są, jako mniej odpowiadający ideałowi ojca i częściej w swoim zachowaniu ujawniający nieaprobowane formy. Całkowicie niezadowolonych ze swoich rodziców jest około 2% badanych.

Ekonomiczną i społeczną pozycję rodziny, jej status i prestiż wyznaczają praca zawodowa rodziców, ich wykształcenie i wykonywane zawody. Według wiedzy uczniów 70% matek i nieco więcej ojców pracuje. Jedynie około 14% ojców i nieco ponad 3% matek nie pracuje. O pozostałych rodzicach badani uczniowie nie udzielili odpowiedzi (por. tab. 13).

Tabela 13. Rozkład badanych uczniów według aktywności zawodowej rodziców

Aktywność zawodowa	Matka		Ojciec	
	Liczba badanych	Procent	Liczba badanych	Procent
Pracuje zawodowo w domu lub w gospodarstwie	152	7,1	145	6,9
Pracuje zarobkowo poza domem	1336	62,4	1497	69,9
Nie pracuje zarobkowo	286	13,7	70	3,3
Trudno powiedzieć	113	5,3	110	5,1
Nie dotyczy	195	9,1	265	12,7
Brak danych	59	-	54	-
Ogółem	2141	100,0	2141	100,0

Dla pełnej charakterystyki badanej grupy uczniów istotnym jest przedstawienie ich stosunku do religii i wartości. Tabela 14 zawiera autodeklarację religijną, zaś tabele 15 i 16 uczestnictwo w praktykach religijnych i postrzeganie ważności rozwoju religijnego.

Tabela 14. Rozkład badanych uczniów według autodeklaracji religijnej

Jestem osobą:	Liczba badanych	Procent
Głęboko wierzącą	291	13,8
Wierzącą	1437	68,2
Niezdecydowaną	228	10,8
Raczej niewierzącą	102	4,8
Zdecydowanie niewierzącą	48	2,3
Brak danych	35	-
Ogółem	2141	100,0

Tabela 15. Rozkład badanych uczniów według praktyk religijnych

Jestem osobą:	Liczba badanych	Procent
Regularnie praktykującą	1134	54,5
Nieregularnie praktykującą	599	28,8
Uznającą jedynie najważniejsze praktyki	238	11,4
Niepraktykującą	110	5,3
Brak danych	60	-
Ogółem	2141	100,0

Tabela 16 Rozkład badanych uczniów według potrzeby rozwoju religijnego

Jak ważna jest dla Ciebie dbałość o pogłębianie życia religijnego?	Liczba badanych	Procent
Bardzo ważna	411	19,5
Ważna	1073	50,9
Raczej nieważna	354	16,5
Zupełnie nieważna	96	4,6
Trudno powiedzieć	172	8,2
Brak danych	35	-
Ogółem	2141	100,0

82 % badanych osób określa siebie jako głęboko wierzących i wierzących, jedynie 2,3% mówi o sobie, że jest zdecydowanie niewierząca. Dla 70% badanych uczniów pogłębianie życia religijnego jest bardzo ważne i ważne.

W porównaniu z 2003 rokiem we wszystkich trzech wskaźnikach nastąpiło zmniejszenie liczby osób jednoznacznie deklarujących się, jako aktywnych i zaangażowanych religijnie, zwiększyła się natomiast liczba niezdecydowanych.

Porównując nasze wyniki z tymi, które uzyskiwali inni badacze bądź to analizujący wyłącznie religijność młodzieży, bądź badający stosunek młodzieży do świata wartości, w tym religijnych wyniki nasze są z nimi zbieżne.

Do ogólnej charakterystyki badanej grupy ważnym jest także włączenie preferencji wartości, jako że okres dorastania jest tym, w którym kształtuje się cele i dążenia życiowe, określa ideał osobowościowy i wyznacza kierunek drogi życiowej. Dla uczniów najważniejszymi są: miłość, szczęście rodzinne, zdobycie zaufania najbliższych. Wartości te od lat zajmują w społeczeństwie polskim najwyższe pozycje spośród innych wartości. Są także wskaźnikiem mocno ugruntowanej orientacji

indywidualistycznej ukierunkowanej na dobro i szczęście osobiste. Tabela 17 przedstawia wyniki preferencji wartości.

Tabela 17. Rozkład badanych uczniów według najważniejszych wartości w życiu

Lp.	Najważniejsze w życiu	Zaznaczył jako wartość najważniejszą	
		n	%
1.	Miłość wielkie uczucie	677	31,6
		n	%
2.	Zdobycie ludzkiego zaufania, przyjaciół, którzy człowieka lubią i szanują	174	8,1
		n	%
3.	Szczęście rodzinne, poczucie, że żyje się dla najbliższych, własnych dzieci itp.	324	15,1
		n	%
4.	Znalezienie własnego miejsca w społeczeństwie, poczucie, że się jest przydatnym, potrzebnym	32	1,5
		n	%
5.	Pieniądze komfort życia, przyzwoita pozycja materialna	77	3,6
		n	%
6.	Wykształcenie dążenie do wiedzy	88	4,1
		n	%
7.	Praca, którą się lubi	63	2,9
		n	%
8.	Bogactwo wrażeń, zakosztowanie wszystkiego, choćby za cenę przykrości	11	0,5
		n	%
9.	Zdobycie indywidualności, własnego oblicza, umiejętności bycia sobą	15	0,7
		n	%
10.	Wiara w jakąś ideę	15	0,7
		n	%
11.	Głęboka wiara religijna	69	3,2
		n	%
12.	Działanie, dążenie do wybranego celu	37	1,7
		n	%
13.	Pozostawienie po swoim życiu jakiegoś trwałego śladu	20	0,9
		n	%

Innym ważnym elementem charakterystyki badanych uczniów są ich autodeklaracje dotyczące funkcjonowania w tej właśnie roli. Pytaliśmy o własną ocenę siebie jako ucznia w porównaniu z innymi oraz o zadowolenie z siebie, jako ucznia a także o postrzeganie nauczycielskiej oceny ich funkcjonowania w roli ucznia. Uzyskane rezultaty przedstawiają tabele 18 i 19.

Tabela 18. Rozkład badanych według zadowolenia z osiągnięć szkolnych

Z osiągnięć szkolnych jesteś:		Częstość	Procent ważnych
Ważne	bardzo zadowolony	340	15,9
	zadowolony	816	38,2
	po części	666	31,2
	mało zadowolony	258	12,1
	wcale (zupełnie) niezadowolony	58	2,7
	Ogółem	2 138	100,0
Braki danych		3	
Ogółem		2 141	

Tabela 19. Rozkład badanych według oceny siebie w porównaniu z innymi uczniami

Należę do uczniów:		Częstość	Procent ważnych
Ważne	najgorszych	20	0,9
	słabych	62	2,9
	przeciętnych	551	25,8
	dobrych	790	37,0
	bardzo dobrych	450	21,0
	trudno powiedzieć	265	12,4
	Ogółem	2 138	100,0
Braki danych		3	
Ogółem		2 141	

Na ile własna samoocena w roli ucznia pokrywa się ze spostrzeganą oceną nauczyciela prezentuje tabela 20.

Tabela 20. Rozkład badanych według zadowolenia nauczycieli z ich osiągnięć szkolnych

Z osiągnięć szkolnych nauczyciele są:		Częstość	Procent ważnych
Ważne	bardzo zadowoleni	204	9,6
	zadowoleni	789	37,0
	po części	913	42,8
	mało zadowoleni	190	8,9
	wcale (zupełnie) niezadowoleni	36	1,7

	Ogółem	2 132	100,0
Braki danych		9	
Ogółem		2 141	

Aczkolwiek tylko, niecałe 3% uczniów ocenia bardzo negatywnie swoje funkcjonowanie w roli ucznia, to jednak, tylko 50% jest w pełni usatysfakcjonowanych ze swoich osiągnięć szkolnych. Postrzeganie zadowolenia nauczycieli z własnych osiągnięć wykazuje trochę inne właściwości. Tylko 1,7% uczniów jest przekonana, że nauczyciele całkowicie są z nich niezadowoleni i tylko 9,6% odbiera zachowanie nauczycieli jako bardzo zadowolonych z ich osiągnięć szkolnych.

7. Bycie sprawcą agresji i przemocy w szkole – wyniki 2007

Podobnie jak w poprzednich badaniach lista zachowań agresywnych uczniów obejmowała 41 różnych form. Wśród form zachowań agresywnych znajdowały się takie, które można określić, jako „typowe”, charakterystyczne dla wieku dorastania i z których się wyrasta oraz takie, które wyczerpują znamiona czynów karalnych. Tabele 21 i 22 obrazują procentowe rozkłady badanych ogółem oraz z podziałem na dziewczęta i chłopców ze względu na przyznawanie się do sprawstwa określonych form zachowań agresywnych. Do najczęstszych zachowań należą: oszukiwać nauczycieli; utrudniać nauczycielowi prowadzenie lekcji; obrażać i wymyślać innym uczniom; upijać się; rozpowszechniać kłamstwa, umyślnie potrącać inne osoby; bazgrać, pisać na ścianach niezmywalnymi farbami; bić się z kolegami lub koleżankami (por. Wykres 2 i tab. 23)

Powyższe formy zachowań wskazują wyraźnie, że badanych uczniów znamionuje niezrozumienie lub lekceważenie wartości prawdy, szacunku dla innych, troski o własne zdrowie i życie oraz poszanowanie dobra

wspólnego i wartości piękna. Bezpośrednia, agresja fizyczna aczkolwiek występuje w środowisku uczniowskim, nie decyduje o ogólnym kolorystyce szkoły, jest też bardziej typowa dla chłopców niż dziewcząt.

Tabela 21. Częstotliwość uczestniczenia młodzieży w niżej podanych zachowaniach (N=2141)

Nr poz.	Treść czynów o cechach agresji, przemocy i demoralizacji	Zdarzył o się	%*	W tym **					
				Raz czy dwa razy	%	Kilka razy	%	Kilka naście razy	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.	Zaczeplić i pobić nieznaną bez powodu	132	6,4	106	80,3	15	11,4	11	8,3
2.	Rozpowszechniać kłamstwo o innych uczniach	494	23,8	415	84,0	58	11,7	21	4,3
3.	Obrażać i wymyślać innym uczniom	682	32,7	518	76,0	124	18,2	40	5,9
4.	Przymuszać innych do zrobienia czegoś, na co nie mają ochoty	194	9,3	156	80,4	22	11,3	16	8,2
5.	Bić się z kolegami lub z koleżankami	436	20,8	329	75,5	67	15,4	40	9,2
6.	Bić całą grupą jednego z uczniów	83	4	51	61,4	19	22,9	13	15,7
7.	Grozić użyciem gazu, noża, żyłki lub podobnych narzędzi	33	1,5	19	57,6	5	15,2	9	27,3
8.	Grozić użyciem pistoletu	26	1,2	15	57,7	6	23,1	5	19,2
9.	Używać w czasie bójki ostrych narzędzi	46	2,3	24	52,2	14	30,4	8	17,4
10.	Umyślnie potrącać innych	477	23	366	76,7	66	13,8	45	9,4
11.	Umyślnie przewracać innych	236	11,4	173	73,3	37	15,7	26	11,0
12.	Niszczyć ławki, krzesła, wyposażenie szkoły lub inne przedmioty w miejscach publicznych	184	8,9	127	69,0	43	23,4	14	7,6
13.	Grozić nauczycielowi	62	3	43	69,4	12	19,4	7	11,3
14.	Bić tak silnie, że ktoś odniósł obrażenia ciała	95	4,6	70	73,7	16	16,8	9	9,5
15.	Bić już leżącego na ziemi	93	4,5	62	66,7	17	18,3	14	15,1
16.	Oszukiwać nauczycieli	752	36,1	492	65,4	166	22,1	94	12,5
17.	Zmuszać do czynności upokarzających, np. takich jak stosowane są w stosunku do tzw. „kotów”	103	5	71	68,9	18	17,5	14	13,6
18.	Używać wulgarnych słów wobec nauczycieli	232	11,2	163	70,3	47	20,3	22	9,5
19.	Uderzyć nauczyciela	32	1,5	16	50,0	9	28,1	7	21,9
20.	Niszczyć rzeczy należące do nauczyciela	56	2,7	38	67,9	10	17,9	8	14,3
21.	Zmuszać innych uczniów do kupowania papierosów, piwa (alkoholu) lub innych rzeczy za ich pieniądze	72	3,5	46	63,9	14	19,4	12	16,7
22.	Niszczyć rzeczy należące do uczniów	166	8	132	79,5	24	14,5	10	6,0
23.	Utrudniać nauczycielowi prowadzenie lekcji	690	33,2	461	66,8	154	22,3	75	10,9
24.	Zabierać siłą jakieś przedmioty innym uczniom	158	7,6	116	73,4	31	19,6	11	7,0

25	Bazgrać, pisać na ścianach, ławkach itp.	453	21,8	330	72,8	85	18,8	38	8,4
26	Zaczepiać innych i prowokować do zachowań seksualnych	42	2,3	26	61,9	11	26,2	10	23,8
27	Przymuszać do zachowań seksualnych	31	1,5	12	38,7	12	38,7	7	22,6
28	Brudzić i malować niezmywalnymi farbami ściany, sprzęt itp.	134	6,5	97	72,4	21	15,7	16	11,9
29	Podpalać piwnice lub inne miejsca w szkole albo wokół szkoły	35	1,7	22	62,9	5	14,3	8	22,9
30	Przywłaszczać rzecz lub pieniądze o wartości poniżej 10 zł	64	3	44	68,8	13	20,3	7	10,9
31	Przywłaszczać rzecz lub pieniądze o wartości od 10 zł do 100 zł	33	1,6	22	66,7	5	15,2	6	18,2
32	Przywłaszczać rzecz lub pieniądze o wartości powyżej 100 zł	41	1,9	25	61,0	9	22,0	7	17,1
33	Kupić lub dostać rzecz, o której wiedziałeś, że pochodzi z kradzieży	180	8,6	135	75,0	36	20,0	9	5,0
34	Zabrać komuś rzecz lub pieniądze używając siły lub grożąc jej użyciem	47	2,2	28	59,6	12	25,5	7	14,9
35	Nie wrócić na noc bez zgody rodziców	178	8,6	116	65,2	40	22,5	22	12,4
36	Uciekać z domu	89	4,3	64	71,9	18	20,2	7	7,9
37	Tak się zachowywać, że rodzice byli wzywani do szkoły z tego powodu	195	9,3	156	80,0	26	13,3	13	6,7
38	Włamywać się do czyjegoś mieszkania, piwnicy, strychu, komórki itp., aby sobie coś stamtąd przywłaszczyć	49	2,4	39	79,6	6	12,2	4	8,2
39	Być zatrzymanym przez policję do wyjaśnienia	152	7,3	112	73,7	30	19,7	10	6,6
40	Zażywać narkotyki lub inne środki o działaniu uzależniającym	186	8,9	95	51,1	47	25,3	44	23,7
41	Upić się	582	27,9	254	12,2	204	9,8	124	5,9

* W kategorii ogólnej „zdarzyło się” procenty liczone do ogólnej liczby osób N=2141

**W kategorii „ w tym” procenty liczone od liczby osób popełniających dany czyn

Tabela 22. Zachowania agresywne w 2007 roku a płeć– rozkład procentowy

Nr poz.	Treść czynów o cechach agresji, przemocy i demoralizacji	Ogółem (N=2141)		Dziewczęta (N=1098)		Chłopcy (N=1043)	
		NIE	TAK	Nie	Tak	Nie	Tak
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Zaczepiać i pobić nieznaną bez powodu	93,6	6,4	97,3	2,7	90,1	9,9
2	Rozpowszechniać kłamstwo o innych uczniach	76,2	23,8	76,7	23,3	75,5	24,5
3	Obrażać i wymyślać innym uczniom	67,3	32,7	72,0	28,0	62,2	37,8
4	Przymuszać innych do zrobienia czegoś, na co nie mają ochoty	90,7	9,3	96,0	4,0	84,8	15,2
5	Bić się z kolegami lub z koleżankami	79,2	20,8	88,6	11,4	69,0	31,0
6	Bić całą grupą jednego z uczniów	96,0	4,0	98,6	1,4	93,2	6,8

7	Grozić użyciem gazu, noża, żyletki lub podobnych narzędzi	98,4	1,6	99,7	0,3	97,0	3,0
8	Grozić użyciem pistoletu	98,7	1,3	99,9	0,1	97,5	2,5
9	Używać w czasie bójki ostrych narzędzi	97,8	2,2	99,5	0,5	95,9	4,1
10	Umyślnie potrącać innych	77,1	22,9	81,8	18,2	72,0	28,0
11	Umyślnie przewracać innych	88,6	11,4	95,2	4,8	81,6	18,4
12	Niszczyć ławki, krzesła, wyposażenie szkoły lub inne przedmioty w miejscach publicznych	91,1	8,9	94,2	5,8	87,9	12,1
13	Grozić nauczycielowi	97,0	3,0	99,3	0,7	94,6	5,4
14	Bić tak silnie, że ktoś odniósł obrażenia ciała	95,4	4,6	99,0	1,0	91,9	8,1
15	Bić już leżącego na ziemi	95,5	4,5	99,0	1,0	91,8	8,2
16	Oszukiwać nauczycieli	63,9	36,1	69,7	30,3	57,6	42,4
17	Zmuszać do czynności upokarzających, np. takich jak stosowane są w stosunku do tzw. „kotów”	95,0	5,0	97,7	2,3	92,3	7,7
18	Używać wulgarnych słów wobec nauczycieli	88,8	11,2	93,3	6,7	84,4	15,6
19	Uderzyć nauczyciela	98,5	1,5	99,3	0,7	97,6	2,4
20	Niszczyć rzeczy należące do nauczyciela	97,3	2,7	99,1	0,9	95,4	4,6
21	Zmuszać innych uczniów do kupowania papierosów, piwa (alkoholu) lub innych rzeczy za ich pieniądze	96,5	3,5	98,2	1,8	94,8	5,2
22	Niszczyć rzeczy należące do uczniów	92,0	8,0	95,7	4,3	88,2	11,8
23	Utrudniać nauczycielowi prowadzenie lekcji	66,8	33,2	72,8	27,2	60,5	39,5
24	Zabierać siłą jakieś przedmioty innym uczniom	92,4	7,6	96,3	3,7	88,1	11,9
25	Bazgrać, pisać na ścianach, ławkach itp.	78,2	21,8	80,5	19,5	75,9	24,1
26	Zaczeplić innych i prowokować do zachowań seksualnych	97,7	2,3	99,1	0,9	96,3	3,7
27	Przymuszać do zachowań seksualnych	98,5	1,5	99,5	0,5	97,4	2,6
28	Brudzić i malować niezmywalnymi farbami ściany, sprzęt itp.	93,6	6,4	96,7	3,3	90,1	9,9
29	Podpalać piwnice lub inne miejsca w szkole albo wokół szkoły	98,3	1,7	99,4	0,6	97,2	2,8
30	Przywłaszczać rzecz lub pieniądze o wartości poniżej 10 zł	96,9	3,1	98,8	1,2	95,1	4,9
31	Przywłaszczać rzecz lub pieniądze o wartości od 10 zł do 100 zł	98,4	1,6	99,5	0,5	97,2	2,8
32	Przywłaszczać rzecz lub pieniądze o wartości powyżej 100 zł	98,0	2,0	99,2	0,8	96,8	3,2
33	Kupić lub dostać rzecz, o której wiedziałeś, że pochodzi z kradzieży	91,4	8,6	96,2	3,8	86,3	13,7
34	Zabrać komuś rzecz lub pieniądze używając siły lub grożąc jej użyciem	97,7	2,3	99,3	0,7	96,0	4,0
35	Nie wrócić na noc bez zgody rodziców	91,4	8,6	93,6	6,4	89,4	10,6
36	Uciekać z domu	95,7	4,3	95,9	4,1	95,6	4,4
37	Tak się zachowywać, że rodzice byli wzywani do szkoły z tego powodu	90,6	9,4	95,3	4,7	85,4	14,6
38	Włamywać się do czyjegós mieszkania, piwnicy, strychu, komórki itp., aby sobie coś stamtąd przywłaszczyć	97,6	2,4	99,3	0,7	96,0	4,0
39	Być zatrzymanym przez policję do wyjaśnienia	92,7	7,3	95,6	4,4	89,8	10,2
40	Zażywać narkotyki lub inne środki o	91,1	8,9	93,7	6,3	88,5	11,5

	działaniu uzależniającym						
41	Upić się	72,1	27,9	76,6	23,4	67,2	32,8

* W kategorii ogólnej „zdarzyło się” procenty liczone do ogólnej liczby osób N=2141

**W kategorii „w tym” procenty liczone

Porównując rozkłady chłopców i dziewcząt można zauważyć, że hierarchia rozpowszechnienia wymienionych poprzednio najczęstszych form zachowań agresywnych jest taka sama. To, co różni obie grupy, to większy udział chłopców niż dziewcząt wśród sprawców tych zachowań (por. tab. 23). Oznacza to, że zarówno chłopcy jak i dziewczęta dopuszczają się: oszukiwania nauczycieli, utrudniania prowadzenia lekcji, obrażania i wymyślania innym uczniom, upijania się, rozpowszechniania kłamstw o innych uczniach, umyślnego potrącania innych, bazgrania, pisania na ścianach niezmywalnymi farbami, bójek z kolegami i koleżankami. Chłopcy wyraźnie częściej dopuszczają się przewracania innych, używania wulgarnych słów wobec nauczyciela, wandalizmu, złego zachowania w szkole, przymuszania innych do robienia czegoś, na co nie mają ochoty.

Tabela 23. Hierarchia najczęstszych czynów agresywnych wg liczby uczniów angażujących się w dane zachowania

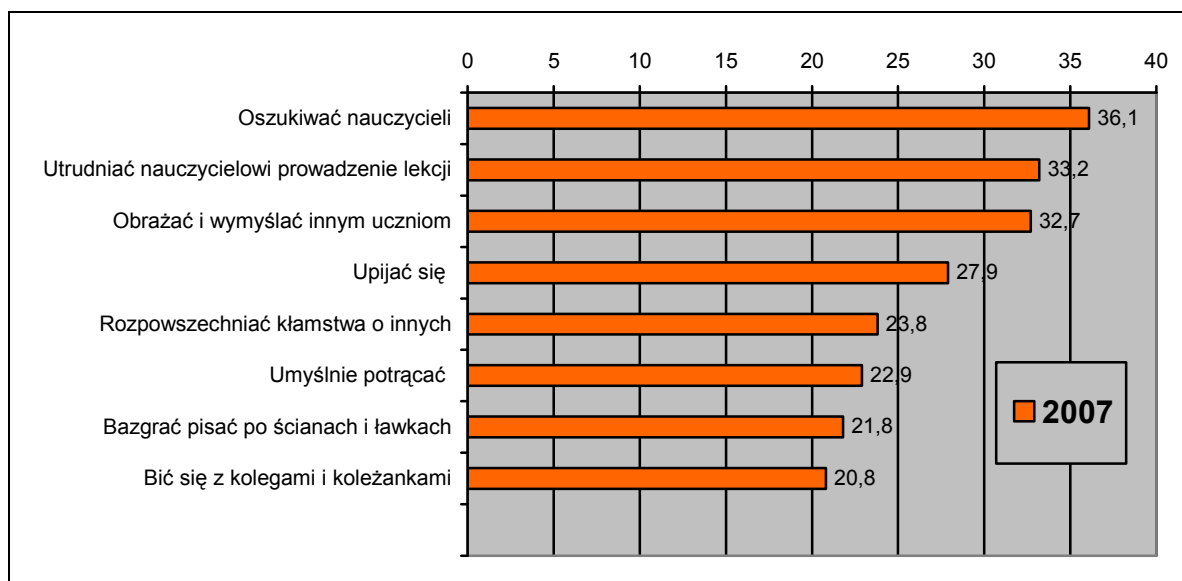
Nr poz.	Treść czynów o cechach agresji, przemocy i demoralizacji	Ogółem*	W tym **	
			Dziewczęta	Chłopcy
1	2	3	4	5
16	Oszukiwać nauczycieli	36,1	30,3	42,4
23	Utrudniać nauczycielowi prowadzenie lekcji	33,2	27,2	39,5
3.	Obrażać i wymyślać innym uczniom	32,7	28,0	37,8
41	Upijać się	27,9	23,4	32,8
2.	Rozpowszechniać kłamstwo o innych uczniach	23,8	23,3	24,5
10	Umyślnie potrącać innych	22,9	18,2	28,0

25	Bazgrać, pisać na ścianach, ławkach itp.	21,8	19,5	24,1
5.	Bić się z kolegami lub z koleżankami	20,8	11,4	31,0
11	Umyślnie przewracać innych	11,4	4,8	18,4
18	Używać wulgarnych słów wobec nauczycieli	11,2	6,7	15,6
37	Tak się zachowywać, że rodzice byli wzywani do szkoły z tego powodu	9,4	4,7	14,6
4.	Przymuszać innych do zrobienia czegoś, na co nie mają ochoty	9,3	4,0	15,2
12	Niszczyć ławki, krzesła, wyposażenie szkoły lub inne przedmioty w miejscach publicznych	8,9	5,8	12,1

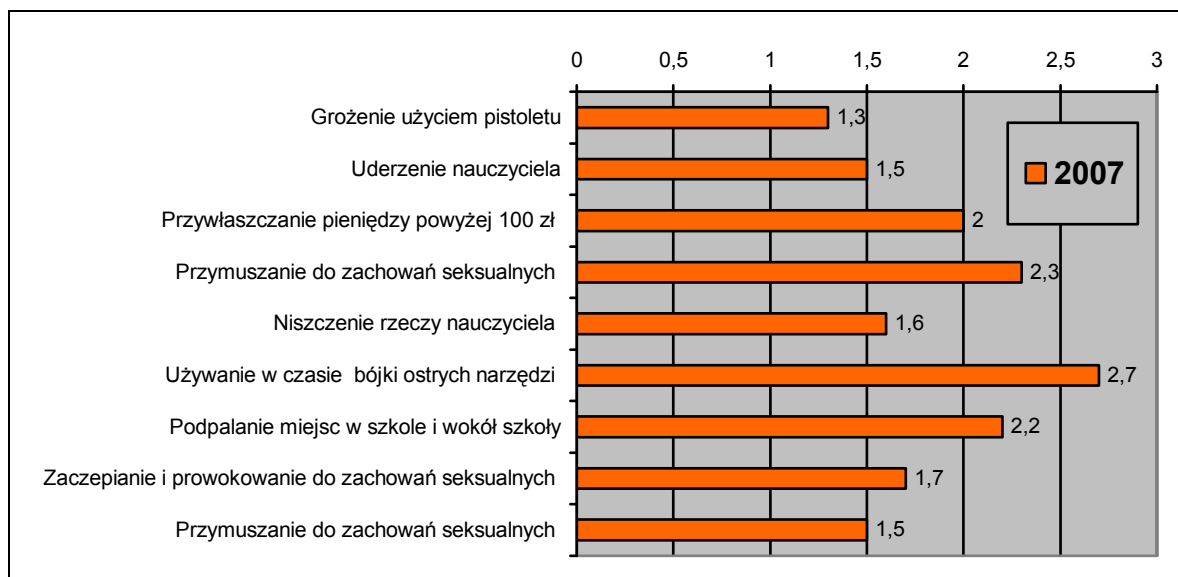
* W kategorii ogólnej „zdarzyło się” procenty liczono do ogólnej liczby osób N=2141

**W kategorii „ w tym” procenty liczono od liczby osób popełniających dany czyn

Wykres 2. Zachowania najczęściej występujące, w świetle odpowiedzi na pytanie: Jak często agresywne zachowania zdarzały Ci się w ciągu ostatnich 12 miesięcy?

Wykres 3. Zachowania noszące znamiona naruszenia prawa i mogące wyrządzić poważne szkody

Przedstawione dane wskazują, że uczniowie dopuszczają się zachowań, które noszą znamiona czynów karalnych. Aczkolwiek odsetek uczniów jest niezbyt duży, to jednak trzeba pamiętać, że każdy czyn przeciwko życiu i zdrowiu może być nie tylko traumatyczny dla ofiary, ale również może być traumatycznym doświadczeniem dla osób, które są obserwatorami takich zachowań lub należą do środowiska (klasy, szkoły, grupy koleżeńskiej) osoby poszkodowanej.

Analizowane formy zachowań agresji tworzą 6 kategorii, które były omawiane w badaniach z 1997 roku oraz 2003. Są to:

- agresja i przemoc fizyczna
- agresja i przemoc werbalna
- agresja i przemoc psychiczna
- agresja i przemoc przeciw rzeczom
- agresja z użyciem broni
- agresja i przemoc seksualna.

Pozostałe czyny zostały zakwalifikowane do grupy innych znamionujących objawy nieprzystosowania społecznego i demoralizacji. Tabela 24 obrazuje rozkład zachowań według tych kategorii.

Tabela 24. Odpowiedzi potwierdzające sprawstwo czynów o cechach agresji i przemocy oraz demoralizacji według 6 kategorii czynów (N=2141)

Nr poz.	Treść czynów o cechach agresji i przemocy i demoralizacji	Cała próba – odpowiedzi potwierdzające		% Odp. potwierdzające	
		N odp.	Odp. tw. %	Dziewczęta (N=1098)	Chłopcy (N=1043)
I. Treść zachowań składowych kategorii: agresja i przemoc fizyczna					
10.	Umyślnie potrącać innych	477	22,9	18,2	28,0
5.	Bić się z kolegami lub koleżankami	436	20,8	11,3	31,0
11	Umyślnie przewracać innych	236	11,4	4,8	18,3
24.	Zabierać siłą jakieś przedmioty innym uczniom	158	7,6	3,7	11,9
1.	Zaczepiać i pobić nieznaną bez powodu	132	6,4	2,8	9,2
15.	Bić już leżącego na ziemi	194	9,1	4,1	15,1
6.	Bić całą grupą jednego z uczniów	83	4,0	1,4	6,8
14.	Bić tak silnie, że ktoś odniósł obrażenia ciała	33	1,6	1,0	8,1
34.	Zabrać komuś rzecz lub pieniądze używając siły lub grożąc jej użyciem	47	2,3	0,7	4,0
19.	Uderzyć nauczyciela	32	1,5	0,7	2,4
II. Treść zachowań składowych kategorii: agresja i przemoc werbalna					
3	Obrażać i wymyślać innym uczniom	682	32,7	28,0	37,8
2.	Rozpowszechniać kłamstwa o innych uczniach	494	23,8	23,3	24,5
18.	Używać wulgarnych słów wobec nauczycieli	232	11,2	6,7	15,6
III. Treść zachowań składowych kategorii: agresja i przemoc psychiczna					
4.	Przymuszać innych do zrobienia czegoś, na co nie mają ochoty	194	9,3	4,1	15,1
13.	Grozić nauczycielowi	62	3,0	0,7	5,4
17.	Zmuszać do czynności upokarzających, np. takich, jakie stosowane są w stosunku do tzw. „kotów”	103	5,0	2,3	7,7
21.	Zmuszać innych uczniów do kupowania papierosów, piwa (alkoholu) lub innych rzeczy za ich pieniądze	72	3,5	1,8	5,2
23.	Utrudniać nauczycielowi prowadzenie lekcji	690	33,2	27,2	39,5
IV. Treść zachowań składowych kategorii: agresja i przemoc przeciwko rzeczom					
12.	Niszczyć ławki, krzesła, wyposażenie szkoły lub inne przedmioty w miejscach publicznych	184	8,9	5,8	12,1
20.	Niszczyć rzeczy należące do nauczyciela	56	2,7	0,9	4,6
22.	Niszczyć rzeczy należące do uczniów	166	8,0	4,3	11,8
25.	Bazgrać, pisać na ścianach, ławkach itp.	453	21,8	19,5	24,1
28.	Brudzić, malować niezmywalnymi farbami ściany, sprzęt itp.	134	6,4	3,3	9,9
29.	Podpalać piwnice lub inne miejsca w szkole lub wokół szkoły	35	1,7	0,6	2,8
V. Treść zachowań składowych kategorii: agresja i przemoc grożąca użyciem broni					
7.	Grozić użyciem gazu, noża, żyłki lub podobnych narzędzi	33	1,6	0,3	3,0
8.	Grozić użyciem pistoletu	26	1,3	0,1	2,5
9.	Używać w czasie bójki ostrych narzędzi	46	2,2	0,5	4,1
VI. Treść zachowań składowych kategorii: agresja i przemoc seksualna					
26.	Zaczepiać innych i prowokować do zachowań seksualnych	47	2,3	0,9	3,7
27.	Przymuszać do zachowań seksualnych	31	1,5	0,5	2,6
Pozostałe					
16.	Oszukiwać nauczycieli	752	36,1	30,3	42,4
30.	Przywłaszczać rzecz lub pieniądze o wartości poniżej 10 zł	64	3,1	1,2	4,9
31.	Przywłaszczać rzecz lub pieniądze o wartości od 10 zł do 100 zł	33	1,6	0,4	2,8
32.	Przywłaszczać rzecz lub pieniądze o	41	2,0	0,8	3,2

	wartości powyżej 100 zł				
33.	Kupić lub dostać rzecz, o której wiedziałeś, że pochodzi z kradzieży	180	8,6	3,8	13,7
35.	Nie wrócić na noc bez zgody rodziców	178	8,6	6,4	10,6
36.	Uciekać z domu	89	4,3	4,1	4,4
37.	Tak się zachowywać, że rodzice byli wzywani do szkoły z tego powodu	195	9,4	4,7	14,6
38.	Włamywać się do czyjegoś mieszkania, piwnicy, strychu, komórki itp., aby sobie coś stamtąd przywłaszczyć	49	2,4	0,7	4,0
39.	Być zatrzymanym przez policję do wyjaśnienia	152	7,3	4,4	10,2
40.	Zażywać narkotyki lub inne środki o działaniu uzależniającym	186	8,9	6,3	11,5
41.	Upić się	582	27,9	23,4	32,8

Procentowe wskaźniki udziału badanych w poszczególnych kategoriach zachowań agresywnych dla całej grupy oraz dziewcząt i chłopców przedstawia tabela 25.

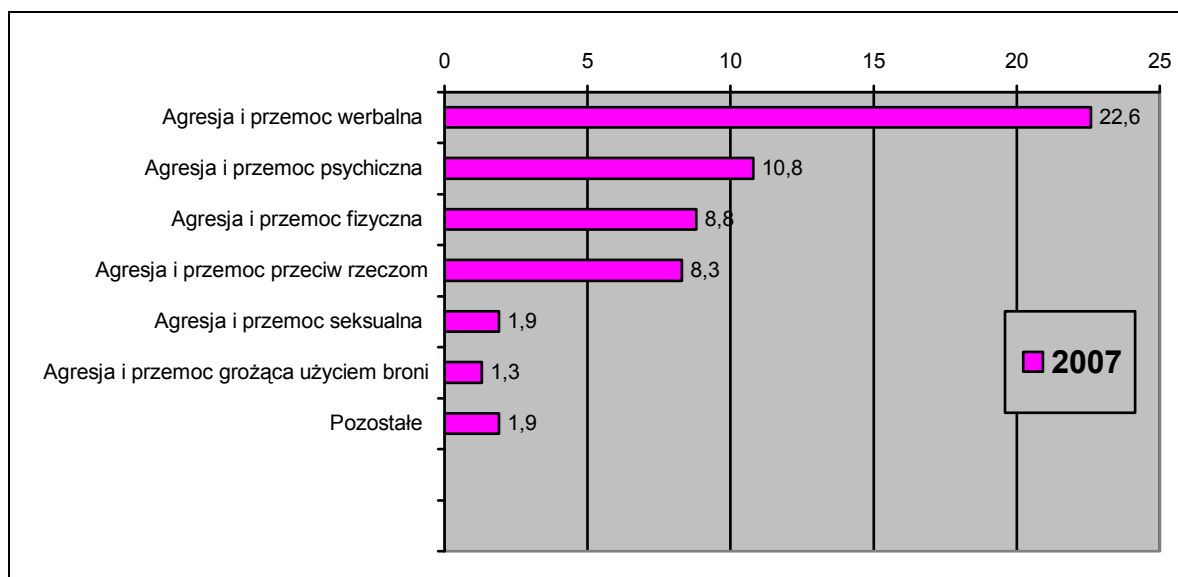
Widoczne jest dominowanie agresji werbalnej nad psychiczną i fizyczną w całej grupie oraz w grupach dziewcząt i chłopców. Dla dziewcząt najbardziej charakterystyczna jest agresja i przemoc werbalna dla chłopców agresja psychiczna, fizyczna i przeciw rzeczom jest jednakowo użyteczna w rozwiązywaniu problemów wewnętrznych i zewnętrznych. W grupie chłopców występują także częściej niż w grupie dziewcząt zachowania zaliczone do objawów nieprzystosowania społecznego i demoralizacji oraz agresja i przemoc seksualna.

Tabela 25. Zbiorczy procentowy rozkład odpowiedzi potwierdzających sprawstwo czynów o cechach agresji i przemocy oraz demoralizacji według 6 kategorii czynów (N=2141)

Nr kategorii	Treść czynów o cechach agresji i przemocy i demoralizacji	Cała próba – odpowiedzi potwierdzające %	% Odp. potwierdzające	
			Dziewczęta	Chłopcy
I	Agresja i przemoc fizyczna	8,8	4,9	13,5
II	Agresja i przemoc werbalna	22,6	19,3	26,8
III	Agresja i przemoc psychiczna	10,8	7,2	14,6
IV	Agresja i przemoc przeciw rzeczom	8,3	5,7	10,9
V	Agresja i przemoc	1,3	0,2	2,4

	grożąca użyciem broni			
VI	Agresja i przemoc seksualna	1,9	0,7	3,2
	Pozostałe	8,4	5,7	11,1

Wykres 4. Procentowy rozkład odpowiedzi potwierdzających sprawstwo czynów o cechach agresji i przemocy oraz demoralizacji według 6 kategorii czynów w 2007 r. (N=2141)

Poprzednie badania ukazywały, że wraz z wiekiem zmieniają się formy zachowań agresywnych oraz wzrasta liczba uczniów przejawiających zachowania agresywne. Także poszczególne rodzaje szkół odznaczały się specyficznym wzorcem zachowań agresywnych. Tabela 26 przedstawia rozkład badanych i ich zachowania agresywne z uwzględnieniem szkoły, do której uczęszczają.

Tabela 26. Odpowiedzi potwierdzające sprawstwo czynów agresywnych według typów szkół

Nr poz.	Treść czynów o cechach agresji przemocy i demoralizacji	Ogólna liczba odpowiedzi dzi bez braków danych	Ogólna liczba sprawstwa	% z ogółu badanych	Zdarzyło się (n/%) *					
					Szkoła podstawowa	Gimnazjum	Szkoła zawodowa	Technikum	Liceum ogólnokształcące	Liceum profilowane
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	Zaczeplać i pobić	2068	132	6,4	25	42	14	22	14	6

	nieznaną bez powodu				4,0	6,6	18,4	9,2	4,0	9,4
2	Rozpowszechniać kłamstwo o innych uczniach	2075	494	23,8	116	172	10	72	90	19
					18,4	27,0	13,3	30,6	25,4	30,2
3	Obrażać i wymyślać innym uczniom	2087	682	42,7	139	230	30	101	130	29
					21,9	35,8	39,0	42,8	36,5	45,3
4	Przymuszać innych do zrobienia czegoś, na co nie mają ochoty	2079	194	9,3	24	62	14	37	40	8
					3,8	9,7	18,7	15,7	11,3	12,5
5	Bić się z kolegami lub z koleżankami	2093	436	20,8	147	143	23	44	49	13
					23,0	22,3	29,9	18,5	13,8	20,3
6	Bić całą grupą jednego z uczniów	2078	83	4,0	18	42	4	5	8	2
					2,8	6,6	5,3	2,1	2,3	3,1
7	Grozić użyciem gazu, noża, żyletki lub podobnych narzędzi	2078	33	1,6	6	14	3	5	2	2
					0,9	2,2	4,0	2,1	0,6	3,1
8	Grozić użyciem pistoletu	2078	26	1,3	6	12	3	2	0	2
					0,9	1,9	4,0	0,9	0,0	3,1
9	Używać w czasie bójki ostrych narzędzi	2078	46	2,2	8	20	4	7	2	2
					1,3	3,1	5,3	3,0	0,6	3,1
10	Umyślnie potrącać innych	2079	477	22,9	103	175	13	90	59	89
					16,3	27,3	17,3	24,9	25,1	34,4
11	Umyślnie przewracać innych	2078	236	11,4	61	99	15	22	23	7
					9,7	15,4	19,7	9,4	6,5	10,9
12	Niszczyc ławki, krzesła, wyposażenie szkoły lub inne przedmioty w miejscach publicznych	2078	184	8,9	23	66	7	30	40	11
					3,6	10,3	9,3	12,8	11,3	17,2
13	Grozić nauczycielowi	2080	62	3,0	8	18	9	13	11	2
					1,3	2,8	11,8	5,5	3,1	3,1
14	Bić tak silnie, że ktoś odniósł obrażenia ciała	2078	95	4,6	12	38	9	12	17	4
					1,9	5,9	12,0	5,1	4,8	6,3
15	Bić już leżącego na ziemi	2079	93	4,5	18	38	12	7	12	4
					2,8	6,0	15,8	3,0	3,4	6,3
16	Oszukiwać nauczycieli	2081	752	36,1	102	250	37	119	179	34
					16,2	38,9	48,1	50,6	50,3	54,0
17	Zmuszać do czynności upokarzających, np. takich jak stosowane są w stosunku do tzw. „kotów”	2075	103	5,0	14	37	9	19	16	4
					2,2	5,8	11,8	8,1	4,5	6,3
18	Używać wulgarnych słów wobec nauczycieli	2080	232	11,2	23	77	17	52	38	14
					3,6	12,1	22,4	22,1	10,7	21,9
19	Uderzyć nauczyciela	2077	32	1,5	7	14	2	2	2	2
					1,1	2,2	2,7	0,9	0,6	3,1
20	Niszczyc rzeczy należące do nauczyciela	2076	56	2,7	10	17	3	9	11	3
					1,6	2,7	4,0	3,8	3,1	4,7
21	Zmuszać innych uczniów do kupowania papierosów, piwa (alkoholu) lub innych rzeczy za ich pieniądze	2080	72	3,5	10	28	7	8	15	2
					1,6	4,4	9,2	3,4	4,2	3,1
22	Niszczyc rzeczy należące do uczniów	2080	166	8,0	28	63	13	21	33	4
					4,4	9,9	17,3	8,9	9,3	6,3
23	Utrudniać nauczycielowi prowadzenie lekcji	2081	690	33,2	124	238	28	105	145	27
					19,6	37,1	37,7	44,5	40,8	42,9
24	Zabierać siłą jakieś przedmioty innym uczniom	2076	158	7,6	27	56	12	25	26	7
					4,3	8,8	15,8	10,6	7,3	10,9
25	Bazgrać, pisać na ścianach, ławkach itp.	2079	453	21,8	60	146	20	71	116	24
					9,5	22,8	26,3	30,2	32,7	37,5
26	Zaczeplać innych i prowokować do zachowań seksualnych	2077	47	2,3	6	20	2	3	10	3
					0,9	3,1	2,7	1,3	2,8	4,7
27	Przymuszać do zachowań seksualnych	2079	31	1,5	6	12	2	2	6	1
					0,9	1,9	2,7	0,9	1,7	1,6

28	Brudzić i malować niezmywalnymi farbami ściany, sprzęt itp.	2086	134	6,4	16	48	11	20	29	5
					2,5	7,5	14,1	8,5	8,2	7,8
29	Podpalać piwnice lub inne miejsca w szkole albo wokół szkoły	2080	35	1,7	8	8	0	7	6	2
					1,3	1,3	0	3,0	1,7	3,1
30	Przywłaszczać rzecz lub pieniądze o wartości poniżej 10 zł	2081	64	3,1	10	20	6	7	12	2
					1,6	3,1	8,0	3,0	3,4	3,1
31	Przywłaszczać rzecz lub pieniądze o wartości od 10 zł do 100 zł	2081	33	1,6	8	9	4	3	3	2
					1,3	1,4	5,3	1,3	0,8	3,1
32	Przywłaszczać rzecz lub pieniądze o wartości powyżej 100 zł	2083	41	2,0	7	13	4	6	5	2
					1,1	2,0	5,2	2,6	1,4	3,1
33	Kupić lub dostać rzecz, o której wiedziałeś, że pochodzi z kradzieży	2084	180	8,6	15	56	22	30	44	8
					2,4	8,8	28,9	12,8	12,4	12,5
34	Zabrać komuś rzecz lub pieniądze używając siły lub grożąc jej użyciem	2080	47	2,3	7	19	*	2	6	1
					1,1	3,0	11,7	0,9	1,7	1,6
35	Nie wrócić na noc bez zgody rodziców	2080	178	8,6	14	37	22	38	44	14
					2,2	5,8	29,3	16,2	12,4	21,9
36	Uciekać z domu	2081	89	4,3	18	30	9	12	10	6
					2,8	4,7	12,0	5,1	2,8	9,4
37	Tak się zachowywać, ze rodzice byli wzywani do szkoły z tego powodu	2081	195	9,4	34	76	16	29	21	9
					5,3	11,9	21,1	12,4	5,9	14,1
38	Włamywać się do czyjegoś mieszkania, piwnicy, strychu, komórki itp., aby sobie coś stamtąd przywłaszczać	2080	49	2,4	9	14	10	2	5	3
					1,4	2,2	13,3	0,9	1,4	4,8
39	Być zatrzymanym przez policję do wyjaśnienia	2086	152	7,3	14	53	22	25	22	7
					2,2	8,3	28,6	10,6	6,2	10,9
40	Zażywać narkotyki lub inne środki o działaniu uzależniającym	2080	186	8,9	9	53	18	32	52	10
					1,4	8,3	24,0	13,6	14,7	15,6
41	Upić się	2085	582	27,9	15	136	49	131	191	38
					2,4	21,4	64,5	54,8	54,1	59,1

*wyliczone procenty w poszczególnych typach szkół odnoszą się do ogólnej liczby badanych uczniów w danej szkole

Tabela 27 pokazuje rozkład zachowań agresywnych w poszczególnych typach szkół uwzględniając przyjęte kategorie. Prezentacja za pomocą wykresów od 5 do 16 pozwala zauważyć pewne charakterystyczne tendencje. W szkole podstawowej najczęstszymi przejawami agresji fizycznej są: bicie się z kolegami, koleżankami, umyślne potrącanie oraz przewracanie innych. Ten wzór zachowań, jako dominujący, utrzymuje się także w gimnazjum. Jednak w gimnazjum wzrasta liczba uczniów dopuszczających się zabierania siłą rzeczy innym uczniom i przyznających się do uderzenia nauczyciela.

Szkoły zawodowe podobnie, jak w poprzednich badaniach odznaczają się stosunkowo wysokim nasileniem zachowań agresywnych charakterystycznych dla wszystkich kategorii.

W Liceach Profilowanych dominują te same zachowania, co w Gimnazjum a w Liceach Ogólnokształcących umyślne potrącanie i bicie się z kolegami i koleżankami.

Uczniowie Technikum przejawiają formę agresji fizycznej poprzez umyślne potrącanie, bójki z kolegami, koleżankami, umyślne przewracanie innych, zabieranie siłą jakiś przedmiotów.

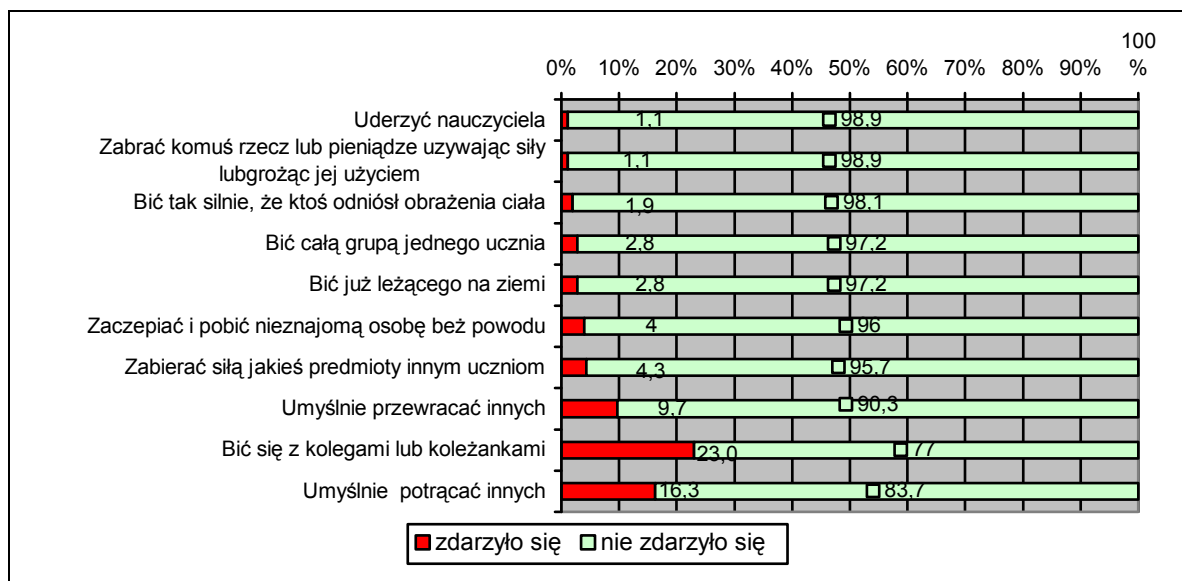
Tabela 27. Procentowy rozkład zachowań agresywnych według kategorii i typu szkoły (N=100%)

Nr poz.	Treść czynów o cechach agresji i przemocy i demoralizacji	Ogółem		Szkoła podstawowa		Gimnazjum		Szkoła zawodowa		Technikum		Liceum ogólnokształcące		Liceum profilowane	
		Zda-rzyło się	Nie zda-rzyło się	Zda-rzyło się	Nie zda-rzyło się	Zda-rzyło się	Nie zda-rzyło się	Zdarzyło się	Nie zda-rzyło się	Zdarzyło się	Nie zda-rzyło się	Zdarzyło się	Nie zda-rzyło się	Zdarzyło się	Nie zda-rzyło się
I. Treść zachowań składowych kategorii: agresja i przemoc fizyczna															
10.	Umyślnie potrącać innych	22,9	77,1	16,3	83,7	27,3	72,7	17,3	82,7	24,9	75,1	25,1	74,9	34,4	65,6
5.	Bić się z kolegami lub koleżankami	20,8	79,2	23,0	77,0	22,3	77,7	29,9	70,1	18,5	81,5	13,8	86,2	20,3	70,7
11.	Umyślnie przewracać innych	11,4	88,6	9,7	90,3	15,4	84,6	19,7	80,3	9,4	90,6	6,5	93,5	10,9	89,1
24.	Zabierać siłą jakieś przedmioty innym uczniom	7,6	92,4	4,3	95,7	8,8	91,2	15,8	84,2	10,6	89,4	7,3	92,7	10,9	89,1
1.	Zaczepiać i pobić nieznaną bez powodu	6,4	93,6	4,0	96,0	6,6	93,4	18,4	81,6	9,2	90,8	4,0	96,0	9,4	90,6
15.	Bić już leżącego na ziemi	4,5	95,5	2,8	97,2	6,0	94,0	15,8	84,2	3,0	97,0	3,4	96,6	6,3	93,7
6.	Bić całą grupą jednego z uczniów	4,0	90,7	2,8	97,2	6,6	93,4	5,3	94,7	2,1	97,9	2,3	97,9	3,1	96,9
14.	Bić tak silnie, że ktoś odniósł obrażenia ciała	4,6	95,4	1,9	98,1	5,9	94,1	12,0	88,0	5,1	94,9	4,8	95,2	6,3	93,8
34.	Zabrać komuś rzecz lub pieniądze używając siły lub grożąc jej użyciem	2,3	97,7	1,1	98,9	3,0	97,0	11,7	88,3	0,9	99,1	1,7	98,3	1,6	98,4
19.	Uderzyć nauczyciela	1,5	98,5	1,1	98,9	2,2	97,8	2,7	97,3	0,9	99,1	0,6	99,4	3,1	96,9
II. Treść zachowań składowych kategorii: agresja i przemoc werbalna															
3	Obrażać i wymyślać innym uczniom	42,7	67,3	21,9	78,1	35,8	64,2	39,0	61,0	42,8	57,2	36,5	63,5	45,3	54,7
2.	Rozpowszechniać kłamstwa o innych uczniach	23,8	76,2	18,4	81,6	27,0	73,0	13,3	86,7	30,6	69,4	25,4	74,6	30,2	69,8

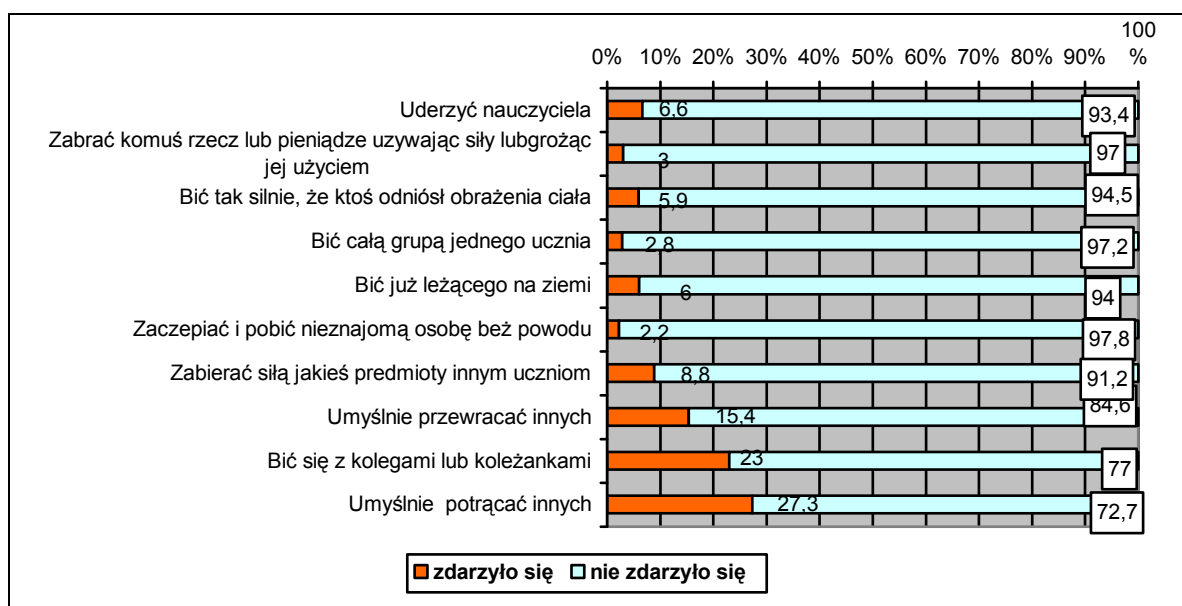
18.	Używać wulgarnych słów wobec nauczycieli	11,2	88,8	3,6	96,4	12,1	87,9	22,4	77,6	22,1	77,9	10,7	89,3	21,9	78,1
III. Treść zachowań składowych kategorii: agresja i przemoc psychiczna															
4.	Przymuszać innych do zrobienia czegoś, na co nie mają ochoty	9,3	90,7	3,8	96,2	9,7	90,3	18,7	81,3	15,7	84,3	11,3	88,7	12,5	87,5
13.	Grozić nauczycielowi	3,0	97,0	1,3	98,7	2,8	97,2	11,8	88,2	5,5	94,5	3,1	96,9	3,1	96,9
17.	Zmuszać do czynności upokarzających, np. takich, jakie stosowane są w stosunku do tzw. „kotów”	5,0	95,0	2,2	97,8	5,8	94,2	11,8	88,2	8,1	91,9	4,5	95,5	6,3	93,7
21.	Zmuszać innych uczniów do kupowania papierosów, piwa (alkoholu) lub innych rzeczy za ich pieniądze	3,5	96,5	1,6	98,4	4,4	95,6	9,2	90,8	3,4	96,6	4,2	95,8	3,1	96,9
23.	Utrudniać nauczycielowi prowadzenie lekcji	33,2	66,8	19,6	80,4	37,1	62,3	37,7	62,3	44,5	55,5	40,8	59,2	42,9	57,1
IV. Treść zachowań składowych kategorii: agresja i przemoc przeciwko rzeczom															
12.	Niszczyć ławki, krzesła, wyposażenie szkoły lub inne przedmioty w miejscach publicznych	8,9	91,1	3,6	96,4	10,3	89,7	9,3	90,7	12,8	87,2	11,3	88,7	17,2	82,8
20.	Niszczyć rzeczy należące do nauczyciela	2,4	97,3	1,6	98,4	2,7	97,3	4,0	96,0	3,8	96,2	3,1	96,9	4,7	2,7
22.	Niszczyć rzeczy należące do uczniów	8,0	92,0	4,4	95,6	9,9	90,1	17,3	82,7	8,9	91,1	9,3	90,7	6,3	90,7
25.	Bazgrać, pisać na ścianach, ławkach itp.	21,8	78,2	9,5	90,5	22,8	77,2	26,3	73,7	30,2	69,8	32,7	67,3	37,5	62,5
28.	Brudzić, malować niezmywalnymi farbami ściany, sprzęt itp.	6,4	93,6	2,5	97,5	7,5	92,5	14,1	85,9	8,5	91,5	8,2	91,8	7,8	92,2
29.	Podpalać piwnice lub inne miejsca w szkole lub wokół szkoły	1,7	98,3	1,3	98,7	1,3	98,7	0	100,0	3,0	97,0	1,7	98,3	3,1	96,9
V. Treść zachowań składowych kategorii: agresja i przemoc grożąca użyciem broni															
7.	Grozić użyciem gazu, noża, żyłki lub podobnych narzędzi	1,6	98,4	0,9	99,1	2,2	97,8	4,0	96,0	2,1	97,9	0,6	99,4	3,1	96,9

8.	Grozić użyciem pistoletu	1,3	98,7	0,9	99,1	1,9	98,1	4,0	96,0	0,9	99,1	0	0	3,1	96,9
9.	Używać w czasie bójki ostrych narzędzi	2,2	97,8	1,3	98,7	3,1	96,9	5,3	94,7	3,0	97,0	0,6	99,4	3,1	96,9
VI. Treść zachowań składowych kategorii: agresja i przemoc seksualna															
26.	Zaczeplać innych i prowokować do zachowań seksualnych	2,3	97,7	0,9	99,1	3,1	96,9	2,7	97,3	1,3	98,7	2,8	97,2	4,7	95,3
27.	Przymuszać do zachowań seksualnych	1,5	98,5	0,9	99,1	1,9	98,1	2,7	97,3	0,9	99,1	1,7	98,3	1,6	98,4
Pozostałe															
16.	Oszukiwać nauczycieli	36,1	63,9	16,2	83,8	38,9	61,1	48,1	51,9	50,6	49,4	50,3	49,7	54,0	46,0
30.	Przywłaszczać rzecz lub pieniądze o wartości poniżej 10 zł	3,1	96,9	1,6	98,4	3,1	96,9	8,0	92,0	3,0	97,0	3,4	96,6	3,1	96,9
31.	Przywłaszczać rzecz lub pieniądze o wartości od 10 zł do 100 zł	1,6	98,4	1,3	98,7	1,4	98,6	5,3	94,7	1,3	98,7	0,8	99,2	3,1	96,9
32.	Przywłaszczać rzecz lub pieniądze o wartości powyżej 100 zł	2,0	98,0	1,1	98,9	2,0	98,0	5,2	94,8	2,6	97,4	1,4	98,6	3,1	96,9
33.	Kupić lub dostać rzecz o której wiedziałeś, że pochodzi z kradzieży	8,6	91,4	2,4	97,6	8,8	91,2	28,9	71,1	12,8	87,2	12,4	87,6	12,5	87,5
35.	Nie wrócić na noc bez zgody rodziców	8,6	91,4	2,2	97,8	5,8	94,2	29,3	70,7	16,2	83,8	12,4	87,6	21,9	78,1
36.	Uciekać z domu	4,3	95,7	2,8	97,2	4,7	95,3	12,0	88,0	5,1	94,9	2,8	97,2	9,4	90,6
37.	Tak się zachowywać, ze rodzice byli wzywani do szkoły z tego powodu	9,4	90,6	5,3	94,7	11,9	88,1	21,1	78,9	12,4	87,6	5,9	94,1	14,1	85,9
38.	Włamywać się do czyjegoś mieszkania, piwnicy, strychu, komórki itp. Aby sobie coś stamtąd przywłaszczyć	2,4	97,6	1,4	98,6	2,2	97,8	13,3	86,7	0,9	99,1	1,4	98,6	4,8	95,2
39.	Być zatrzymanym przez policję do wyjaśnienia	7,3	9,9	2,2	97,8	8,3	91,7	28,6	71,4	10,6	89,4	6,2	93,8	10,9	89,1
40.	Zażywać narkotyki lub inne środki o działaniu uzależniającym	9,9	90,1	1,4	98,6	8,3	91,7	24,0	76,0	13,6	86,4	14,7	85,3	15,6	84,4
41.	Upić się	27,9	72,1	2,4	97,6	21,4	78,6	64,5	35,5	54,8	45,2	54,1	45,9	59,4	40,6

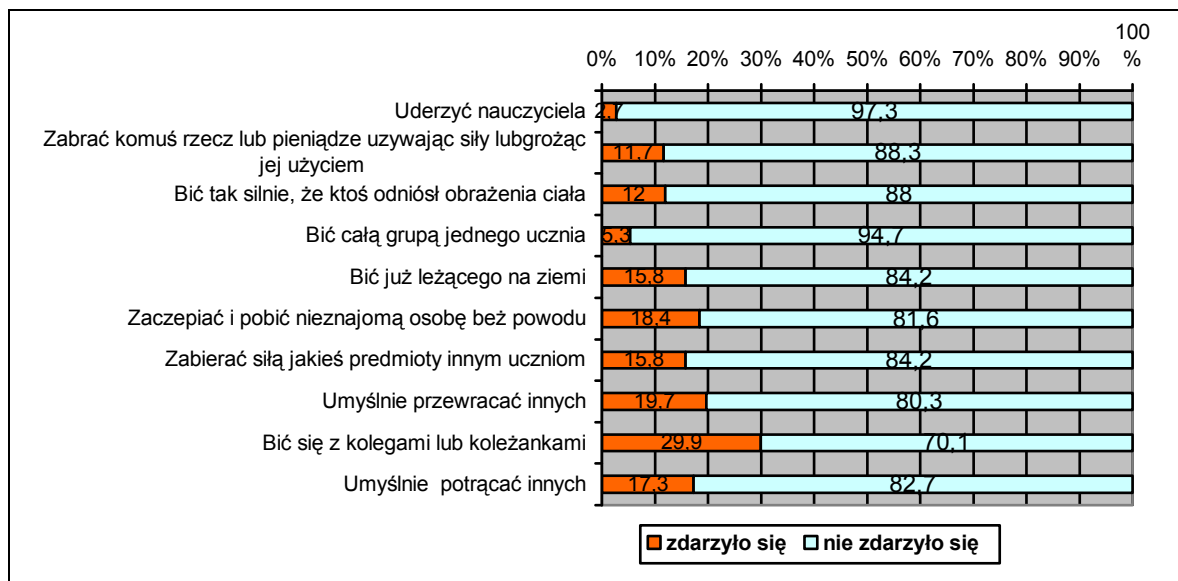
Wykres 5. Procentowy rozkład agresji i przemocy fizycznej w szkołach podstawowych

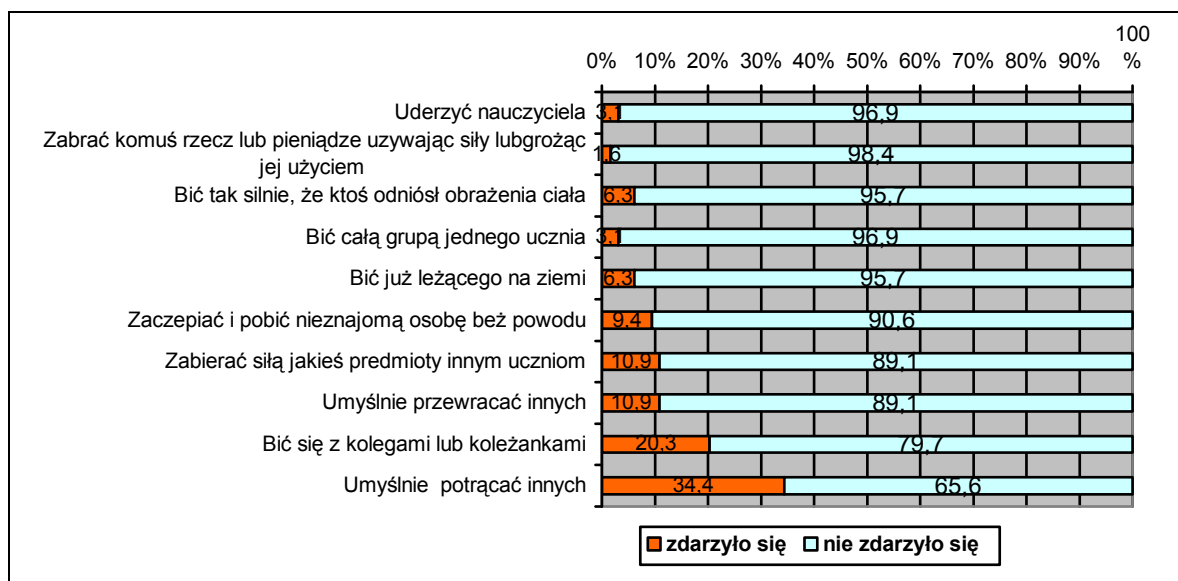
Wykres 6. Procentowy rozkład agresji i przemocy fizycznej w gimnazjach

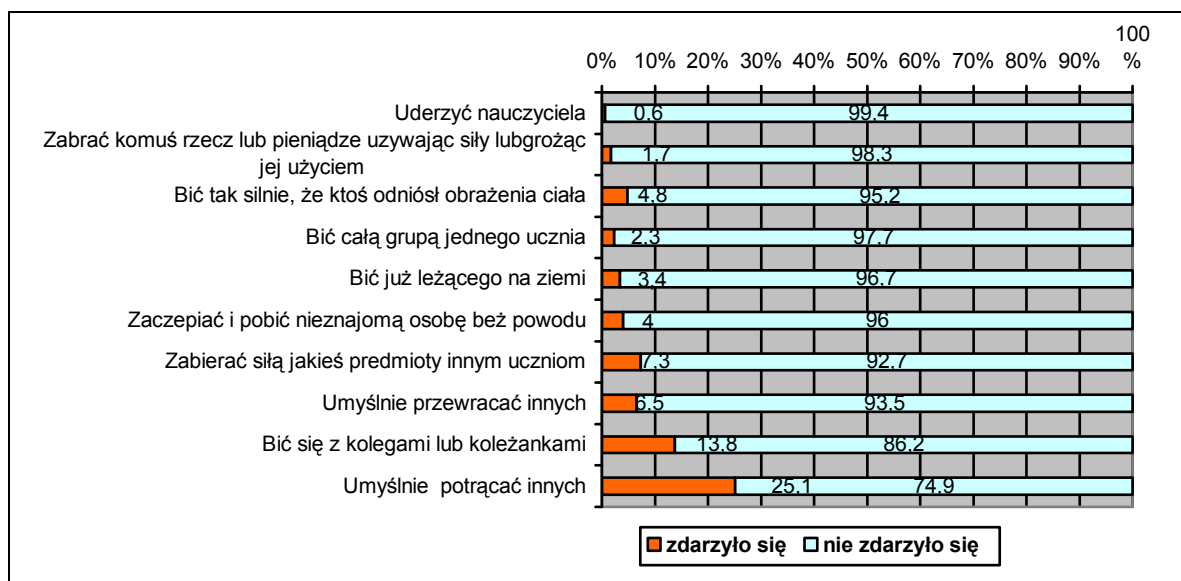
Wykres 7. Procentowy rozkład agresji i przemocy fizycznej w szkołach zawodowych

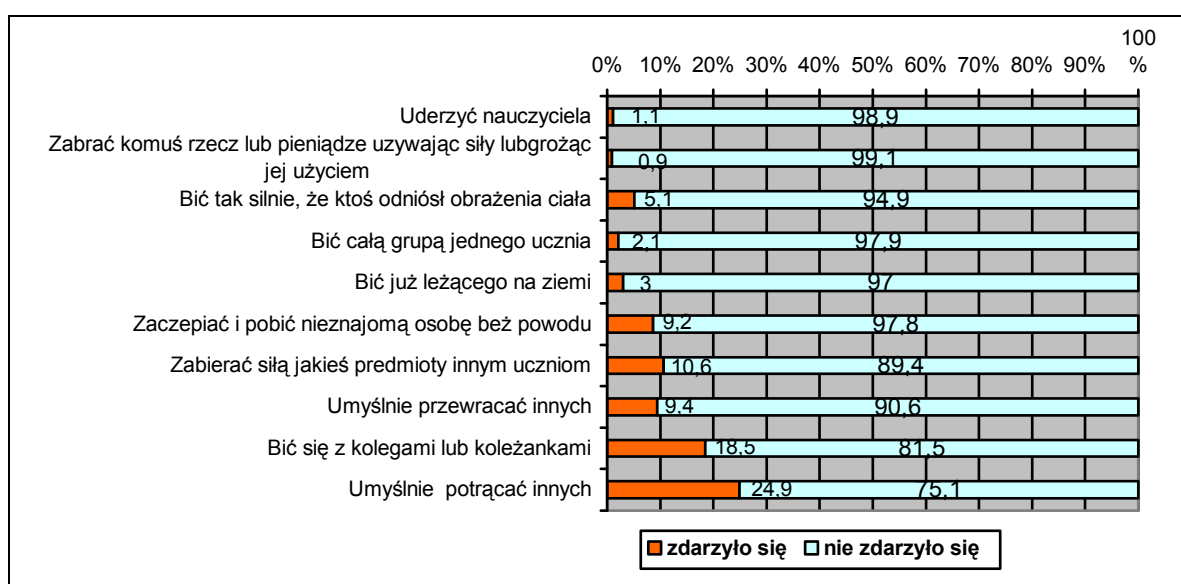
Wykres 8. Procentowy rozkład agresji i przemocy fizycznej w liceach profilowanych

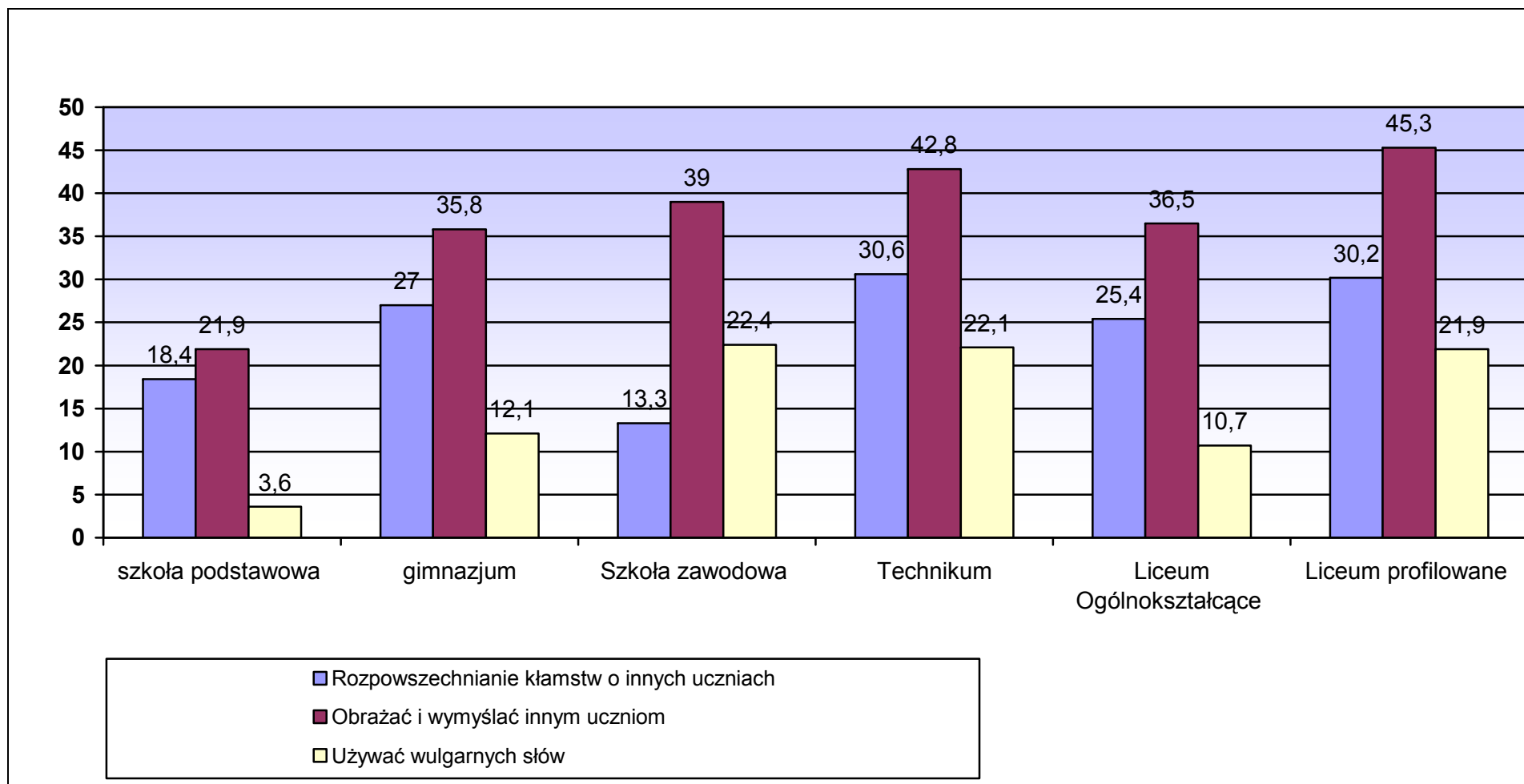
Wykres 9. Procentowy rozkład agresji i przemocy fizycznej w liceach ogólnokształcących

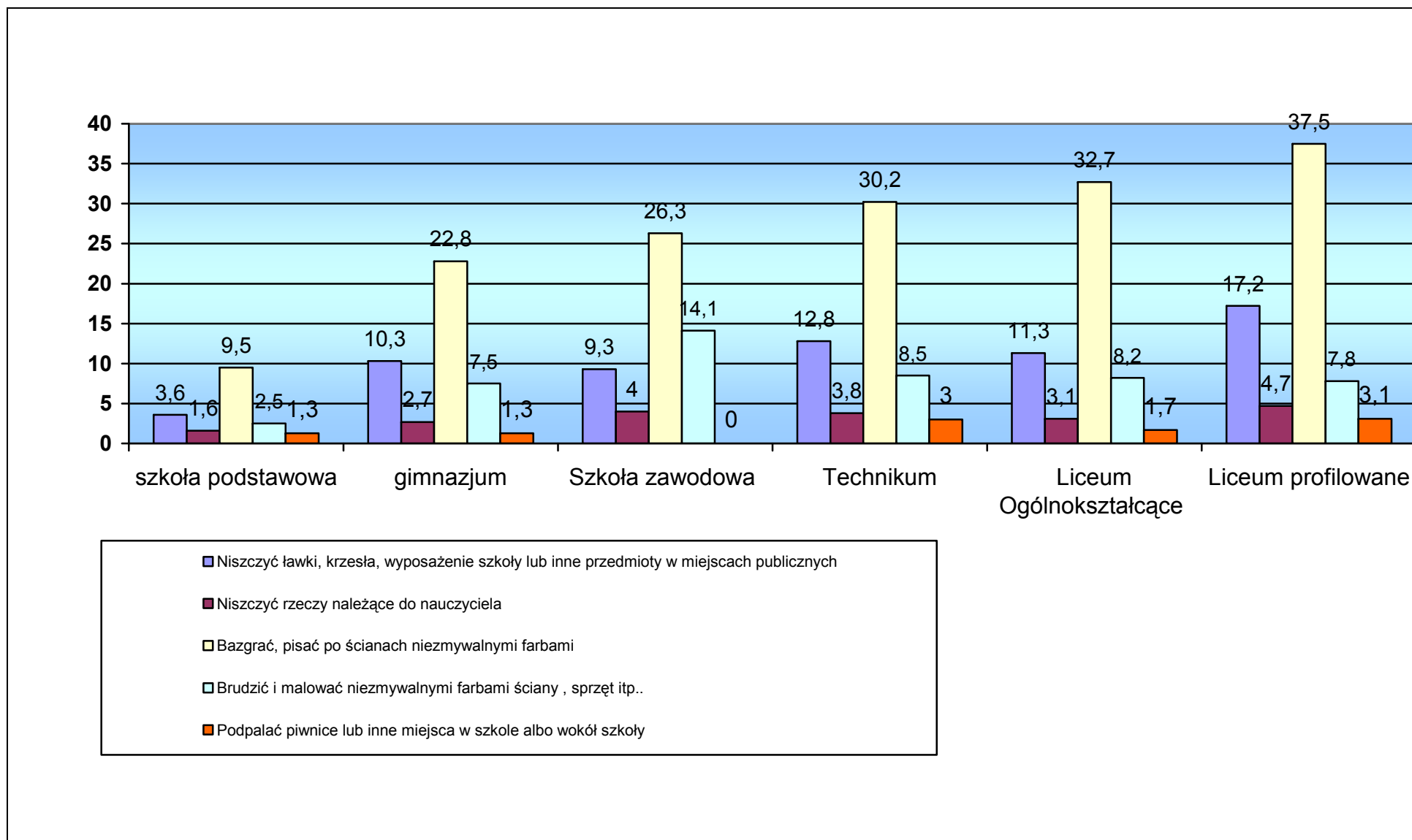
Wykres 10. Procentowy rozkład agresji i przemocy fizycznej w technikach

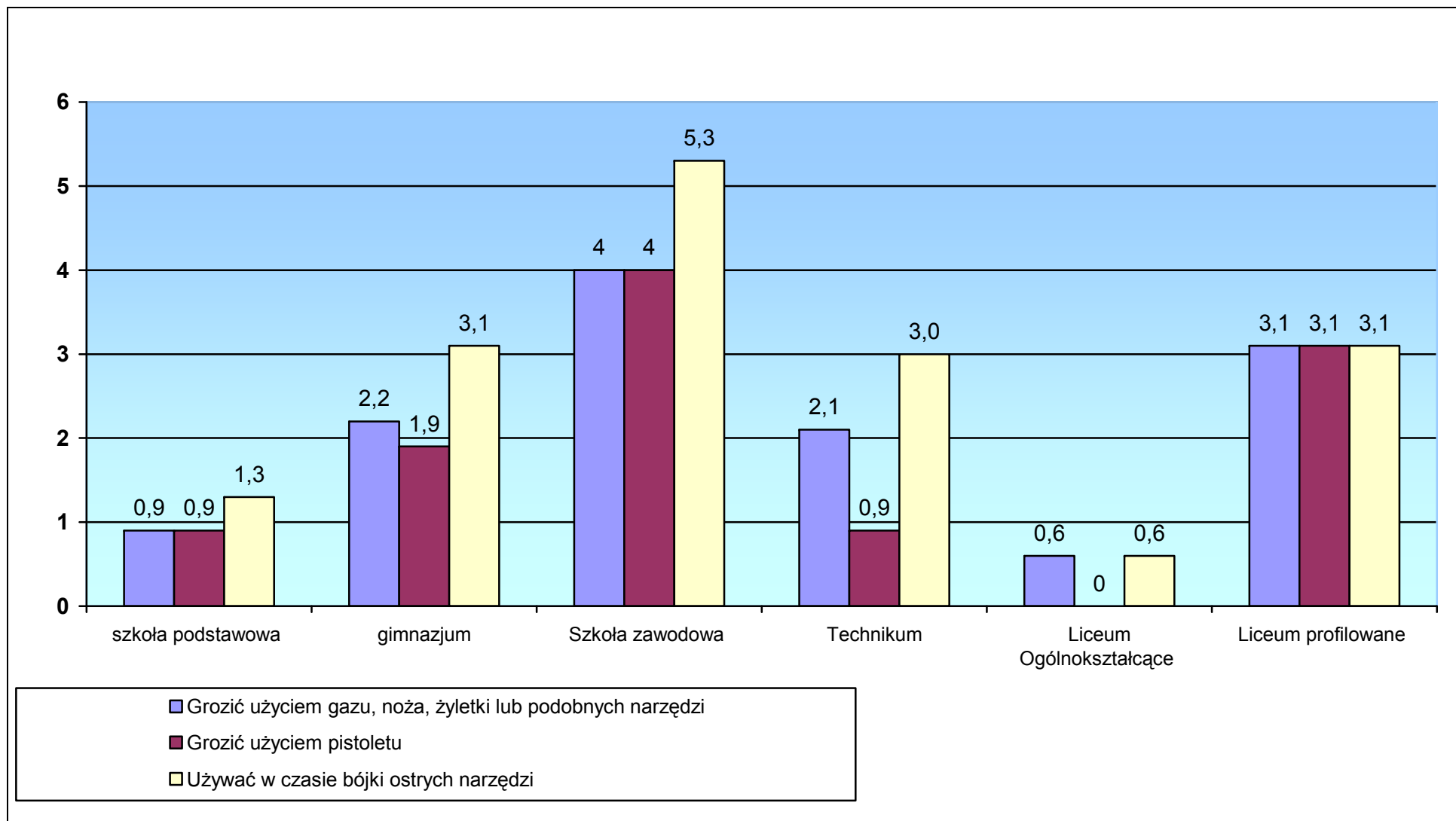
Wykres 11. Procentowy rozkład agresji i przemocy werbalnej a typ szkoły

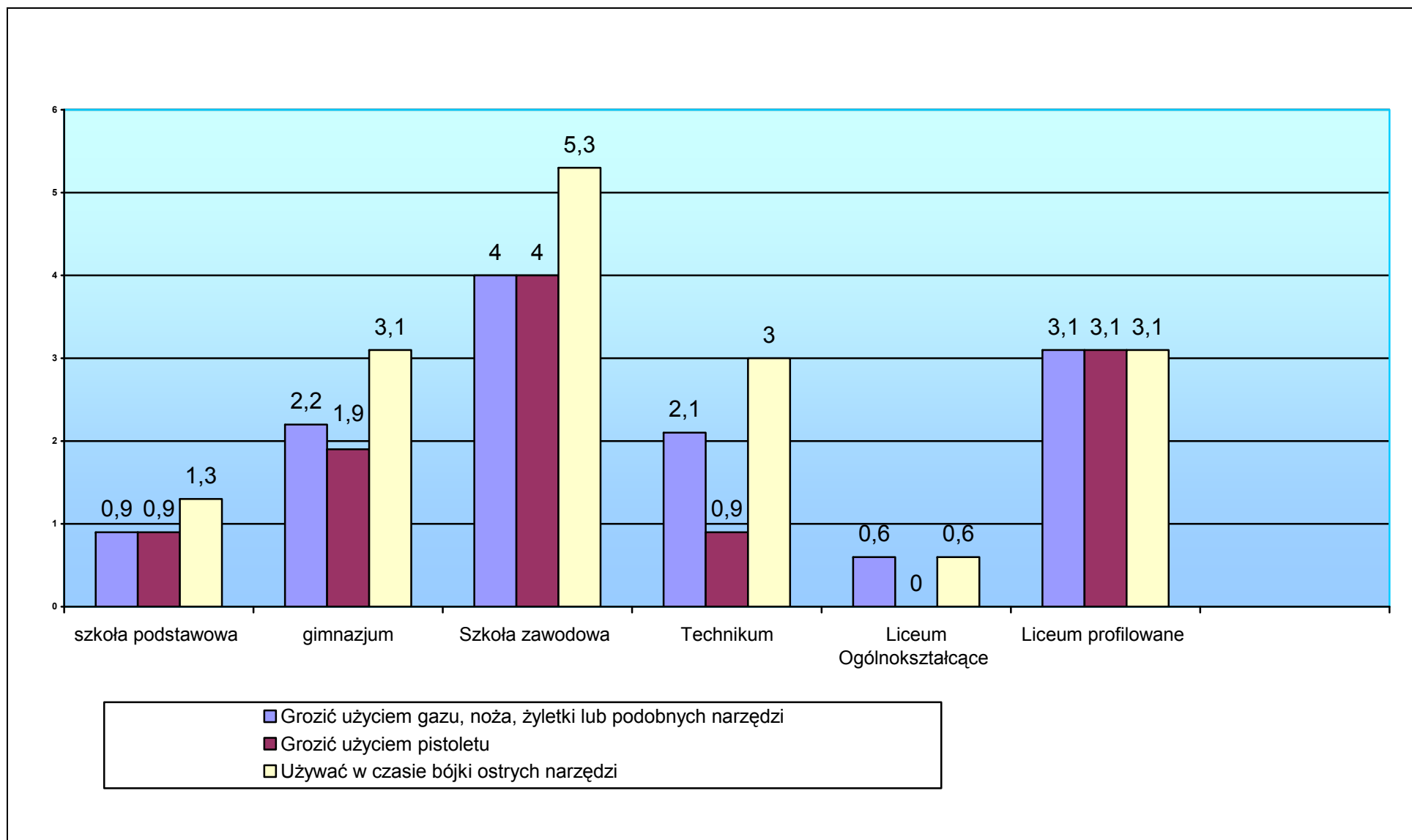
Wykres 12. Procentowy rozkład agresji i przemocy przeciwko rzeczom a typ szkoły

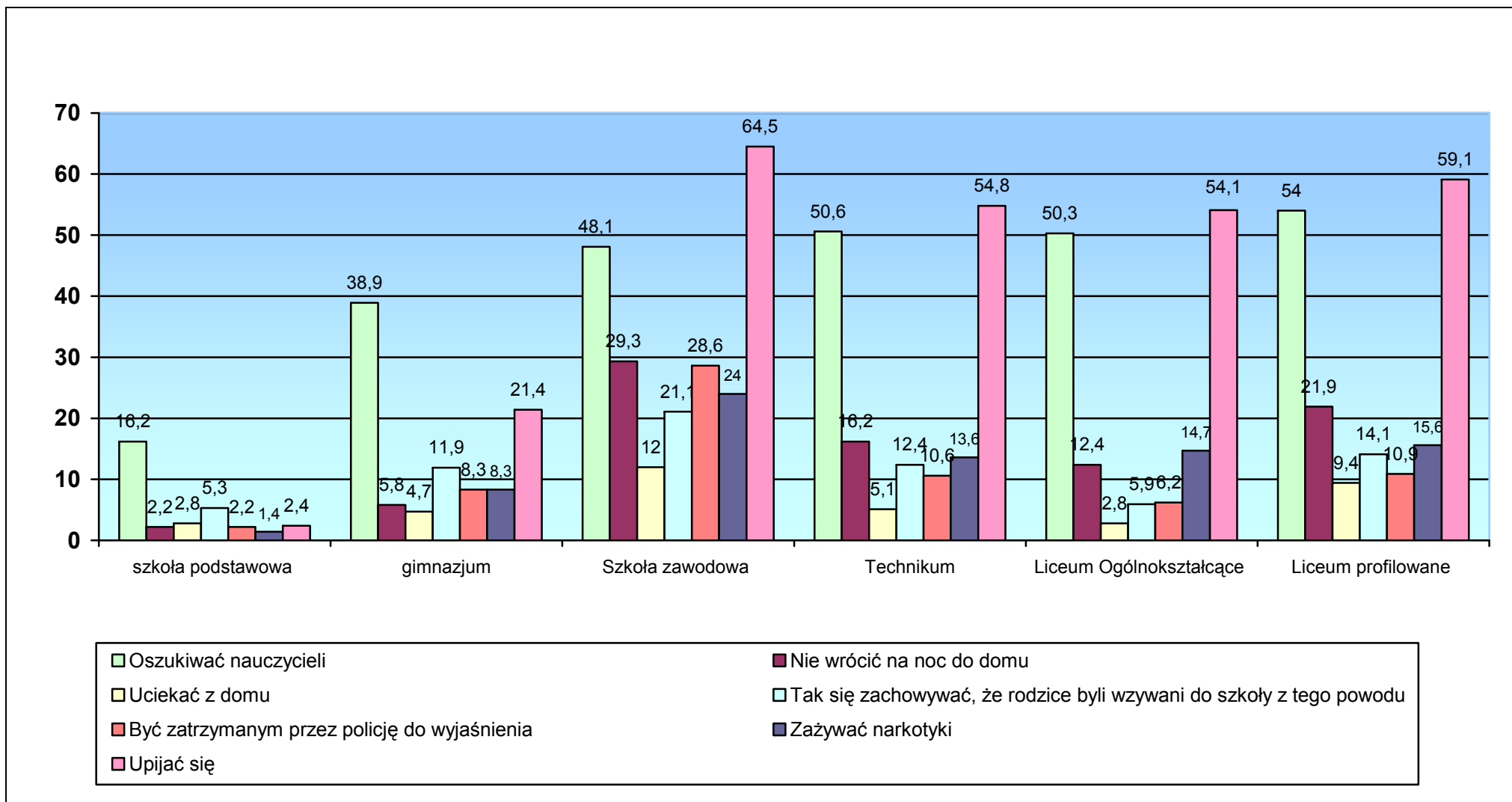
Wykres 13. Procentowy rozkład agresji i przemocy grozący użyciem broni i niebezpiecznych narzędzi a typ szkoły

Wykres 14. Procentowy rozkład agresji i przemocy seksualnej a typ szkoły

Wykres 15. Procentowy rozkład symptomów nieprzystosowania społecznego a typ szkoły

Dokonanie innego niż poprzednio pogrupowania zachowań rzuca dodatkowe światło na zjawisko agresji uczniów. Dominującymi są agresja werbalna i samoagresja, na którą składają się upijanie się i zażywanie narkotyków. We wszystkich typach szkół ponad podstawowych zaznacza się duży udział agresji wobec nauczycieli. Wykresy od 17 do 22 ukazują liczby sprawców poszczególnych kategorii agresji we wszystkich typach szkół.

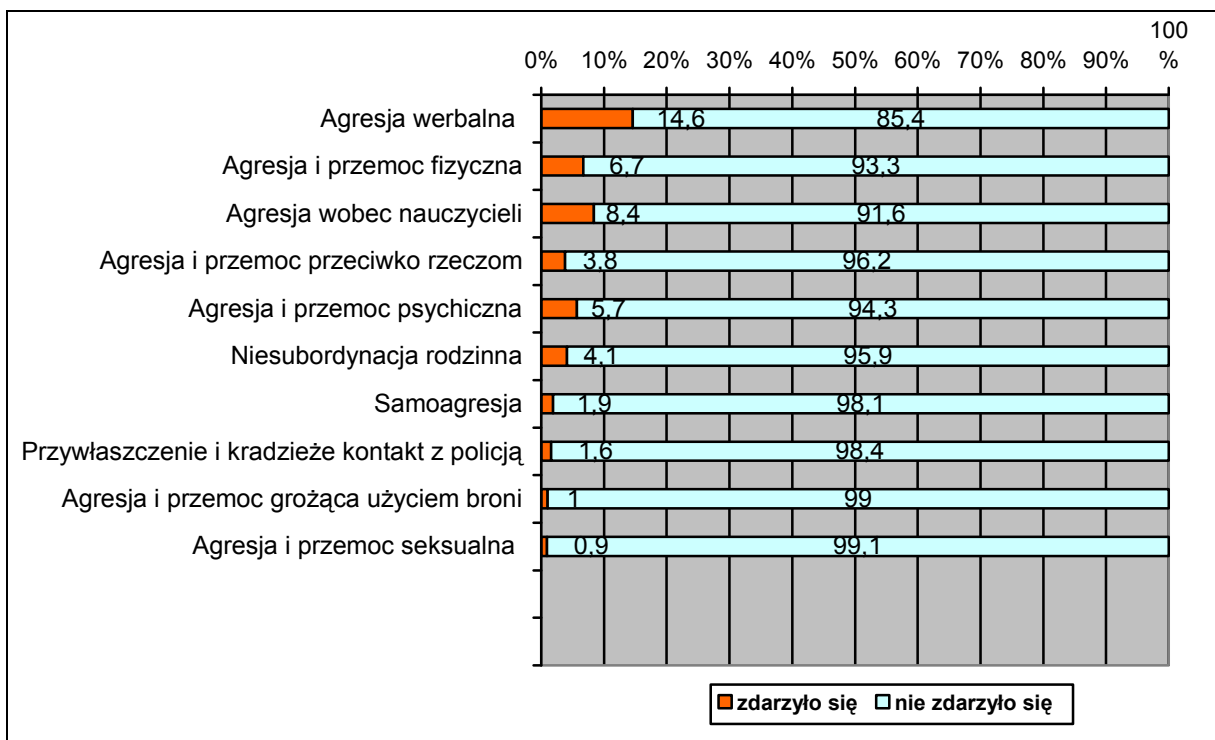
Samoagresja: upijanie się i branie narkotyków

▪ szkoła podstawowa	1,9%
▪ Gimnazjum	14,9%
▪ szkoła zawodowa	44,3%
▪ Technikum	34,2%
▪ Liceum Ogólnokształcące	34,4%
▪ Liceum Profilowane	37,5%

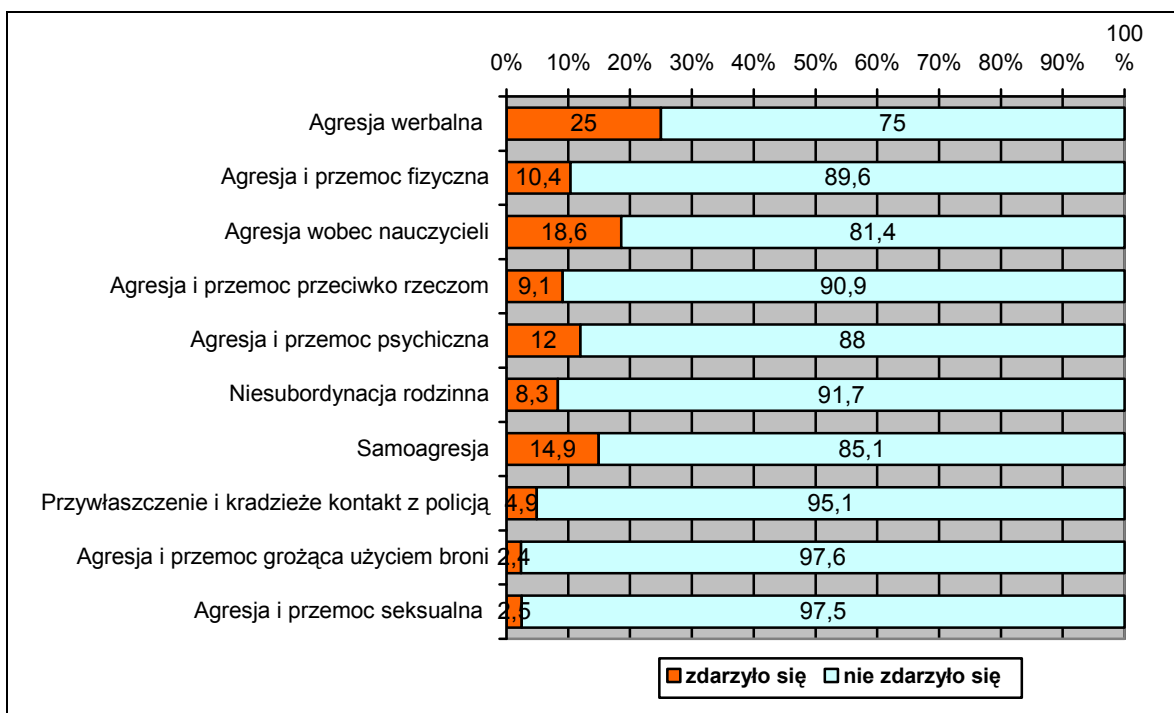
Agresja wobec nauczycieli

▪ szkoła podstawowa	8,4%
▪ Gimnazjum	18,6%
▪ szkoła zawodowa	23,0%
▪ Technikum	24,4%
▪ Liceum Ogólnokształcące	21,1%
▪ Liceum Profilowane	25,3%

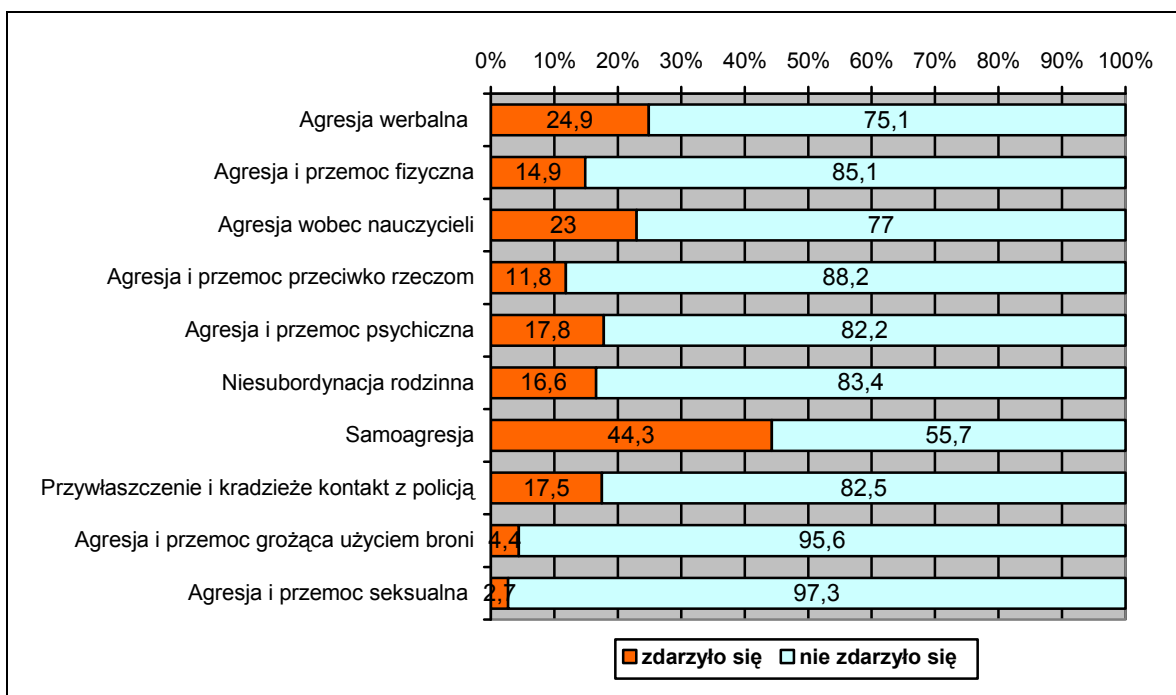
Wykres 16. Procentowy rozkład zachowań agresywnych – szkoła podstawowa

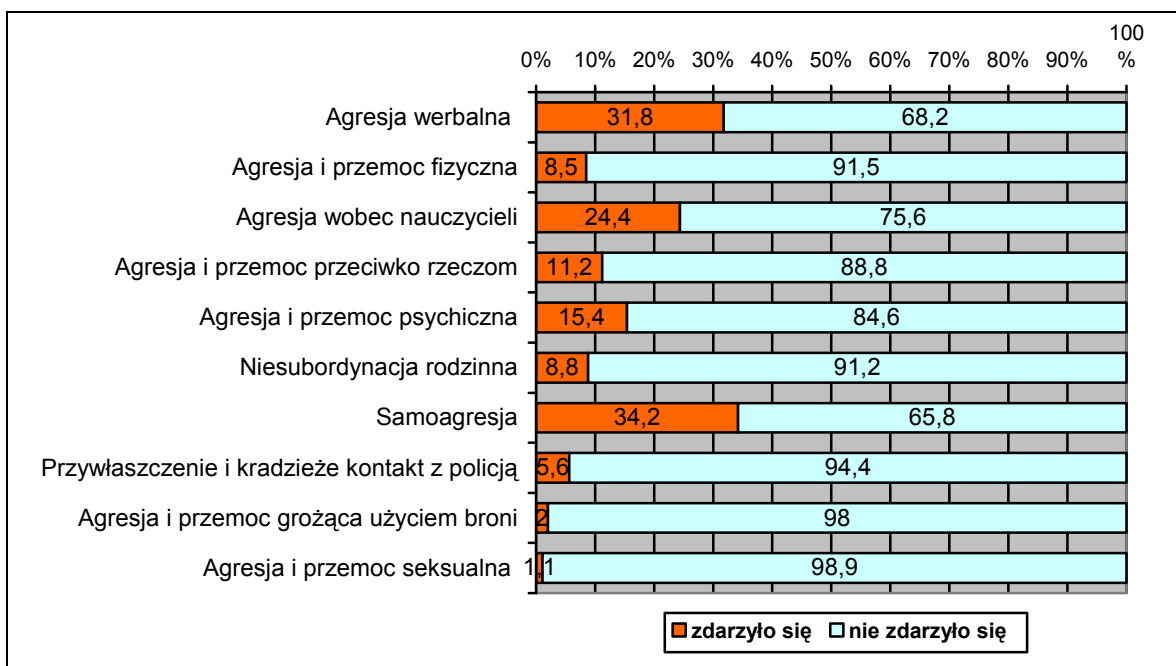
Wykres 17. Procentowy rozkład zachowań agresywnych – gimnazjum

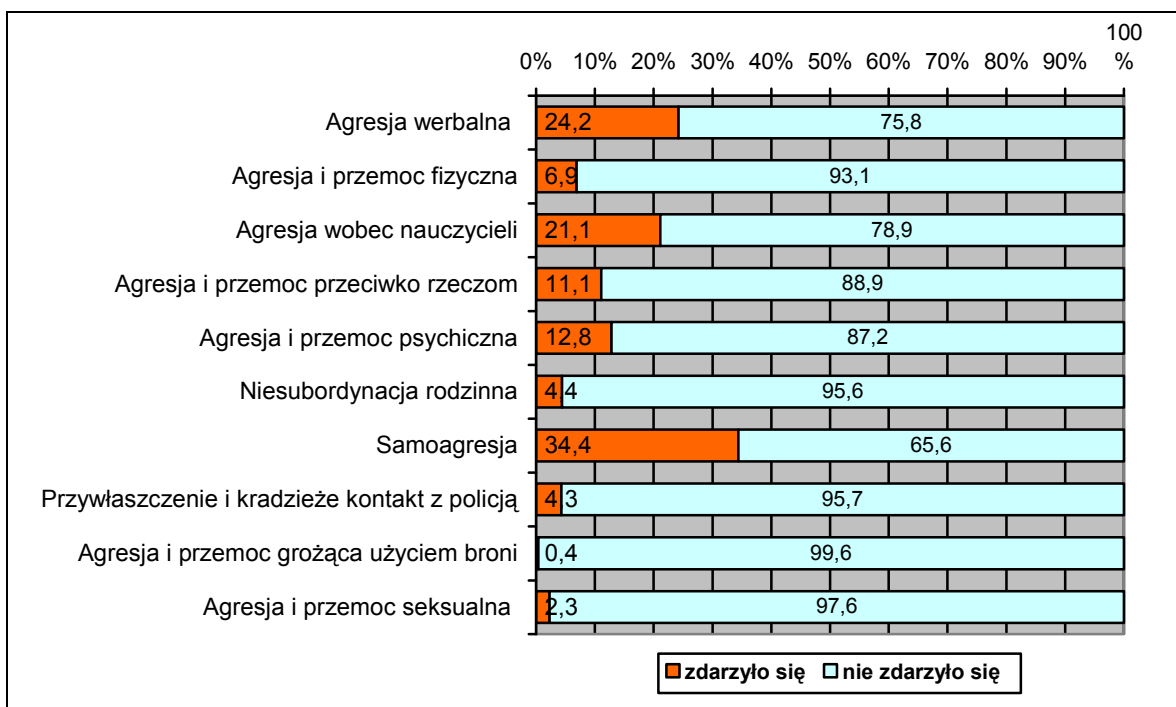
Wykres 18. Procentowy rozkład zachowań agresywnych – szkoła zawodowa

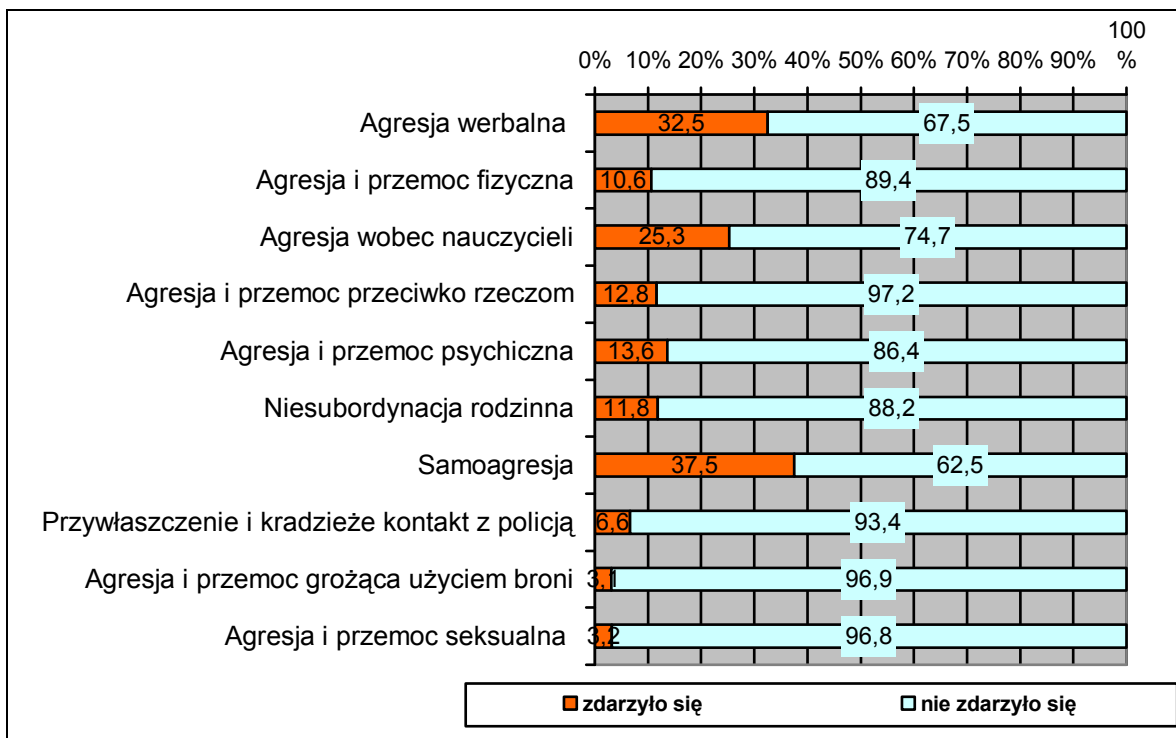
Wykres 19. Procentowy rozkład zachowań agresywnych – technikum

Wykres 20. Procentowy rozkład zachowań agresywnych – Liceum ogólnokształcące

Wykres 21. Procentowy rozkład zachowań agresywnych – Liceum profilowane (dane w %)

8. Ofiary agresji w środowisku szkolnym i poza szkolnym

Uczniowie, jako ofiary agresji mogą doświadczać jej w szkole lub poza szkołą. Na terenie szkoły dokonuje się ona, według uczniów, na korytarzach, w toalecie, za budynkiem szkolnym. Szczegółowe wskazania miejsc, w których dochodzi do zachowań agresywnych przedstawia tabela 28.

Tabela 28. Miejsce zachowań agresywnych

Miejsce zachowań agresywnych	TAK	NIE
Szkoła	23,7	76,3
Poza budynkiem szkolnym	28,7	71,3
Poza terenem szkoły	60,9	39,1
Klasa	7,2	92,8
Sala sportowa	8,5	91,5
Szatnia	37,7	62,3
Toaleta	32,6	67,4
Korytarze	38,0	62,0
Na placu szkolnym	14,3	85,7
Na boisku	28,9	71,1
Za budynkiem, zabudowaniami	33,0	67,0

Badacze zgodnie przyjmują, że rzeczywiste oszacowanie zjawiska agresji może być dokonane jedynie w oparciu o dane o sprawcach i ofiarach takich zachowań. Zgodnie z tą dyrektywą metodologiczną w kolejnym naszym badaniu pytaliśmy uczniów o fakty świadczące, o tym, czy stali się ofiarami agresji. Tabela 29 obrazuje uzyskane rezultaty.

Tabela 29. Podleganie agresji w szkole i poza szkołą - cała grupa (N=2141)

Nr poz.	Treść czynów o cechach agresji, przemocy i demoralizacji w szkole	W szkole					Poza szkołą				
		Nie zdarzyło się	%*	Zdarzyło się	%*	Brak danych	Nie zdarzyło się	%*	Zdarzyło się	%*	Brak danych
1	2	3	4	5	6	7	9	10	11	12	13
1.	Zostałeś zaczepiony i pobity przez nieznaną osobę	1928	95,1	100	4,9	113	1834	91,4	173	8,6	134
2.	Rozpowszechniano o tobie	1242	61,6	775	38,4	124	1391	71,6	553	28,4	197

	szkodzące Ci kłamstwa										
3.	Obrażano Cię i wymyślano Ci	1170	57,9	852	42,1	119	1294	65,7	675	34,3	172
4.	Przymuszano Cię do zrobienia czegoś, na co nie miałeś ochoty	1726	85,9	284	14,1	131	1707	85,6	286	14,4	148
5.	Bił Cię ktoś z kolegów lub koleżanek	1788	87,3	261	12,7	92	1818	91,3	174	8,7	149
6.	Biła Cię cała grupa	1958	96,5	70	3,5	113	1914	94,6	105	5,2	122
7.	Grożono Ci użyciem gazu, noża, żyłki lub podobnych narzędzi	1997	98,2	36	1,8	108	1929	95,7	86	4,3	126
8.	Grożono Ci użyciem pistoletu	2025	99,3	14	0,7	102	1986	98,2	36	1,8	119
9.	Używano w czasie bójki z Tobą ostrych narzędzi	2002	98,7	26	1,3	113	1943	96,3	75	3,7	123
10.	Umyślnie ktoś Cię potrącił	1351	66,2	689	33,8	101	1539	77,3	451	22,7	151
11.	Umyślnie przewrócono Cię	1619	79,5	417	20,5	105	1733	86,8	263	13,2	145
12.	Zniszczono Twoją ławkę lub krzesło w szkole	1934	94,4	115	5,6	92	1953	97,9	42	2,1	146
13.	Bito Cię tak silnie, że odniosłeś obrażenia ciała	1976	97,0	62	3,0	103	1918	95,4	93	4,6	130
14.	Bito Cię, gdy leżałeś już na ziemi	1956	96,6	68	3,4	117	1903	94,5	110	5,5	128
15.	Zmuszano Cię do czynności upokarzających np. takich, jak stosowane są w stosunku do tzw. „kotów”	1951	95,6	90	4,4	100	1964	97,2	56	2,8	121
16.	Zmuszano Cię do kupowania papierosów, piwa (alkoholu) lub innych rzeczy za Twoje pieniądze	1997	98,2	37	1,8	107	1941	96,2	77	3,8	123
17.	Zniszczono rzecz należącą do Ciebie, np. książki, zeszyty	1776	87,0	265	13,0	100	1903	95,3	93	4,7	145
18.	Nauczyciel straszył Cię	1760	86,1	283	13,9	98	1844	97,4	50	2,6	247
19.	Nauczyciel używał wobec Ciebie obraźliwych słów	1586	78,0	447	22,0	108	1902	97,1	57	2,9	182
20.	Nauczyciel szarpał Cię za uszy	1909	93,3	136	6,7	96	1968	98,6	27	1,4	146
21.	Nauczyciel wymierzał Ci „łapy”	1996	97,4	44	2,6	91	1969	97,7	26	1,3	146
22.	Nauczyciel wyrzucił Cię za drzwi	1655	80,6	398	19,4	88	1932	97,6	47	2,4	162
23.	Zabierano Ci siłą jakieś przedmioty	1745	85,1	305	14,9	91	1874	93,9	122	6,1	145
24.	Zaczepiano Cię i prowokowano do zachowań seksualnych	1983	97,0	52	3,0	96	1936	96,1	78	3,9	127
25.	Przymuszano Cię do zachowań seksualnych	2016	98,9	23	1,1	102	1980	98,3	35	1,7	126
26.	Zabrano Ci rzecz o wartości poniżej 10 zł	1915	93,6	132	6,4	94	1910	95,1	98	4,9	133
27.	Zabrano Ci rzecz o wartości od 10 zł do 100 zł	1989	97,4	54	2,6	98	1949	97,1	58	2,9	134
28.	Zabrano Ci rzecz o wartości powyżej 100 zł,	2000	97,9	43	2,1	98	1956	97,3	55	2,7	130
29.	Zabrano Ci rzez lub pieniądze używając siły lub grożąc jej użyciem	1999	98,0	41	2,0	101	1957	97,2	57	2,8	127

*procenty liczono bez braków danych

W szkole uczniowie najczęściej narażeni są na obrażanie kłamstwa, potrącanie, przewracanie, a ze strony nauczyciela na obrażanie słowne i wyrzucanie za drzwi. Te same zachowania dominują w relacjach interpersonalnych poza szkołą, szczególnie obrażanie, kłamstwa i potrącanie. Zjawisko agresji od strony ofiary wygląda całkowicie

niewinnie i sprowadza się do tradycyjnych zachowań młodego pokolenia. Jednakże mając na uwadze cele wychowawcze szkoły, stymulowanie rozwoju dojrzałej osobowości wszystkie te zachowania wskazują na braki w zakresie empatycznego rozumienia innych, postaw prospołecznych i internalizacji norm moralnych dotyczących poszanowania prawdy i godności drugiego człowieka. Dane dotyczące ofiar potwierdzają także występowanie na terenie szkoły oraz poza jej obrębem zagrożenia w postaci poważnych zachowań agresywnych o znamionach przestępstw. Częściej do tego typu zachowań dochodzi poza szkołą niż w szkole.

Tabela 30. Procentowy rozkład agresji doznawanej przez uczniów w szkole i poza za szkołą według płci.

Nr poz.	Treść czynów o cechach agresji, przemocy i demoralizacji w szkole	Zdarzyło się w szkole				Zdarzyło się poza szkołą			
		Zdarzyło się	%*	Dziewczęta	Chłopcy	Zdarzyło się	%*	Dziewczęta	Chłopcy
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.	Zostałeś zaczepiony i pobity przez nieznaną osobę	100	4,9	2,8	7,3	173	8,6	5,0	12,3
2.	Rozpowszechniano o tobie szkodzące Ci kłamstwa	775	38,4	39,5	37,7	553	28,4	30,4	26,6
3.	Obrażano Cię i wymyślano Ci	852	42,1	38,4	46,2	675	34,3	32,9	35,7
4.	Przymuszano Cię do zrobienia czegoś, na co nie miałeś ochoty	284	14,1	11,8	16,8	286	14,4	12,5	16,4
5.	Bił Cię ktoś z kolegów lub koleżanek	261	12,7	7,7	18,1	174	8,7	5,1	12,6
6.	Biła Cię cała grupa	70	3,5	1,4	5,6	105	5,2	2,3	8,4
7.	Grożono Ci użyciem gazu, noża, żyłki lub podobnych narzędzi	36	1,8	0,8	2,9	86	4,3	2,7	6,0
8.	Grożono Ci użyciem pistoletu	14	0,7	0,4	1,0	36	1,8	0,9	2,8
9.	Używano w czasie bójki z Tobą ostrych narzędzi	26	1,3	0,7	1,9	75	3,7	1,8	5,6
10.	Umyślnie ktoś Cię potrącił	689	33,8	31,1	36,6	451	22,7	18,7	26,9
11.	Umyślnie przewrócono Cię	417	20,5	15,1	26,5	263	13,2	8,6	18,2
12.	Zniszczono Twoją ławkę lub krzesło w szkole	115	5,6	5,1	6,3	42	2,1	1,4	2,9
13.	Bito Cię tak silnie, że odniosłeś obrażenia ciała	62	3,0	2,0	4,1	93	4,6	2,1	7,3
14.	Bito Cię, gdy leżałeś już na ziemi	68	3,4	1,3	5,5	110	5,5	2,8	8,5
15.	Zmuszano Cię do czynności upokarzających np. takich, jak stosowane są w stosunku do tzw. „kotów”	90	4,4	3,3	5,7	56	2,8	1,9	3,7
16.	Zmuszano Cię do kupowania papierosów, piwa (alkoholu) lub innych rzeczy za Twoje pieniądze	37	1,8	1,5	2,2	77	3,8	3,4	4,3

17.	Zniszczono rzecz należące do Ciebie, np. książki, zeszyty	265	13,0	10,4	15,8	93	4,7	3,9	5,5
18.	Nauczyciel straszył Cię	283	13,9	9,5	18,5	50	2,6	2,0	3,4
19.	Nauczyciel używał wobec Ciebie obraźliwych słów	447	22,0	19,1	24,9	57	2,9	1,4	4,5
20.	Nauczyciel szarpał Cię za uszy	136	6,7	1,9	11,6	27	1,4	0,5	2,3
21.	Nauczyciel wymierzał Ci „łapy”	44	2,6	1,0	4,4	26	1,3	0,7	2,0
22.	Nauczyciel wyrzucił Cię za drzwi	398	19,4	12,4	26,6	47	2,4	1,2	3,7
23.	Zabierano Ci siłą jakieś przedmioty	305	14,9	10,9	19,3	122	6,1	4,9	7,4
24.	Zaczepiano Cię i prowokowano do zachowań seksualnych	52	3,0	2,6	3,6	78	3,9	3,5	4,3
25.	Przymuszano Cię do zachowań seksualnych	23	1,1	1,0	1,2	35	1,7	1,7	1,8
26.	Zabrano Ci rzecz o wartości poniżej 10 zł	132	6,4	4,8	8,3	98	4,9	4,3	5,5
27.	Zabrano Ci rzecz o wartości od 10 zł do 100 zł	54	2,6	2,5	2,9	58	2,9	2,5	3,3
28.	Zabrano Ci rzecz o wartości powyżej 100 zł	43	2,1	1,7	2,6	55	2,7	1,6	4,0
29.	Zabrano Ci rzez lub pieniądze używając siły lub grożąc jej użyciem	41	2,0	1,4	2,7	57	2,8	1,3	4,5

Tabela 31. Najczęściej doświadczane formy agresji a typy szkół (od 15% do 50%)

Nr pyt.	Treść czynów o cechach agresji, przemocy i demoralizacji w szkole	Zdarzyło się w szkole					
		Szkola podstawowa	Gimnazjum	Szkola zawodowa	Technikum	Liceum Ogólnokształcące	Liceum Profilowane
1	2	3	4	5	6	7	8
2	Rozpowszechniano o tobie szkodzące Ci kłamstwa	X	x	x	x	x	x
3	Obrażano Cię i wymyślano Ci	X	x	x	x	x	x
10	Umyślnie ktoś Cię potrafił	X	X	X	X	X	X
11	Umyślnie przewrócono Cię	X	X				
18	Nauczyciel straszył Cię		X	X	X	X	X
19	Nauczyciel używał wobec Ciebie obelżywych słów		X	X	X	X	X
22	Nauczyciel wyrzucił Cię za drzwi		X	X	X	X	X
23	Zabierano Ci siłą jakieś rzeczy	X	X		X		
17	Zniszczono Ci rzeczy należące do Ciebie, książki, zeszyty itp.				X		
4	Przymuszano Cię do zrobienia czegoś, na co nie miałeś ochoty		X			X	

Chłopcy częściej niż dziewczęta doświadczają w szkole obrażania, wymyślania, przymuszania do robienia czegoś, na co nie mają ochoty, a także zaczepiania i pobicia, umyślnego potracania, umyślnego przewracania, straszenia przez nauczycieli, wyrzucania za drzwi,

używania obraźliwych słów przez nauczycieli oraz zabierania siłą przedmiotów należących do nich i niszczenia ich rzeczy. Generalnie te same formy agresji dotyczą uczniów – chłopców poza szkołą. Dziewczęta znacznie częściej narażone są na rozpowszechnianie kłamstw o nich. Porównując formy doświadczanej agresji w szkole i poza szkołą można zauważyć, że jedynie umyślne przewracanie i obraźliwe odzywanie się nauczycieli jest charakterystyczne dla środowiska szkolnego.

Poza szkołą dokonuje się znacznie częściej czynów agresywnych o dużym ciężarze gatunkowym, ze znamionami czynów karalnych są to: zaczepianie i pobicie, bicie całą grupą, grożenie użyciem gazu, pistoletu, używanie ostrych narzędzi w bójce, bicie z obrażeniami, bicie leżącego na ziemi, zmuszanie do kupowania za własne pieniądze różnych rzeczy agresorowi. Tabela 31, 32 i 33 pokazują wszystkie oraz najczęstsze formy agresji w zależności od typu szkoły.

Tabela 32. Procentowy rozkład doświadczanych form agresji i przemocy w różnych typach szkół

Nr poz.	Treść czynów o cechach agresji, przemocy i demoralizacji w szkole	Zdarzyło się w szkole					
		Szkoła podstawowa	Gimnazjum	Szkoła zawodowa	Technikum	Liceum Ogólnokształcące	Liceum Profilowane
1	2	3	4	5	6	7	8
1.	Zostałeś zaczepiony i pobity przez nieznaną osobę	6,2	6,0	7,1	4,7	1,4	1,7
2.	Rzeczposzechniano o tobie szkodzące Ci kłamstwa	40,5	43,8	32,3	30,0	32,9	37,9
3.	Obrażano Cię i wymyślano Ci	46,8	46,7	29,9	36,5	33,7	34,5
4.	Przymuszano Cię do zrobienia czegoś, na co nie miałeś ochoty	12,7	15,4	11,3	14,7	15,5	8,3
5.	Bił Cię ktoś z kolegów lub koleżanek	19,3	15,3	1,4	8,2	3,4	4,8
6.	Biła Cię cała grupa	3,7	4,2	1,5	3,1	1,4	3,2
7.	Grożono Ci użyciem gazu, noża, żyłki lub podobnych narzędzi	2,3	1,9	2,9	0,9	0,8	3,2
8.	Grożono Ci użyciem pistoletu	1,0	0,8	1,4	0,4	0	0
9.	Używano w czasie bójki z Tobą ostrych narzędzi	2,1	1,4	1,4	0,4	0,6	0

10.	Umyślnie ktoś Cię potrafił	38,5	37,8	14,5	28,4	29,2	16,4
11.	Umyślnie przewrócono Cię	32,2	23,5	14,3	9,5	6,8	4,8
12.	Zniszczono Twoją ławkę lub krzesło w szkole	6,8	6,8	5,6	3,4	1,1	8,1
13.	Bito Cię tak silnie, że odniosłeś obrażenia ciała	4,5	3,2	1,4	1,7	0,6	3,2
14.	Bito Cię, gdy leżałeś już na ziemi	4,0	4,2	1,5	3,0	0,6	1,6
15.	Zmuszano Cię do czynności upokarzających np. takich, jak stosowane są w stosunku do tzw. „kotów”	1,8	6,4	7,2	5,2	3,7	6,5
16.	Zmuszano Cię do kupowania papierosów, piwa (alkoholu) lub innych rzeczy za Twoje pieniądze	1,3	2,9	1,4	1,7	1,1	1,6
17.	Zniszczono rzecz należące do Ciebie, np. książki, zeszyty	12,0	15,7	7,0	14,5	10,4	13,1
18.	Nauczyciel straszył Cię	6,8	15,0	26,4	19,8	16,0	22,6
19.	Nauczyciel używał wobec Ciebie obraźliwych słów	11,4	24,1	38,9	30,4	24,6	33,3
20.	Nauczyciel szarpał Cię za uszy	6,1	9,0	10,1	4,7	2,5	6,3
21.	Nauczyciel wymierzał Ci „łapy”	2,7	3,3	2,9	2,1	1,4	1,6
22.	Nauczyciel wyrzucił Cię za drzwi	8,4	21,0	35,6	30,5	19,5	39,7
23.	Zabierano Ci siłą jakieś przedmioty	16,8	16,4	5,6	15,5	11,0	9,7
24.	Zaczepiano Cię i prowokowano do zachowań seksualnych	2,7	3,0	4,3	3,0	3,7	1,6
25.	Przymuszano Cię do zachowań seksualnych	1,1	1,0	1,4	0,9	1,1	1,6
26.	Zabrano Ci rzecz o wartości poniżej 10 zł	5,8	7,4	8,5	6,9	5,1	4,8
27.	Zabrano Ci rzecz o wartości od 10 zł do 100 zł	2,9	2,9	5,6	1,7	2,3	0
28.	Zabrano Ci rzecz o wartości powyżej 100 zł,	1,8	2,1	4,3	2,1	2,3	1,6
29.	Zabrano Ci rzeź lub pieniądze używając siły lub grożąc jej użyciem	2,4	2,9	2,9	1,7	0	0

Tabela 33. Procentowy rozkład doświadczanych form agresji i przemocy poza szkołą a typ szkoły, do której uczęszczają uczniowie

Nr poz.	Treść czynów o cechach agresji, przemocy i demoralizacji poza szkołą	Zdarzyło się poza szkołą					
		Szkoła podstawowa	Gimnazjum	Szkoła zawodowa	Technikum	Liceum Ogólnokształcące	Liceum Profilowane
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Zostałeś zaczepiony i pobity przez nieznaną osobę	8,1	8,5	11,6	9,6	8,2	10,0
2	Rozpowszechniano o tobie szkodzące Ci kłamstwa	32,7	36,4	29,9	31,1	36,0	44,8
3	Obrażano Cię i wymyślano Ci	14,9	14,9	13,6	13,0	14,4	10,2
4	Przymuszano Cię do zrobienia czegoś, na co nie miałeś ochoty	14,9	14,9	13,6	13,0	14,4	10,2
5	Bił Cię ktoś z kolegów lub koleżanek	13,0	9,2	8,7	5,1	3,1	3,2
6	Biła Cię cała grupa	5,4	5,0	9,7	4,8	4,5	1,6
7	Groźono Ci użyciem gazu,	2,9	4,8	1,8	4,4	3,4	4,8

	noża, żyletki lub podobnych narzędzi						
8	Grożono Ci użyciem pistoletu	2,3	2,1	2,9	1,3	0,0	0,0
9	Używano w czasie bójki z Tobą ostrych narzędzi	2,9	3,2	11,4	5,2	2,6	4,8
10	Umyslnie ktoś Cię potracił	22,3	22,1	24,2	26,8	24,9	19,4
11	Umyslnie przewrócono Cię	18,7	14,0	22,4	5,8	6,5	9,7
12	Zniszczono Twoją ławkę lub krzesło w szkole	2,3	2,3	5,9	1,3	0,6	1,3
13	Bito Cię tak silnie, że odniosłeś obrażenia ciała	4,4	6,8	10,3	4,0	4,2	5,0
14	Bito Cię, gdy leżałeś już na ziemi	4,9	5,2	10,3	6,1	4,2	6,5
15	Zmuszano Cię do czynności upokarzających np. takich, jak stosowane są w stosunku do tzw. „kotów”	2,1	3,4	7,1	1,8	2,0	4,8
16	Zmuszano Cię do kupowania papierosów, piwa (alkoholu) lub innych rzeczy za Twoje pieniądze	2,6	5,0	7,4	4,0	2,8	6,5
17	Zniszczono rzecz należącą do Ciebie, np. książki, zeszyty	5,4	4,1	5,9	3,6	4,5	4,9
18	Nauczyciel straszył Cię	2,1	2,9	1,5	3,8	2,4	3,4
19	Nauczyciel używał wobec Ciebie obraźliwych słów	2,2	2,5	2,9	4,5	3,2	1,7
20	Nauczyciel szarpał Cię za uszy	1,3	1,6	2,9	0,9	0,3	1,6
21	Nauczyciel wymierzał Ci „łapy”	1,2	1,3	2,9	1,3	0,9	1,6
22	Nauczyciel wyrzucił Cię za drzwi	2,1	7,4	3,6	0,9	1,7	2,2
23	Zabierano Ci siłą jakieś przedmioty	1,2	2,3	0,0	0,9	1,7	3,2
24	Zaczepiano Cię i prowokowano do zachowań seksualnych	4,1	5,2	9,0	4,8	4,6	8,1
25	Przymuszano Cię do zachowań seksualnych	1,3	3,9	4,3	2,6	3,1	4,8
26	Zabrano Ci rzecz o wartości poniżej 10 zł	1,3	3,4	4,3	2,6	3,7	3,2
27	Zabrano Ci rzecz o wartości od 10 zł do 100 zł	2,8	3,5	8,7	2,6	1,1	1,6
28	Zabrano Ci rzecz o wartości powyżej 100 zł.	2,5	4,5	4,3	3,5	4,8	1,6
29	Zabrano Ci rzez lub pieniądze używając siły lub grożąc jej użyciem	6,9	6,5	4,3	4,4	4,3	6,3

9. Czynniki sprzyjające (ryzyka) agresji

Do czynników sprzyjających zachowaniom agresywnym zaliczyliśmy, oglądanie programów telewizyjnych z elementami agresji i przemocy, postrzeganie przyczyn agresji, przyzwolenie versus, nieaprobowanie zachowań agresywnych w środowisku uczniowskim, empatyczne wczuwanie się i rozumienie agresji i przemocy jako źródła cierpienia i krzywdy, wzorzec ofiary ucznia i nauczyciela. W niniejszym raporcie przedstawione zostaną jedynie dane opisowe tych zmiennych. W późniejszych opracowaniach ustali się zależności korelacyjne.

Tabela 34 ukazuje dane dotyczące czasu, jaki uczniowie poświęcają na oglądanie filmów, gier komputerowych i Internetu.

Większość uczniów ogląda z różną częstotliwością wszystkie wymienione przez nas gatunki filmów: kryminały, westerny, filmy akcji, komiksy, wschodnie sztuki walki, erotyki, thrillery, horrory, legendy i bajki.

10,1% badanych uczniów podało, że codziennie ogląda kryminały, a 14,4% filmy akcji.

Tabela 34. Rozkład częstotliwości oglądania programów telewizyjnych z elementami agresji i przemocy (N=2141)

Oglądanie telewizji		Jak często ogląda wymienione gatunki filmów?					Ogółem
		Wcale nie ogląda	Raz w tygodniu	2-3 razy w tygodniu	Codziennie	Brak danych	
1. Kryminały	n	482	860	502	208	89	2141
	%	23,5	41,9	24,5	10,1	-	100
2. Westerny	n	1580	332	74	22	133	2141
	%	78,7	16,5	3,7	1,1	-	100
3. Filmy akcji	n	308	732	729	297	75	2141
	%	14,9	35,4	35,3	14,4	-	100
4. Komiksy	n	1331	351	166	105	128	2141
	%	69,1	17,4	8,2	5,2	-	100
5 Legendy, bajki	n	1083	541	223	159	129	2141
	%	53,8	26,9	11,4	7,9	-	100
6 Wschodnie sztuki walki	n	1153	495	242	124	127	2141
	%	57,2	24,6	12,0	6,2	-	100
7 Erotyki	n	1567	243	94	115	122	2141
	%	77,6	12,0	4,7	5,7	-	100
8 Thrillery (dreszczowce)	n	729	740	396	136	140	2141
	%	36,4	37,0	19,8	6,8	-	100
9 Horrory	n	661	768	388	242	89	2141
	%	32,1	37,3	18,8	11,8	-	100
10 Wideoklipy	n	642	454	372	556	117	2141
	%	31,7	22,4	18,4	27,5	-	100

Tabela 35. Rozkład badanych według czasu w ciągu dnia, jaki poświęcają uczniowie filmom, grą komputerowym i internetowi

Ile czasu poświęcasz na:		Do 1 godz	1-2 godz	2-3 godz	3-4 godz	Powyżej 4 godzin	Brak danych	Ogółem
Oglądanie filmów	n	614	723	478	176	168	82	2141
	%	25,0	35,1	23,2	8,5	8,2	-	100
Gry komputerowe	n	881	423	241	117	143	336	2141
	%	48,8	23,4	13,4	6,5	7,9	-	100
Internet	n	742	471	347	173	190	218	2141
	%	38,6	24,5	18,0	9,0	9,9	-	100

Tabela 36. Płeć a ilość czasu poświęcanego dziennie na oglądanie filmów, korzystanie z Internetu i gier komputerowych

Ile czasu poświęcasz na:		Do 1 godz	1-2 godz	2-3 godz	3-4 godz	Powyżej 4 godzin	Ogółem
Dziewcząt a (N=972)	Internet	36,9	26,0	20,0	9,2	7,9	100,0
	Gry komputerowe	68,2	18,1	8,8	2,3	2,6	100,0
	filmy	26,2	35,8	22,3	9,0	6,7	100,0
Chłopcy (N=940)	Internet	40,5	22,6	16,1	8,9	11,9	100,0
	Gry komputerowe	32,1	28,0	17,5	10,2	12,3	100,0
	filmy	23,8	34,2	24,1	8,0	9,8	100,0
Ogółem (N+1912)	Internet	38,7	24,3	18,0	9,0	9,9	100,0
	Gry komputerowe	48,9	23,4	13,4	6,5	7,8	100,0
	filmy	25,0	35,0	23,2	8,6	8,2	100,0

Przedstawione procenty uczniów korzystających ze środków multimedialnych skłaniają do przeanalizowania zawartości treści i informacji poszukiwanych na stronach internetowych. 83,9% badanych korzysta z Internetu. Tabela 37 pokazuje procentowy rozkład badanych ogółem i według płci z uwzględnieniem form korzystania z informacji internetowych.

Tabela 37. Rozkład badanych według treści wykorzystywanych z internetu

Lp	Treści	Procent		Ogółem
		Dziewczęta	Chłopcy	
1	Informacje związane z nauką szkolną	73,2	59,3	66,4
2	Bieżące sprawy: polityka, sport, kultura	30,8	43,3	36,9
3	Gry z innymi użytkownikami	19,0	47,1	32,8
4	Chat, poznanie innych ludzi	30,5	30,0	30,3
5	Poczta, przesyłanie wiadomości	58,0	47,0	52,6
6	Strony erotyczne	1,7	16,8	9,1
7	Inne	20,5	13,2	16,9

Dziewczęta najczęściej korzystają z Internetu w celu zdobycia informacji związanych z nauką w szkole, a także w celu przesłania wiadomości. Chłopcy w większym stopniu wykorzystują internet do zdobycia informacji o sprawach bieżących, do prowadzenia gier z innymi użytkownikami oraz przeglądania stron erotycznych. W tym ostatnim celu chłopcy zdecydowanie górują nad dziewczętami ponad 16-to krotnie.

Psychologowie zgodnie przyjmują, że obraz siebie i świata oraz postawy wobec innych są ważnymi czynnikami motywacyjnymi. W odniesieniu do zachowań agresywnych chcieliśmy sprawdzić, jakie przekonania posiadają uczniowie na temat przyczyn i szkodliwości agresji. Tabela 38 prezentuje odpowiedzi uczniów.

Tabela 38. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Dlaczego uczniowie stosują przemoc i agresję?

Lp.	Przyczyny stosowania przemocy;	Dziewczęta	Chłopcy	Ogółem
		Procent ważnych		
1.	Mogą popisać się przed innymi, jacy są mocni, ważni	87,7	80,9	84,4
2.	Robią to, bo nie nauczono ich kultury bycia i dobrego zachowania	59,1	54,9	57,0
3.	Zachowują się tak, ponieważ czują się bezkarni	52,9	51,9	52,4
4.	Są często niezadowoleni, zdenerwowani, gdyż nie mogą robić tego, czego naprawdę pragną	44,3	44,7	44,5
5.	Jest to – według nich – nowoczesny styl zachowania młodzieży, modny na Zachodzie	42,7	35,6	39,2
6.	Robią to, bo takie zachowanie sprawia im przyjemność, frajdę; dobrze się przy tym bawią	57,9	55,2	56,6
7.	Robią to, bo muszą się sami bronić przed tymi, którzy im zagrażają	29,4	36,2	32,8
8.	Robią to, bo inni uczniowie tego od nich oczekują	23,8	29,6	26,6
9.	Zachowują się podobnie, jak dorośli wobec siebie	26,9	26,1	26,5

Odpowiedzi 1,6,3 J. Surzykiewicz (2000) określa mianem orientacji indywidualistyczno-egocentrycznej, zaś odpowiedzi 2,4,7 – orientacją kompensacyjno-obronną i odpowiedzi 5,8,9 - orientacją adaptacyjno-przystosowawczą.

Ciekawi byliśmy także, jaką funkcję w stosunkach interpersonalnych pełni agresja według oceny uczniów. Dziewczęta uważają, że agresja przysługuje chłopcom oraz, że przemoc i agresja ma miejsce w szkole w czasie wolnym. Chłopcy, podobnie jak dziewczęta uważają, że agresja przynależy im, że występuje w czasie wolnym od zajęć, ale widzą także, że jest charakterystyczna dla grup, dotyka ofiar o specjalnych cechach a dobre przygotowanie pozwala uchronić się od agresji innych. Szczegółowe poglądy uczniów zawiera tabela 39.

Tabela 39. Ocena poglądów na temat funkcji agresji i przemocy, rozkład procentowy.

LP.	Poglądy	Dziewczęta			Chłopcy		
		Prawda zgadza się	Nie zgadza się	trudno powiedzieć	Prawda zgadza się	Nie zgadza się	trudno powiedzieć
1	Agresja jest lepiej widziana wśród chłopców niż dziewcząt	58,7	31,3	10,0	66,7	24,0	9,3
2	Gdy spiętrzy się we mnie złość (agresja, wyzywam się przeważnie na rzeczach	26,5	23,7	49,8	29,5	24,2	46,3
3	To jest naturalne, że przy bijatyce leci krew	16,4	33,4	50,2	35,0	31,2	33,8
4	Bójka należy do normalnego życia uczniów w szkole	10,9	22,8	66,2	17,0	24,9	58,1
5.	Stosowanie przemocy jest przejawem mocy, siły	24,4	26,7	48,9	36,3	26,6	37,2
6	Najczęściej przemoc w szkole występuje w czasie wolnym	43,7	34,2	22,1	48,8	28,0	23,3
7	Żeby coś osiągnąć, trzeba stosować przemoc	1,7	6,5	91,8	5,3	15,0	79,7
8	Przemoc jest najczęściej stosowana w grupie i przez grupę	35,1	38,3	26,6	40,5	30,6	28,9
9	Sytuacja „wymusza” zastosowanie przemocy, a nie szczególne cechy sprawcy	16,0	51,9	32,1	28,2	44,5	27,4
10	Jeżeli jest się dobrze przygotowanym, nigdy nie zostanie się ofiarą przemocy ze strony innych	24,2	40,8	35,0	45,8	30,8	23,4
11	„ofiara agresji” ma specjalne cechy, które przyciągają atakującego (sprawcę)	24,1	42,2	33,7	40,0	36,5	23,5

12	Dzięki stosowaniu przemocy można bronić własnych praw	10,6	24,4	65,0	27,8	31,7	40,6
13	Przemoc ułatwia życie	3,8	11,8	84,4	9,7	25,5	64,8

Empatyczne wczuwanie się w stany ofiary agresji sprawdzaliśmy, pytając uczniów, o to, czy jedenaście różnych zachowań wyrządza krzywdę, cierpienie im samym i innym osobom. Tabela 40 obrazuje otrzymane rezultaty.

Tabela 40. Ocena zachowań o cechach agresji i przemocy

Lp.	Rodzaj zachowania	Wyrządza krzywdę innym			Wyrządza krzywdę mnie		
		Dziewczeta	Chłopcy	Ogółem	Dziewczeta	Chłopcy	Ogółem
1	Szykanowanie (dręczenie psychiczne)	76,4	68,8	72,7	62,2	43,7	53,1
2	Obrażanie	23,6	35,6	29,5	28,2	34,9	31,4
3	Rozpowszechnianie kłamstw	29,7	29,1	29,4	37,4	33,0	35,3
4	Straszenie biciem	34,7	45,9	40,2	21,1	28,4	24,7
5	Groźba użycia broni	49,5	46,4	48,0	34,4	39,1	36,7
6	Straszenie zabranieniem pieniędzy, ubrania itp.	23,5	29,9	25,6	18,1	22,6	20,3
7	Wymierzenie policzka (uderzenie w twarz)	22,2	28,5	25,3	21,4	23,5	22,5
8	Zbicie kijem, pałką	62,8	60,3	61,1	51,8	55,1	53,4
9	Gwałt (seksualny)	89,1	70,4	80,0	82,9	39,7	61,7
10	Przewrócenie na podłogę, trzymanie i bicie	43,5	43,8	43,7	44,3	43,5	43,9
11	Pobicie przez większą liczbę osób	74,7	72,0	73,4	72,2	70,6	71,4

Badani uczniowie wykazują większą wrażliwość empatyczną na krzywdę i cierpienie doznawane przez innych niż siebie. Dotyczy to przede wszystkim takich czynów jak: gwałt seksualny, pobicie przez większą grupę, szykanowanie dręczenie psychiczne, zbicie kijem lub pałką. Na szkodliwość tych czynów wskazywało od 60% do 80% uczniów. Dziewczeta ogólnie wykazują większą wrażliwość niż chłopcy z wyjątkiem dolegliwości wynikających z obrażania i straszenia biciem.

Najbardziej dolegliwe dla nich samych są: pobicie przez większą grupę, gwałt seksualny, zabicie kijem lub pałką, szykanowanie, dręczenie. Podobnie jak w ocenie krzywdy i cierpienia wyrządzanego innym dziewczęta wykazują się większą wrażliwością w stosunku do siebie. Dla dziewcząt dolegliwym i wyrządzającym szkodę, krzywdę, cierpienie jest gwałt seksualny, pobicie przez większą grupę, szykanowanie, dręczenie, zabicie kijem (od 50% do 80% wskazań). Chłopcy natomiast widzą największą krzywdę i cierpienie dla siebie w pobiciu kijem lub pałką, pobiciu przez większą grupę (od 50% do 70 % wskazań).

Panuje przekonanie, że ofiarami agresji jak i innych przestępstw stają się osoby odznaczające się specyficznymi cechami psychofizycznymi. W naszym badaniu podzielało taki pogląd 24,1% dziewcząt i aż 40,0% chłopców. Sprawdzaliśmy, jakimi cechami winien odznaczać się uczeń i nauczyciel, by stał się ofiarą agresji w szkole. Tabele 41 i 42 prezentują rozkłady procentowe poglądów uczniów w tym zakresie.

Tabela 41. Procentowy rozkład odpowiedzi na pytanie: Jacy uczniowie są najczęściej narażeni na agresję ze strony innych uczniów?

Lp.	Jacy uczniowie są najczęściej narażeni na agresję ze strony innych uczniów?	Procent ważnych		
		Ogółem	Dziewczęta	Chłopcy
1.	Wulgarni wobec innych	53,2	53,8	52,5
2.	Zaczepiający innych	52,8	51,4	54,2
3.	Nieśmiali, delikatni	52,3	53,5	51,1
4.	Niekoleżeńscy	47,2	45,5	48,9
5.	Popisujący się bogactwem „szpanerzy”	43,5	41,4	45,5
6.	Izolujący się od innych	43,4	44,6	42,2
7.	O odmiennych zainteresowaniach, preferencjach seksualnych	38,1	38,3	37,8
8.	Nigdy niepodpowiadający innym	37,2	37,2	37,1
9.	Niezgrabni fizycznie, mający trudności na zajęciach ruchowych (sportowych)	37,2	38,1	36,2
10.	Innej narodowości, rasy	36,2	40,0	32,2
11.	Zawsze spokojni i grzeczni	35,5	36,2	34,7
12.	Zawsze uprzejmi wobec nauczycieli	34,5	35,1	33,8
13.	Bardzo dobrze uczący się	31,5	29,4	33,6

14.	Narzucający innym przewagę, władzę	30,3	28,3	32,7
15.	Niedbający o swój wygląd	30,2	29,7	30,7
16.	Ci, których rodzice często kontaktują się z nauczycielami	26,7	27,2	26,2
17.	Wyłamujący się z grupowych zabaw towarzyskich	25,6	24,9	26,3
18.	Niezaradni, często potrzebujący pomocy od innych	24,9	26,7	23,0
19.	Mający złe warunki materialne w domu	23,4	27,3	19,2
20.	Pilni na lekcjach religii	13,8	14,1	13,4
21.	Przeciętni uczniowie	13,7	11,8	15,7
22.	Zawsze modnie ubrani	13,5	13,7	13,3
23.	Mający złe stopnie	11,4	10,2	12,6
24.	Regularnie biorący udział w praktykach religijnych	10,6	10,7	10,5
25.	Aktywni w organizacjach uczniowskich (młodzieżowych)	9,6	7,5	11,8

Tabela 42. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Którzy nauczyciele są najczęściej narażeni na agresję ze strony uczniów?

Lp.	Którzy nauczyciele są najczęściej narażeni na agresję ze strony uczniów?	Procent ważnych		
		Ogółem	Dziewczęta	Chłopcy
1.	Wyróżniający niektórych uczniów	51,0	47,1	54,7
2.	Surowi w ocenach, krytyce uczniów	49,9	47,7	52,2
3.	Ośmieszający, poniżający ucznia	48,5	53,2	43,7
4.	Mający trudności z utrzymaniem dyscypliny na lekcji	44,8	46,1	43,5
5.	Mściwi, złośliwi	43,9	43,5	44,3
6.	Dużo wymagający	32,5	27,1	38,0
7.	Pokazujący, że uczeń nie ma prawa głosu	32,4	32,0	32,8
8.	Niekonsekwentni w stawianych wymaganiach	31,0	29,7	32,4
9.	Straszący, grożący uczniom, krzyczący (agresywni w słowie)	30,9	33,2	28,4
10.	Stosujący kary fizyczne	28,3	30,0	26,5
11.	Dający uczniom bardzo dużo swobody	26,6	25,5	27,9
12.	Stosujący surowe kary za złe zachowanie	21,3	19,8	22,9
13.	Często nieprzygotowani do lekcji	15,6	14,8	16,3
14.	Zaniedbani w ubraniu	10,2	12,0	8,5
15.	Nauczyciele religii	8,5	-	-
16.	Nauczyciele trudnych dla uczniów przedmiotów	5,4	6,4	4,1
17.	Głoszący swoje przekonania religijne	5,3	5,3	5,3
18.	Głoszący w szkole swoje przekonania polityczne	4,7	3,4	6,1

19.	Ci, o których mówi się, że mają bardzo dobrą sytuację materialną	3,4	2,6	4,3
20.	Uwierający się bardzo modnie; wyróżniający się modą	2,6	2,1	3,1

W ocenie uczniów najbardziej narażonymi na agresję są ich koledzy i koleżanki, którzy zachowują się wulgarnie wobec innych, zaczepiają innych, ale także ci, którzy są nieśmiali, niekoleżeńscy, popisujący się bogactwem, izolujący się od innych. Cechy psychofizyczne nauczyciela, które wywołują agresję uczniów to, wyróżnianie niektórych uczniów, surowość w ocenach, ośmieszanie uczniów i nie radzenie sobie z utrzymaniem dyscypliny, ładu i porządku podczas lekcji. Także taka właściwość dostrzegana przez uczniów, jak złośliwość i mściwość w relacjach z nimi wywołują uczniowską agresję.

10. Porównanie wyników badań z 1997, 2003, 2007 roku.

Lata dziewięćdziesiąte ubiegłego wieku odznaczały się zwiększonym zainteresowaniem badaczy psychologów, pedagogów, socjologów nasileniem, formami i profilaktyką zachowań agresywnych wśród młodzieży, szczególnie w środowisku szkolnym. Również w Polsce, w tym czasie odczuwało się zmiany w kulturze zachowania uczniów na terenie szkoły. Okres intensywnej transformacji ustrojowej skutkował wyraźnym zwiększeniem liczby czynów kryminalnych z udziałem agresji wśród nieletnich. W 1997 roku z inicjatywy mojej oraz prof. dr hab. Janusza Surzykiewicza w Centrum Metodycznym Pomocy Psychologiczno Pedagogicznej MEN podjęliśmy reprezentatywne w skali kraju badania zmierzające do oszacowania rozmiarów zjawiska i jego przyczyn.

W poniższych zestawieniach ukazane zostaną najważniejsze dane ukazujące przemiany w okresie od 1997 do 2007 roku.

Charakterystyka zmian w zachowaniach agresywnych uczniów na przestrzeni lat 1997-2003- 2007 obejmować będzie:

- porównanie rozmiarów zachowań agresywnych uczniów w roku 2007, 2003, 1997
- Porównanie nasilenia dominujących form zachowań agresywnych.
- Analizę postrzeganych przez uczniów przyczyn agresji.
- Analizę postrzeganych właściwości uczniowskich i nauczycielskich ofiar agresji.
- Analizę wrażliwości na wyrządzanie krzywdy, cierpienia.

Grupy badawcze w kolejnych edycjach ukazuje tabela 43.

Tabela 43. Grupy badawcze w kolejnych edycjach

	1997	2003	2007
Liczebność grup	2567	1611	2141
w tym: Dziewczęta	56,4%	53,5%	51,0%
Chłopcy	43,1%	46,1%	49,0%
Uczniowie szkół podstawowych	50,5%	33,7%	31,7%
Uczniowie Gimnazjum	-	33,3%	31,7%
Uczniowie szkół ponad gimnazjalnych/ ponad podstawowych	49,5%	32,8%	36,3%

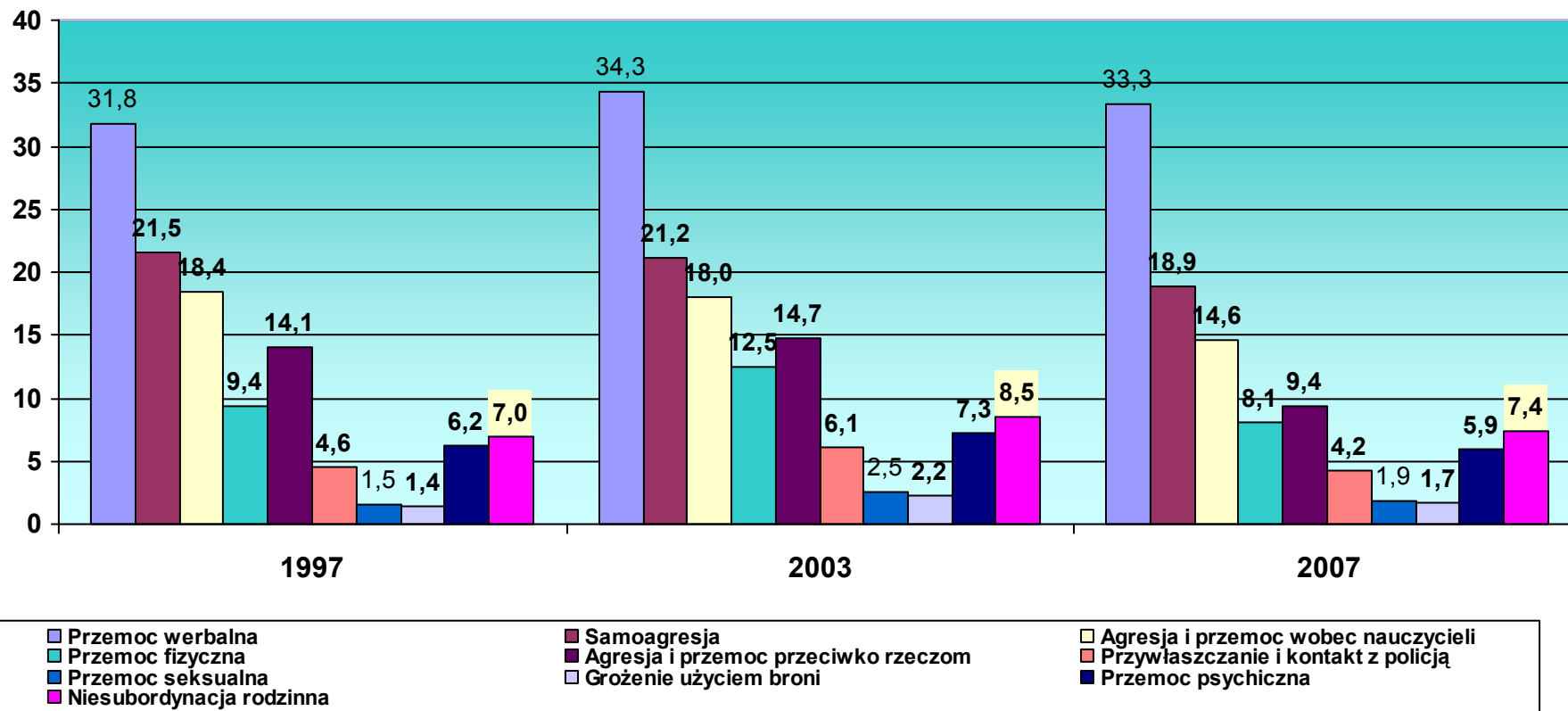
Tabela 44. Odpowiedzi potwierdzające sprawstwo. Rozkład procentowy. Porównanie wyników z 1997, 2003 i 2007 roku

Nr poz.	Treść czynów o cechach agresji, przemocy i demoralizacji	Ogółem odpowiedzi potwierdzające		
		1997	2003	2007
1	2	3	4	5
1	Zaczepiać i pobić nieznaną bez powodu	3,4	6,5	6,4
2	Rozpowszechniać kłamstwo o innych uczniach	26,5	28,2	23,8
3	Obrażać i wymyślać innym uczniom	37,1	40,3	32,7
4	Przymuszać innych do zrobienia czegoś, na co nie mają ochoty	10,7	11,3	9,3
5	Bić się z kolegami lub z koleżankami	20,1	25,3	20,8
6	Bić całą grupą jednego z uczniów	3,4	5,2	4,0
7	Grozić użyciem gazu, noża, żyletki lub podobnych narzędzi	1,4	2,3	1,6
8	Grozić użyciem pistoletu	1,2	1,4	1,3

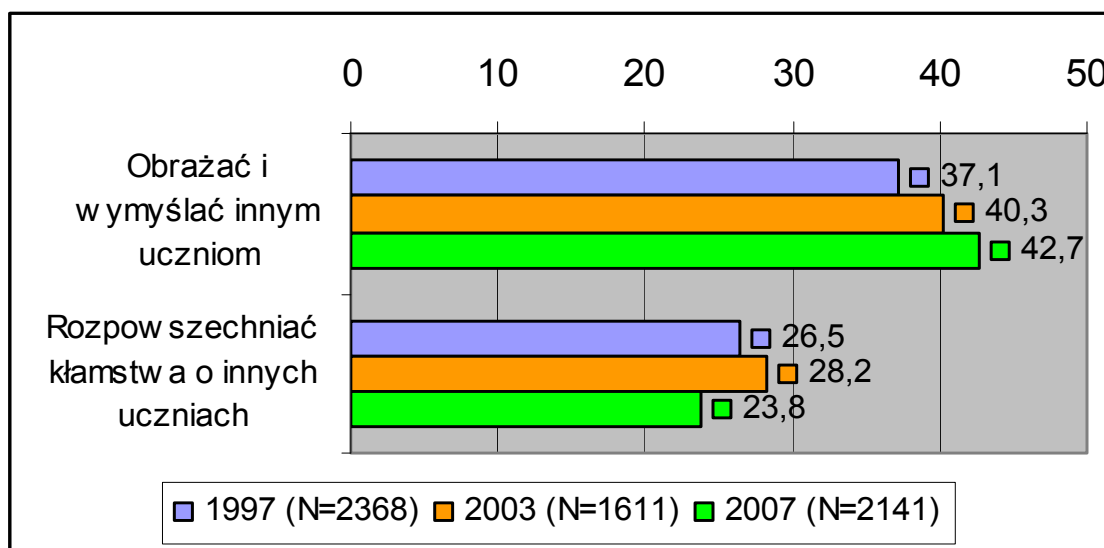
9	Używać w czasie bójk ostrych narzędzi	1,6	2,8	2,2
10	Umyślnie potrącać innych	29,2	32,9	22,9
11	Umyślnie przewracać innych	12,6	18,9	11,4
12	Niszczyć ławki, krzesła, wyposażenie szkoły lub inne przedmioty w miejscach publicznych	15,2	14,0	8,9
13	Grozić nauczycielowi	2,7	3,8	3,0
14	Bić tak silnie, że ktoś odniósł obrażenia ciała	3,1	4,5	4,6
15	Bić już leżącego na ziemi	3,5	5,5	4,5
16	Oszukiwać nauczycieli	48,2	43,6	36,1
17	Zmuszać do czynności upokarzających, np. takich jak stosowane są w stosunku do tzw. „kotów”	5,3	7,3	5,0
18	Używać wulgarnych słów wobec nauczycieli	12,4	15,7	11,2
19	Uderzyć nauczyciela	0,8	1,8	1,5
20	Niszczyć rzeczy należące do nauczyciela	1,8	2,5	2,7
21	Zmuszać innych uczniów do kupowania papierosów, piwa (alkoholu) lub innych rzeczy za ich pieniądze	2,6	3,4	3,5
22	Niszczyć rzeczy należące do uczniów	7,2	9,6	8,0
23	Utrudniać nauczycielowi prowadzenie lekcji	44,2	40,8	33,2
24	Zabierać siłą jakieś przedmioty innym uczniom	7,5	10,5	7,6
25	Bazgrać, pisać na ścianach, ławkach itp.	38,1	37,5	21,8
26	Zaczepiać innych i prowokować do zachowań seksualnych	1,7	2,9	2,3
27	Przymuszać do zachowań seksualnych	1,3	2,0	1,5
28	Brudzić i malować niezmywalnymi farbami ściany, sprzęt itp.	8,5	9,5	6,4
29	Podpalać piwnice lub inne miejsca w szkole albo wokół szkoły	1,0	2,8	1,7
30	Przywłaszczać rzecz lub pieniądze o wartości poniżej 10 zł	3,2	5,0	3,1
31	Przywłaszczać rzecz lub pieniądze o wartości od 10 zł do 100 zł	1,6	2,6	1,6
32	Przywłaszczać rzecz lub pieniądze o wartości powyżej 100 zł	1,5	1,8	2,0
33	Kupić lub dostać rzecz, o której wiedziałeś, że pochodzi z kradzieży	13,8	16,3	8,6
34	Zabrać komuś rzecz lub pieniądze używając siły lub grożąc jej użyciem	1,5	3,1	2,3
35	Nie wrócić na noc bez zgody rodziców	8,0	8,4	8,6
36	Uciekać z domu	3,4	4,5	4,3
37	Tak się zachowywać, że rodzice byli wzywani do szkoły z tego powodu	9,7	12,4	9,4
38	Włamywać się do czyjegoś mieszkania, piwnicy, strychu, komórki itp., aby sobie coś stamtąd przywłaszczyć	1,7	3,5	2,4
39	Być zatrzymanym przez policję do wyjaśnienia	5,5	7,6	7,3
40	Zażywać narkotyki lub inne środki o działaniu uzależniającym	10,4	12,3	9,9
41	Upić się	32,5	30,1	27,9

Poniższe wykresy przedstawiają dynamikę zachowań agresywnych uczniów w okresie 1997 – 2007 uwzględniając wyróżnione kategorie oraz te zachowania, które odznaczają się znacznym ciężarem gatunkowym.

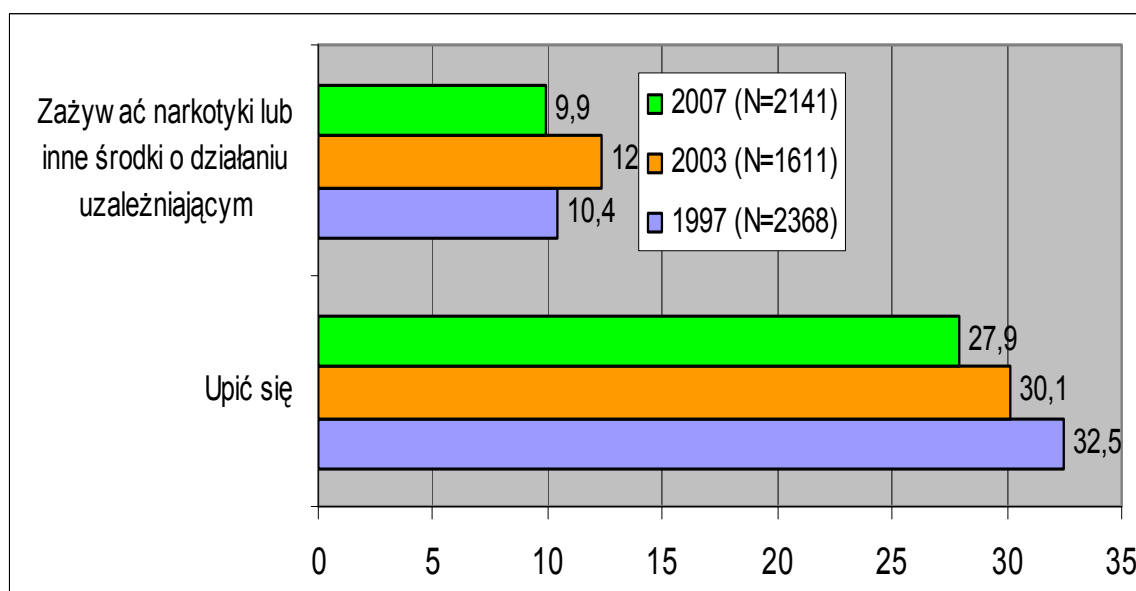
Wykres 22. Porównanie w latach 1997, 2003, 2007 form zachowań agresywnych wg kategorii czynów (dane w %)

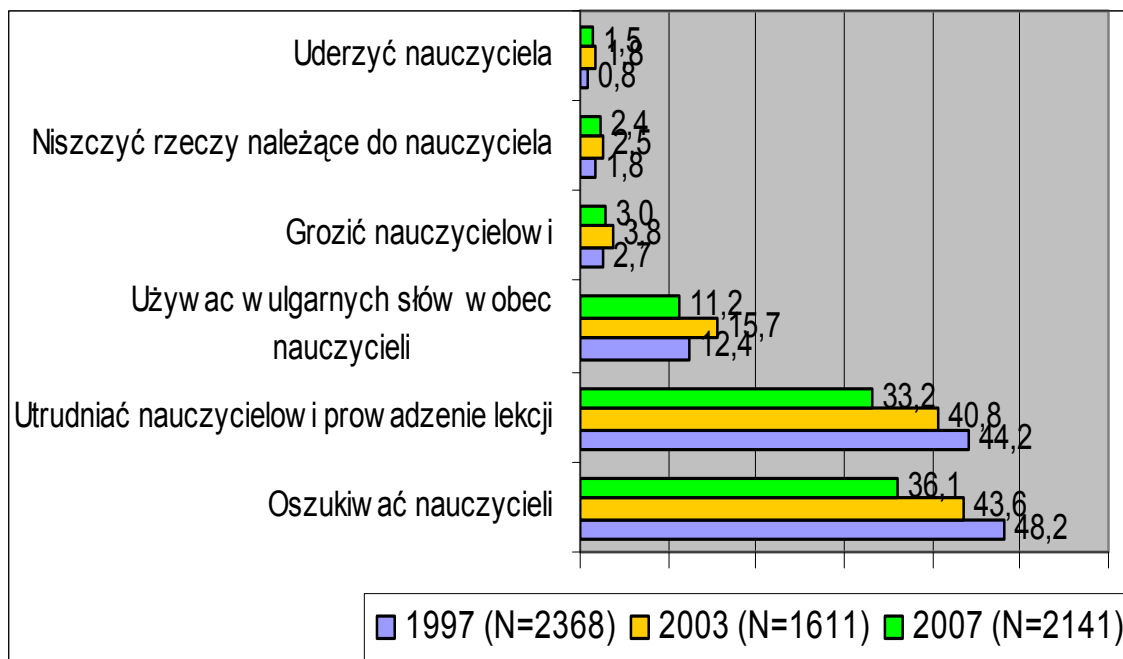
Wykres 23. Porównanie w latach 1997, 2003, 2007 form zachowań agresywnych tworzących kategorię czynów – agresja i przemoc werbalna (dane w %)

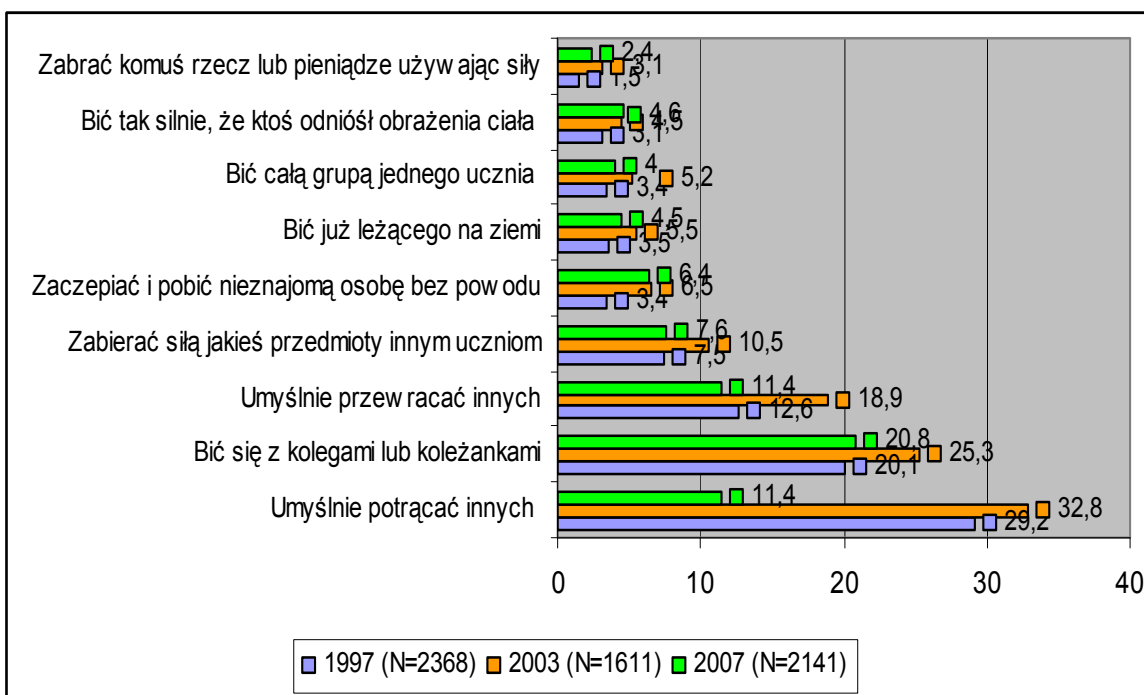
Wykres 24. Porównanie w latach 1997, 2003, 2007 form zachowań agresywnych tworzących kategorię czynów – samoagresja (dane w %)

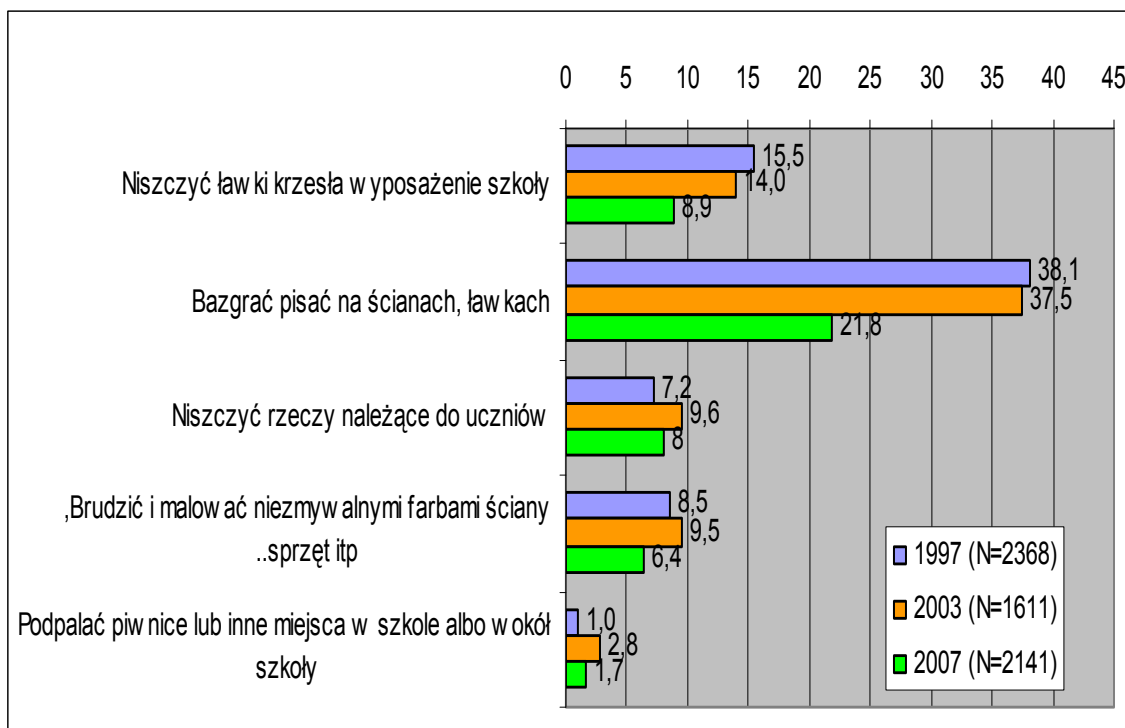
Wykres 25. Porównanie w latach 1997, 2003, 2007 form zachowań agresywnych tworzących kategorię czynów – agresja i przemoc wobec nauczycieli (dane w %)

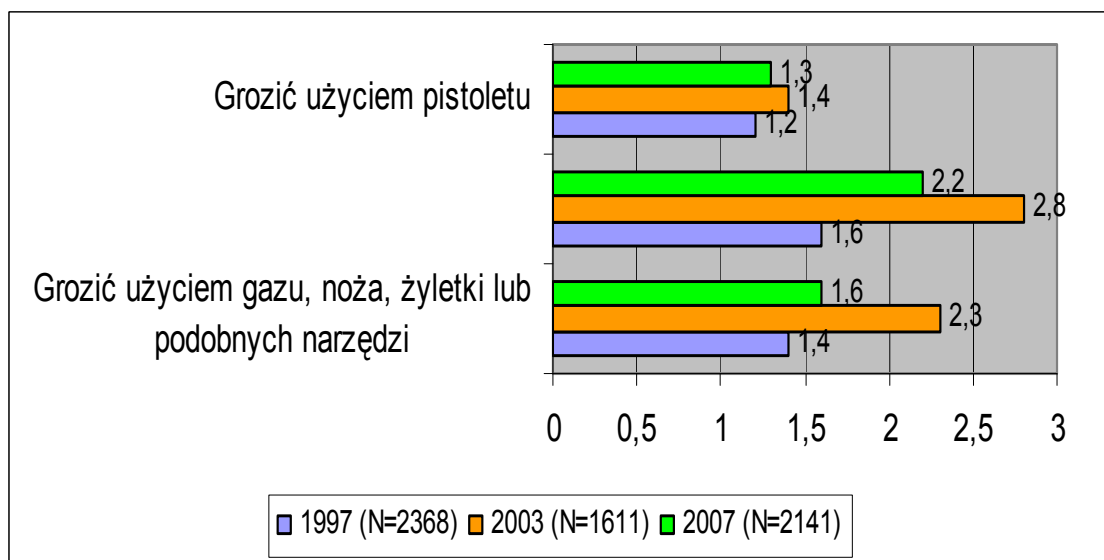
Wykres 26. Porównanie w latach 1997, 2003, 2007 form zachowań agresywnych tworzących kategorię czynów – agresja i przemoc fizyczna (dane w %)

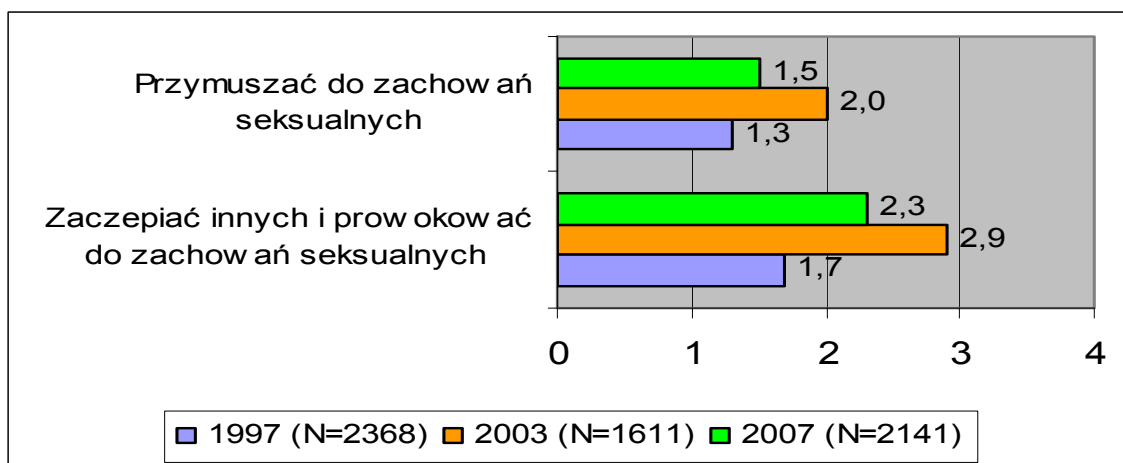
Wykres 27. Porównanie w latach 1997, 2003, 2007 form zachowań agresywnych tworzących kategorię czynów – agresja i przemoc przeciwko rzeczom (dane w %)

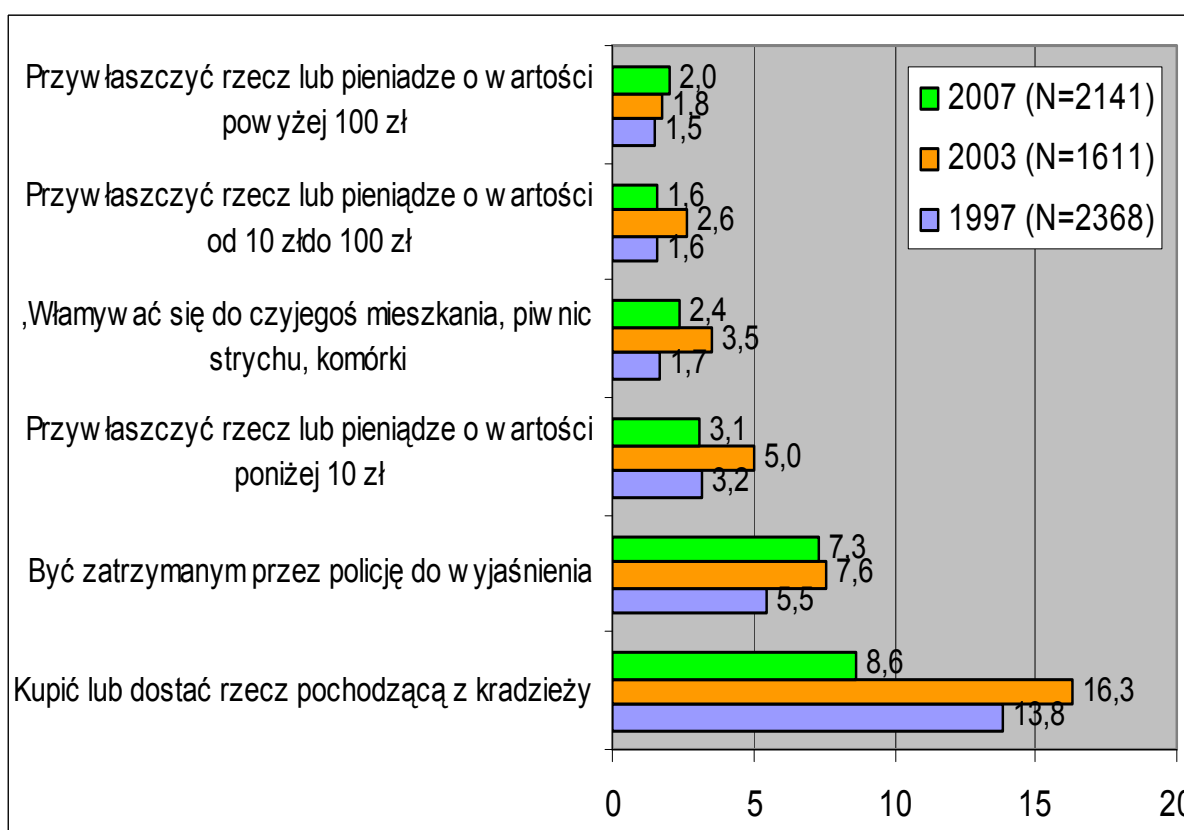
Wykres 28. Porównanie w latach 1997, 2003, 2007 form zachowań agresywnych tworzących kategorię czynów – agresja i przemoc grożąca użyciem broni (dane w %)

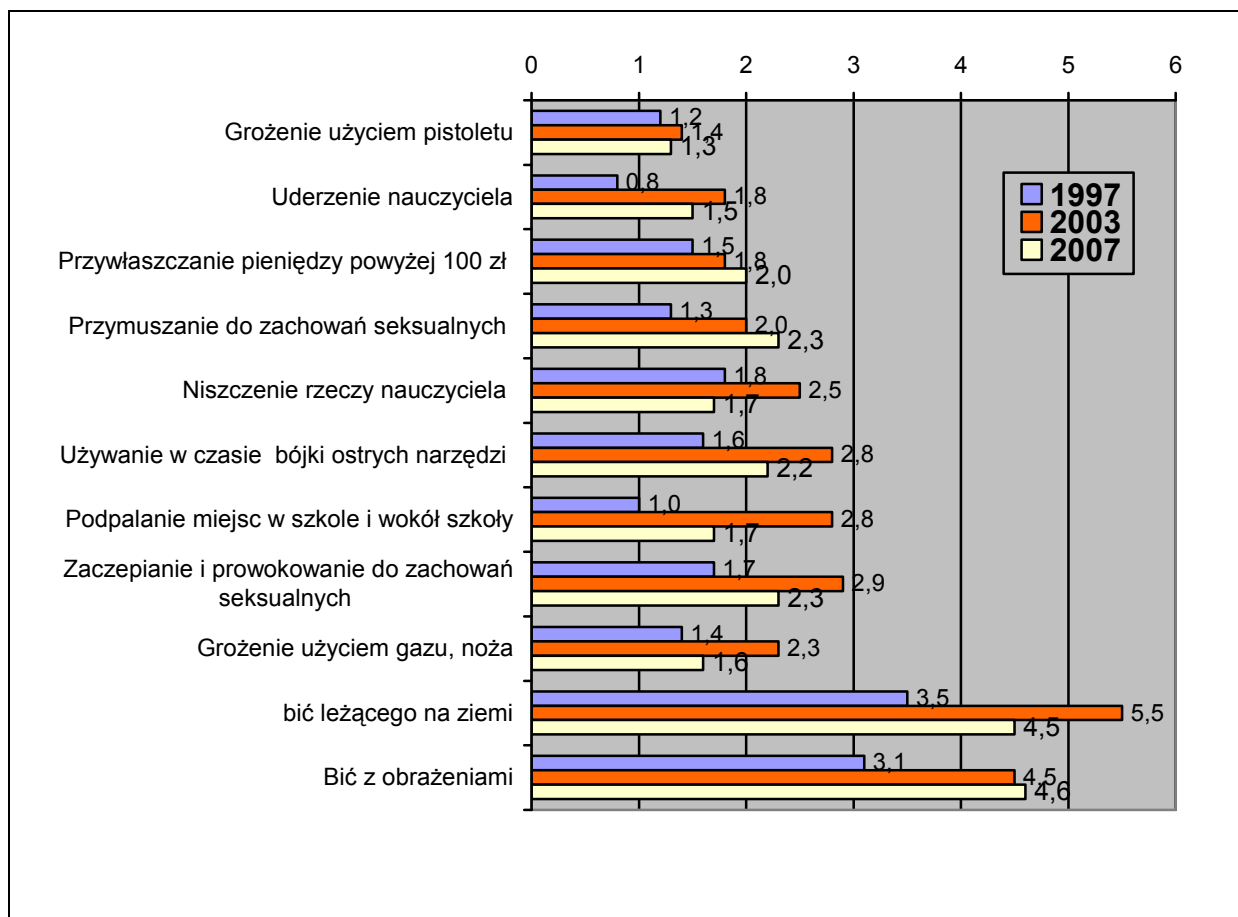
Wykres 29. Porównanie w latach 1997, 2003, 2007 form zachowań agresywnych tworzących kategorię czynów – agresja i przemoc seksualna (dane w %)

Wykres 30. Porównanie w latach 1997, 2003, 2007 form zachowań agresywnych tworzących kategorię czynów – agresja i przemoc kradzieże kontakt z policją (dane w %)

Wykres 31. Zachowania noszące znamiona naruszenia prawa i mogące wyrządzić poważne szkody.

Badaną populację uczniów ze względu na kryterium zachowań agresywnych można podzielić na takich, którzy nie byli ani sprawcami, ani ofiarami agresji, byli sprawcami, byli tylko ofiarami i byli jednocześnie sprawcami i ofiarami. Typy doświadczeń z agresją prezentuje tabela 45

Tabela 45. Typy doświadczeń z agresją. Rozkład procentowy

	1997	2003	2007
Ani sprawca ani ofiara	8,6	19,8 wolny od sprawstwa	10,1
Sprawca	5,0	22,5 przypadkowy agresor	12,9
Ofiara	17,2	24,1 okazjonalny agresor (3-5)	12,2
Sprawca i ofiara	69,2	29,2 przeciętni agresorzy(6-16)	63,9
		4,4 nałogowi agresorzy (17-41)	

Porównywalne wyniki dotyczą jedynie 1997 i 2007 roku, gdyż dla tych lat możliwe było przyjęcie jednolitego kryterium. Wskazują one, że w 2007 roku zwiększyła się liczba uczniów wolnych od jakiejkolwiek agresji. Także w tym roku jest mniejsza liczba uczniów będących ofiarami agresji i sprawcami i ofiarami. W roku 2003 oszacowaliśmy jedynie procenty osób będących sprawcami agresji z uwzględnieniem liczby czynów, do jakich się przyznawali.

Omawiane w części szczegółowej przyczyny agresji z perspektywy uczniów pogrupowano w trzy kategorie:

- indywidualistyczno – egocentryczne
- kompensacyjno – obronne
- adaptacyjno – przystosowawcze.

Zmiany w tych poglądach ukazuje tabela 46

Tabela 46. Przyczyny agresji według uczniów

Przyczyny	1997	2003	2007
indywidualistyczno – egocentryczne	65,4	67,2	56,6
kompensacyjno – obronne	44,8	42,9	44,7
adaptacyjno – przystosowawcze	40,5	35,3	30,8

Kompensacyjno – obronne przyczyny agresji wydają się najbardziej trwałymi przekonaniem motywującymi te zachowania. Do nich należą przekonania: o braku kultury bycia i dobrego zachowania; możliwości rozładowania niezadowolenia, zdenerwowania z powodu frustracji; o potrzebie bronięcia się przed tymi, którzy im zagrażają.

Zmiany w podleganiu agresji przedstawione zostały w tabelach 46 i 47 oraz za pomocą wykresów.

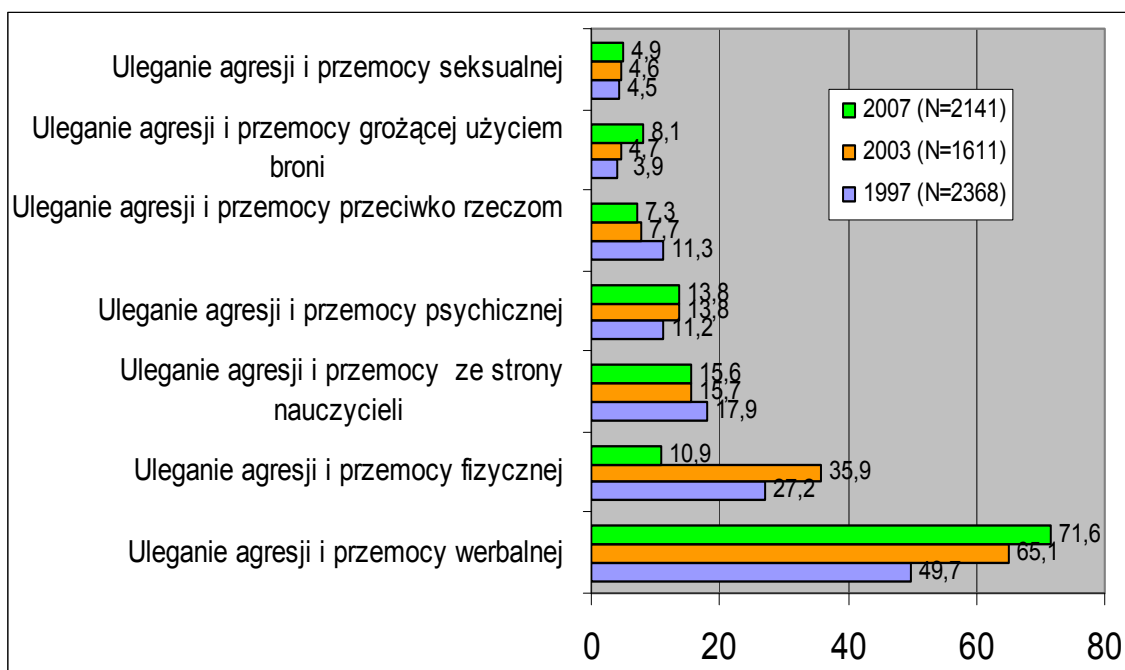
Tabela 47. Rozkład procentowy ulegania agresji w szkole. Porównanie wyników z 1997, 2003 i 2007 roku

LP	Treść czynów o cechach agresji, przemocy i demoralizacji	1997	2003	2007
1	2	3	4	5
1	Zostałeś zaczepiony i pobity przez nieznaną osobę	1,7	5,1	4,9
2	Rozpowszechniano o tobie szkodzące Ci kłamstwa	22,5	42,1	38,4
3	Obrażano Cię i wymyślano Ci	22,5	48,4	42,1
4	Przymuszano Cię do zrobienia czegoś, na co nie miałeś ochoty	7,9	15,4	14,1
5	Bił Cię ktoś z kolegów lub koleżanek	8,8	15,7	12,7
6	Biła Cię cała grupa	1,2	3,2	3,5
7	Grożono Ci użyciem gazu, noża, żyletki lub podobnych narzędzi	0,9	2,0	1,8
8	Grożono Ci użyciem pistoletu	0,2	0,5	0,7
9	Używano w czasie bójki z Tobą ostrych narzędzi	0,8	1,8	1,3
10	Umyślnie ktoś Cię potracił	22,9	42,8	33,8
11	Umyślnie przewrócono Cię	12,9	25,6	20,5
12	Zniszczono Twoją ławkę lub krzesło w szkole	7,8	8,0	5,6
13	Bito Cię tak silnie, że odniosłeś obrażenia ciała	1,2	3,1	3,0
14	Bito Cię, gdy leżałeś już na ziemi	1,2	3,1	3,4
15	Zmuszano Cię do czynności upokarzających np. takich, jak stosowane są w stosunku do tzw. „kotów”	4,0	7,3	4,4
16	Zmuszano Cię do kupowania papierosów, piwa (alkoholu) lub innych rzeczy za Twoje pieniądze	1,4	2,2	1,8
17	Zniszczono rzecz należące do Ciebie, np. książki, zeszyty	8,9	13,2	13,0
18	Nauczyciel straszył Cię	18,3	12,6	13,9
19	Nauczyciel używał wobec Ciebie obraźliwych słów	23,6	22,3	22,0
20	Nauczyciel szarpał Cię za uszy	9,4	11,5	6,7
21	Nauczyciel wymierzał Ci „łapy”	4,7	3,8	2,6
22	Nauczyciel wyrzucił Cię za drzwi	23,4	26,1	19,4
23	Zabierano Ci siłą jakieś przedmioty	9,9	19,1	14,9
24	Zaczepiano Cię i prowokowano do zachowań seksualnych	1,2	2,2	3,0
25	Przymuszano Cię do zachowań seksualnych	0,7	1,3	1,1
26	Zabrano Ci rzecz o wartości poniżej 10 zł	5,4	9,3	6,4
27	Zabrano Ci rzecz o wartości od 10 zł do 100 zł	2,3	3,4	2,6
28	Zabrano Ci rzecz o wartości powyżej 100 zł,	0,6	1,8	2,1
29	Zabrano Ci rzecz lub pieniądze używając siły lub grożąc jej użyciem	1,5	3,9	2,0

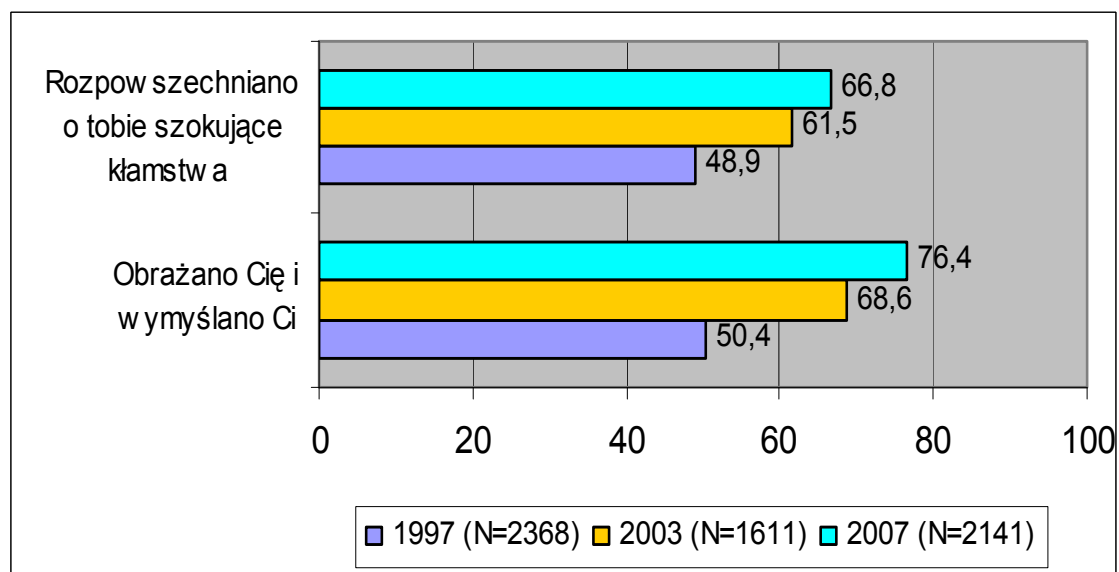
**Tabela 48. Rozkład procentowy ulegania agresji poza szkołą
Porównanie wyników z 1997, 2003 i 2007 roku**

LP	Treść czynów o cechach agresji, przemocy i demoralizacji	1997	2003	2007
1	2	3	4	5
1	Zostałeś zaczepiony i pobity przez nieznaną osobę	6,2	7,8	8,6
2	Rzeczony Ci o tobie szkodzące Ci kłamstwa	12,7	34,9	28,4
3	Obrażano Cię i wymyślano Ci	13,0	39,1	34,3
4	Przymuszano Cię do zrobienia czegoś, na co nie miałeś ochoty	9,5	14,5	14,4
5	Bił Cię ktoś z kolegów lub koleżanek	3,4	9,2	8,7
6	Biła Cię cała grupa	3,2	4,3	5,2
7	Grożono Ci użyciem gazu, noża, żyłki lub podobnych narzędzi	4,2	5,2	4,3
8	Grożono Ci użyciem pistoletu	2,0	2,0	1,8
9	Używano w czasie bójki z Tobą ostrych narzędzi	1,9	3,9	3,7
10	Umyślnie ktoś Cię potrafił	12,7	32,8	22,7
11	Umyślnie przewrócono Cię	4,2	18,3	13,2
12	Zniszczono Twoją ławkę lub krzesło w szkole	0,4	1,4	2,1
13	Bito Cię tak silnie, że odniosłeś obrażenia ciała	2,9	3,9	4,6
14	Bito Cię, gdy leżałeś już na ziemi	2,9	5,1	5,5
15	Zmuszano Cię do czynności upokarzających np. takich, jak stosowane są w stosunku do tzw. „kotów”	1,1	3,1	2,8
16	Zmuszano Cię do kupowania papierosów, piwa (alkoholu) lub innych rzeczy za Twoje pieniądze	2,6	4,7	3,8
17	Zniszczono rzecz należące do Ciebie, np. książki, zeszyty	1,7	4,2	4,7
18	Nauczyciel straszył Cię	0,6	2,2	2,6
19	Nauczyciel używał wobec Ciebie obraźliwych słów	0,9	2,7	2,9
20	Nauczyciel szarpał Cię za uszy	0,6	1,8	1,4
21	Nauczyciel wymierzał Ci „łapy”	0,4	1,1	1,3
22	Nauczyciel wyrzucił Cię za drzwi	0,9	3,4	2,4
23	Zabierano Ci siłą jakieś przedmioty	4,2	9,7	6,1
24	Zaczepiano Cię i prowokowano do zachowań seksualnych	3,7	4,2	3,9
25	Przymuszano Cię do zachowań seksualnych	1,9	2,3	1,7
26	Zabrano Ci rzecz o wartości poniżej 10 zł	4,9	7,9	4,9
27	Zabrano Ci rzecz o wartości od 10 zł do 100 zł	2,1	3,6	2,9
28	Zabrano Ci rzecz o wartości powyżej 100 zł,	1,0	2,1	2,7
29	Zabrano Ci rzecz lub pieniądze używając siły lub grożąc jej użyciem	3,4	4,3	2,8

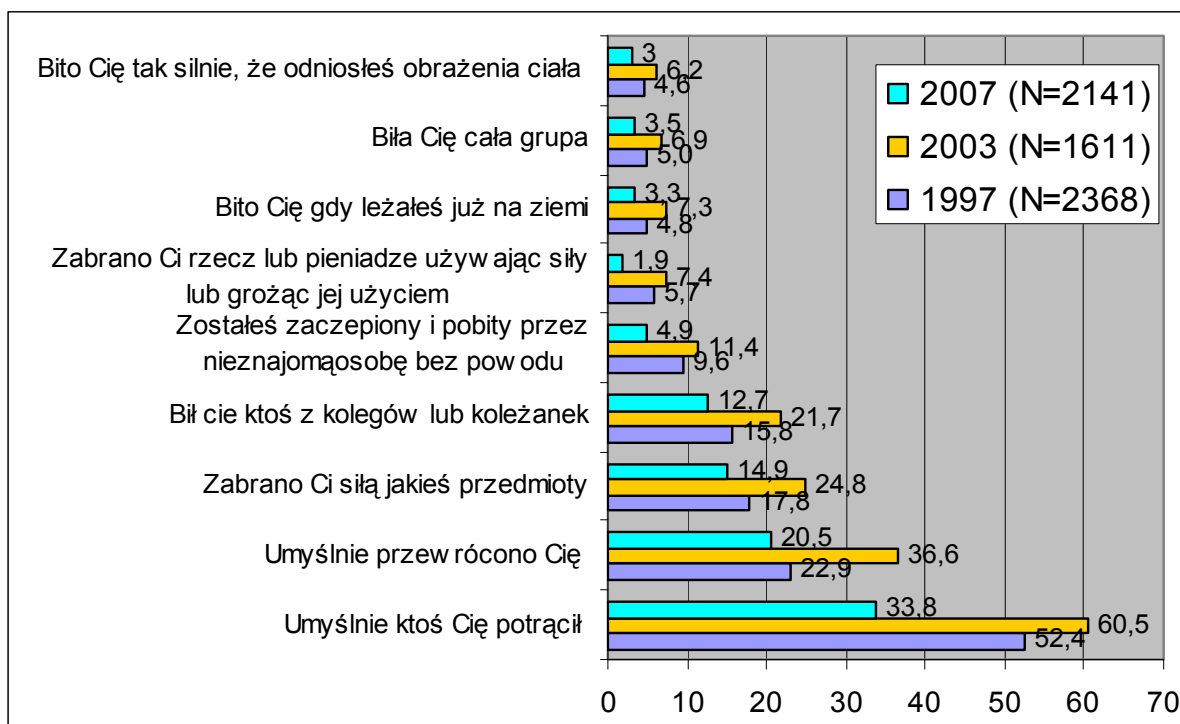
Wykres 32. Kategorie doznawanej agresji - porównanie w latach 1997, 2003, 2007 (dane w%)

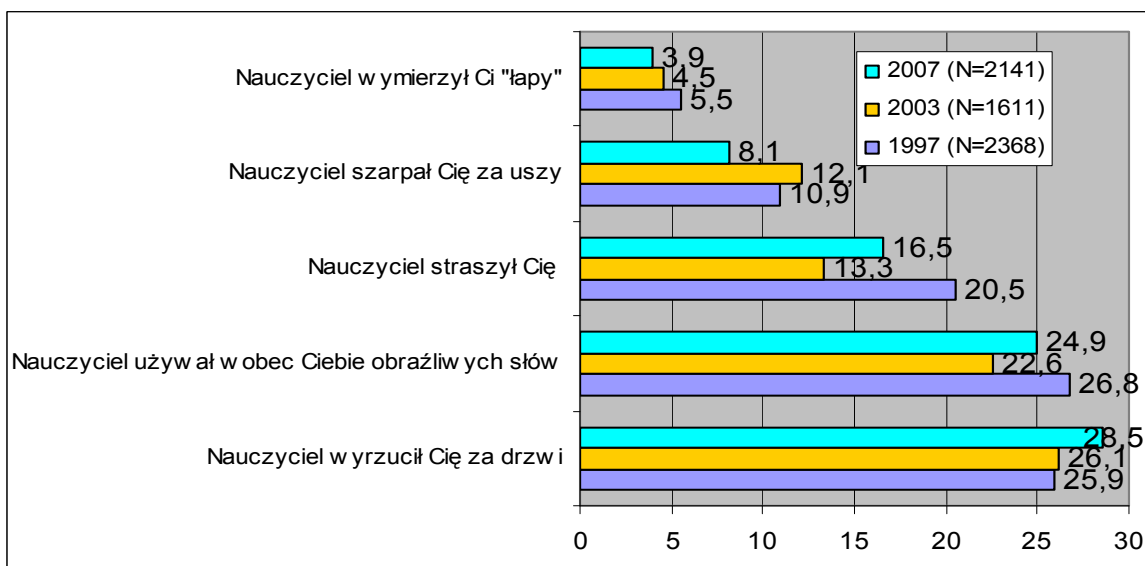
Wykres 33. Porównanie w latach 1997, 2003, i 2007 według kategorii czynów uleganie agresji i przemocy werbalnej (dane w %)

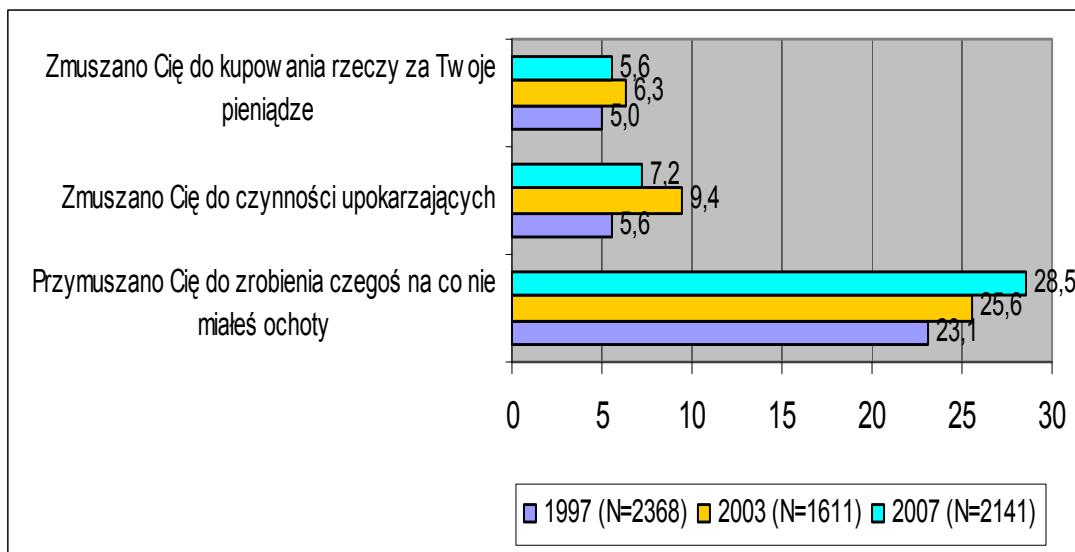
Wykres 34. Porównanie w latach 1997, 2003, i 2007 według kategorii czynów uleganie agresji i przemocy fizycznej (dane w %)

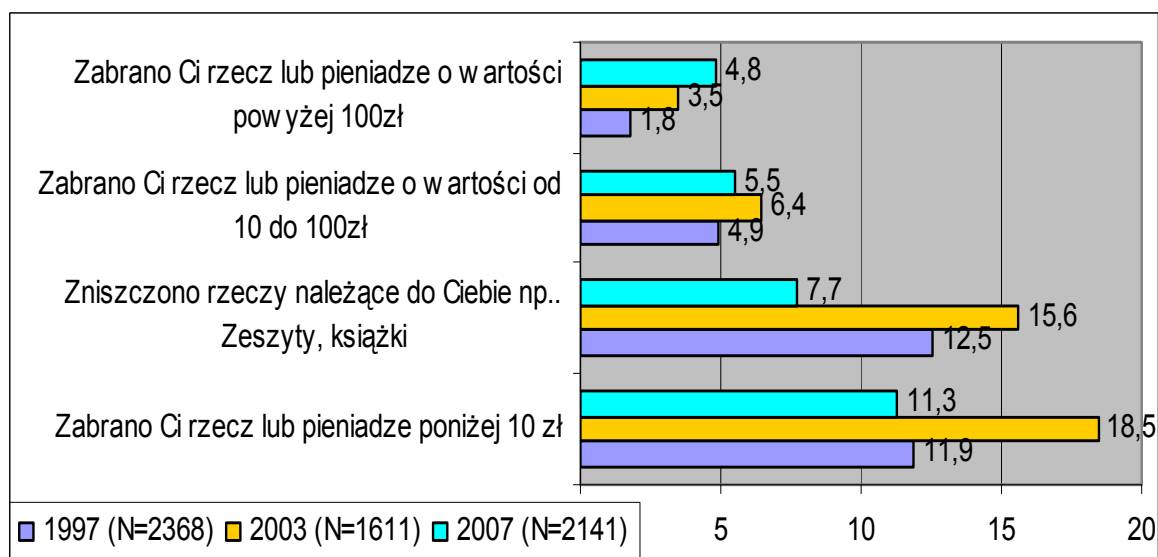
Wykres 35. Porównanie w latach 1997, 2003, i 2007 według kategorii czynów uleganie agresji i przemocy ze strony nauczycieli (dane w %)

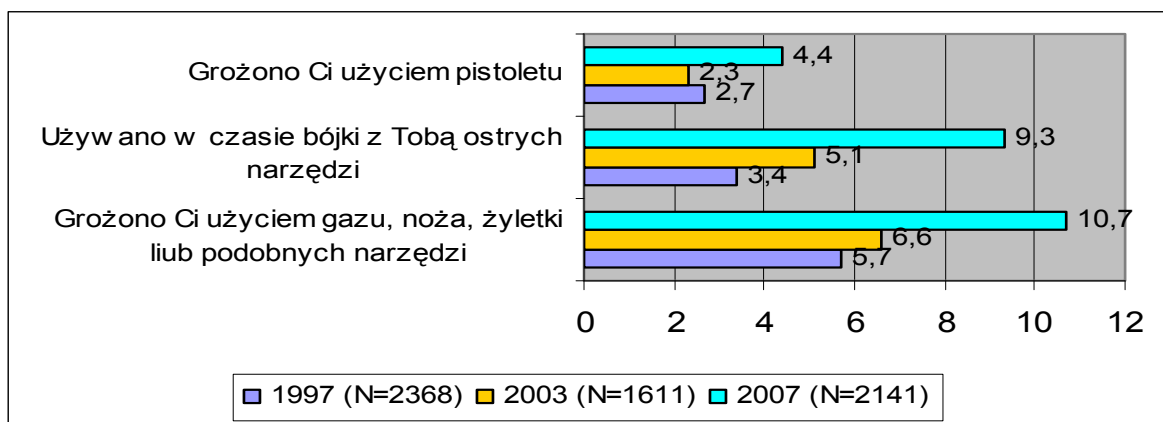
Wykres 36. Porównanie w latach 1997, 2003, i 2007 według kategorii czynów uleganie agresji i przemocy psychicznej (dane w %)

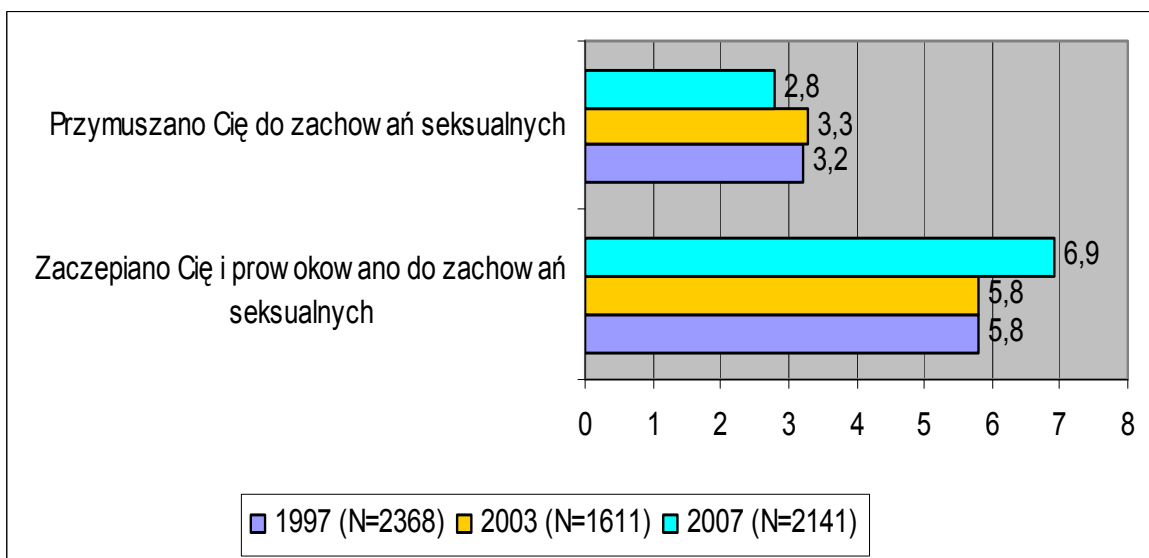
Wykres 37. Porównanie w latach 1997, 2003, i 2007 według kategorii czynów uleganie agresji i przemocy przeciwko rzeczom (dane w %)

Wykres 38. Porównanie w latach 1997, 2003, i 2007 według kategorii czynów uleganie agresji i przemocy grożącej użyciem broni (dane w %)

Wykres 39. Porównanie w latach 1997, 2003, i 2007 według kategorii czynów uleganie agresji i przemocy seksualnej (dane w %)

Dane zawarte w wykresach obrazują podleganie agresji w szkole i poza szkołą. Najczęstszymi jej formami jest agresja werbalna, która przy spadku innych form wzrosła 2007 roku. Agresja psychiczna oraz ze strony nauczycieli nie uległy wyraźnym zmianom. Niepokoi fakt wzrostu ofiar poważnej agresji z użyciem broni i innych narzędzi, poza szkołą. Nastąpił wyraźny spadek agresji i przemocy fizycznej według przyjętych w tym badaniu kryteriów.

Zdaniem uczniów zarówno ich koledzy jak i nauczyciele są obiektami agresji, ponieważ wykazują specyficzne cechy psychofizyczne oraz odznaczają się określonym sposobem zachowania. Na przestrzeni minionych 10 lat można zaobserwować pewne tendencje w zmianie oceny właściwości uznawanych za typowe dla ofiar szkolnych.

Tabela 49. Jacy uczniowie podlegają agresji?

Kategorie uczniów	1997	2003	2007
o określonych wynikach w nauce	21,6	20,3	18,9
odznaczających się kulturą bycia i wyglądem	34,6	40,87	38,8
Mający określoną pozycję hierarchii grupy	41,6	40,9	35,8
Aktywni społecznie	32,5	34,9	33,4
O określonym stosunku do norm współżycia	40,5	38,3	33,5
O cechach aktywności religijnej	17,1	14,8	12,2
O cechach odmienności np. narodowej „obcy”	39,2	48,3	42,8

Najbardziej stabilnymi kryteriami postrzegania ucznia, jako ofiary są wyniki w nauce, aktywność w organizacjach. Wydaje się, że są to kryteria stałe w życiu szkoły natomiast inne przyjęte kryteria wiążą się z ogólną atmosferą społeczną, akceptacją wartości u dorosłych członków społeczeństwa. Straciły na ważności kryteria: odnoszenia się do norm współżycia społecznego; zaangażowania religijnego; zajmowania określonej pozycji w hierarchii grupy. Wahaniom podlegało kryterium oceny kultury bycia i wyglądu. W 1997 roku miało mniejsze znaczenie, w 2003 większą, obecnie obniżyło się nieznacznie. Podobnie jest z kryterium odmienności narodowej, kulturowej, seksualnej.

Nauczyciele są także obiektami agresji uczniowskiej tabela 49 pokazuje, jakie właściwości nauczyciela mogą być wyzwalaczami uczniowskiej

agresji, a jednocześnie jej usprawiedliwieniem w środowisku koleżanek, kolegów..

Tabela 50. Jacy nauczyciele podlegają agresji?

Typy nauczycieli	1997	2003	2007
Opresyjni	49,3	41,1	37,9
Rygorystyczni	41,4	32,5	34,0
Z brakami metodyczno- wychowawczymi	27,2	30,7	33,8
Deklarujący publicznie przekonania	6,2	4,1	5,0
O specyficznym wyglądzie i stanie posiadania	3,7	5,6	5,4
Nauczający określone przedmioty	9,2	9,4	7,0

Wyniki zawarte w tabeli 49 wykazują pewne charakterystyczne trendy przekonaniowe u uczniów. Z jednej strony uczniowie stają się bardziej wymagający wobec nauczycieli w realizacji ich zawodowej roli, tzn. w postrzeganiu przygotowania nauczyciela do lekcji, dawania uczniom swobody, konsekwencji w wymaganiach, radzenia sobie z dyscypliną szkolną czy klasy, sprawiedliwością w ocenianiu. Z drugiej strony stają się bardziej pobłażliwi wobec takich zachowań nauczyciela jak ośmieszanie, złośliwość, straszenie, stosowanie kar fizycznych. Jest także wyraźne przyzwolenie na surowe oceny, wymaganie od uczniów, podkreślanie autorytetu nauczyciela. Pozostałe kryteria nie odgrywają tak istotnej roli motywacyjnej uruchamiającej agresję wobec nauczycieli. Istotnym czynnikiem motywacyjnym powstrzymującym agresję jest wczuwanie i rozumienie empatyczne. Poziom empatyczności uczniów badaliśmy pytając o to, czy przedstawiony rejestr zachowań wyrządza krzywdę, cierpienie innym uczniom i im samym. Tabela 50 przedstawia uzyskiwane w kolejnych badaniach rezultaty.

Tabela 51. Wrażliwość na wyrządzanie krzywdy, cierpienia

	1997		2003		2007	
	Tobie	Innym	Tobie	Innym	Tobie	Innym
Szykanowanie, dręczenie	59,3	75,6	56,5	70,3	53,1	72,7
Obrażanie	20,4	26,0	24,8	20,9	31,4	39,5
Rozpowszechnianie kłamstw	40,4	41,4	32,4	21,0	35,3	29,4
Straszenie biciem	19,2	36,5	24,4	35,1	24,7	40,2
Groźba użycia broni	35,8	51,5	37,2	43,8	36,7	48,0
Straszenie zabranieniem pieniędzy, ubrania	16,5	25,1	20,2	21,4	20,3	25,6
Wymierzenie policzka	19,6	26,7	20,9	18,7	22,5	25,3
Zbicie kijem, pałką	61,4	70,9	59,6	63,7	53,4	61,1
Gwałt seksualny	75,4	91,1	64,6	81,8	61,7	80,0
Przewrócenie na podłogę, trzymanie i bicie	55,8	60,7	48,0	44,9	43,9	43,7
Pobicie przez większą grupę	81,0	84,4	74,1	76,6	71,4	73,4

Najwyraźniej w stosunku do poprzednich lat wzrosła wrażliwość na obrażanie i wymyślanie. Częściowo wzrosła wrażliwość na szykanowanie dręczenie, straszenie biciem i zagrożenie użycia broni. Obniżyła się wrażliwość na rozpowszechnianie kłamstw oraz bicie kijem, pałką, gwałt seksualny, pobicie przez większą grupę oraz przewrócenie na podłogę trzymanie i bicie. Można, więc powiedzieć, że wzrosła wrażliwość godnościowa. W całym okresie utrzymuje się różnica pomiędzy postrzeganiem różnych zdarzeń, jako krzywdzących innych i krzywdzących siebie. Uczniowie przypisują takim zdarzeniom mniejszą wagę w zadawaniu im krzywdy i cierpienia niż to ma miejsce w przypadku innych osób. Wynik ten może być również traktowany jako swoista reakcja obronna, podwyższanie własnego obrazu siebie, jako osoby zdolnej się przeciwstawić takim zdarzeniom lub ich uniknąć.

11. Uczniowska ocena profilaktyki agresji

Od 2000 roku Ministerstwo Edukacji Narodowej systematycznie podejmowało działania zmierzające do ograniczania negatywnych zjawisk na terenie szkoły. Podjęto intensywne próby wprowadzenia programów profilaktycznych, jako standardowych działań programowych szkoły. Przystosowano do warunków polskich niektóre programy sprawdzone w innych krajach i opracowano własne autorskie. W literaturze psychologiczno-pedagogicznej podaje się takie programy jak, „Trening zastępowania agresji ART”, „Golden Five”, „Spójrz inaczej na agresję”, „Porozumienie w szkole”.

W niniejszej edycji badań sprawdziliśmy, w jakim stopniu uczniowie zorientowani są w realizacji na terenie ich szkoły tych i innych programów. Poniższe tabele od 51 do 55 prezentują otrzymane rezultaty.

Tabela 52. Odpowiedzi na pytanie o realizację programu

TAK	29,2
NIE	17,2
Nie wiem	53,6

Zastanawiającym jest fakt, że prawie 54 % uczniów nie wie, czy w jego szkole był lub jest prowadzony program profilaktyki agresji. Jedynie niecałe 30% badanych potwierdziło realizację programu profilaktycznego.

Prowadzącymi zajęcia na temat agresji byli najczęściej pedagodzy szkolni, oraz wychowawcy klasowi, zapraszani są także policjanci i psychologowie rzadziej inni specjaliści (por. tab.53).

Tabela 53. Kto prowadzi zajęcia na temat agresji?

		TAK	NIE
1	Pedagog szkolny	46,5	53,5
2	Wychowawcy klasowi	39,0	61,0
3	Policjanci	32,2	67,8
4	Psycholog	25,3	74,7
5	Nauczyciele przedmiotu	20,5	79,5
6	Inni specjaliści	9,7	90,3
7	Dyrektor szkoły	6,7	93,3

Niepokojącym faktem jest brak wiedzy uczniów o programach jakie były realizowane w ich szkołach.

Tabela 54. Czy znasz nazwę tego programu?

Lp.	Czy znasz nazwę tego programu?	Procent ważnych
1	Nie dotyczy	70,8
2	Nie znam nazwy	23,7
3	Szkoła bez przemocy	1,0
4	Stop agresji	1,0
5	Stop przemocy	1,2
6	inny	2,3
		100,0

Uczniowie, którzy podawali, że w ich szkole prowadzony był program profilaktyki agresji nie potrafili wskazać jego nazwy. Łącznie 3,2% wskazało na „Szkołę bez przemocy”, „Stop agresji”, „Stop przemocy”.

Raz w roku lub kilka razy w roku odbycie zajęć w formie prelekcji, pokazu filmowego czy godziny wychowawczej wydaje się raczej nieporozumieniem niż przeprowadzeniem systematycznie i konsekwentnie jakiegoś programu profilaktycznego, który ma swój początek i koniec, ustalony rytm zajęć, działań praktycznych i podlega ewaluacji.

Tabela 55. Jak często na lekcjach wychowawczy przedstawiano problem agresji?

Lp.	Jak często?	Procent ważnych
1.	Raz w roku	15,6
2.	Kilka razy w roku	20,7
3.	Przeciętnie raz w miesiącu	3,9
4.	Kilka razy w miesiącu	4,9
5.	Nie było	55,0

Tabela 56. Jak często w formie prelekcji lub wykładu przedstawiano problematykę agresji?

Lp.	Jak często jest to forma specjalnej prelekcji wykładu?	Procent ważnych
1.	raz w roku	24,5
2.	Kilka razy w roku	10,3
3.	Przeciętnie raz w miesiącu	2,0
4.	Kilka razy w miesiącu	0,9
5.	Nie było	62,3

Tabela 57. Jak często wykorzystywano do zajęć pomoce audiowizualne?

Lp.	Jak często jest to forma filmu, video?	Procent ważnych
1.	raz w roku	19,5
2.	Kilka razy w roku	13,1
3.	Przeciętnie raz w miesiącu	2,0
4.	Kilka razy w miesiącu	1,2
5.	Nie było	64,1

Tabela 58. Jak często były organizowane zajęcia praktyczno pokazowe do przedstawienie problematyki agresji?

Lp.	Jak często stosowana jest forma specjalnych zajęć praktyczno pokazowych?	
1.	Raz w roku	22,8
2.	Kilka razy w roku	8,6
3.	Przeciętnie raz w miesiącu	1,2
4.	Kilka razy w miesiącu	1,4
5.	Nie było	66,0

12. Wnioski

Liczba zachowań agresywnych popełnionych w roku 2007 jest mniejsza niż w roku 2003. Zwiększyła się liczba uczniów wolnych od agresji, tak w sensie sprawstwa, jak i bycia ofiarą w porównaniu z rokiem 1997. W stosunku do tego roku zmniejszyła się liczba uczniów będących ofiarami agresji swoich kolegów i nauczycieli. Zmniejszyła się liczba uczniów będących zarazem sprawcą i ofiarą agresji. Wzrosła liczba samych sprawców, którzy jednocześnie mają na swoim koncie więcej, w tym również bardziej poważne czyny.

Szkolna agresja przejawia się głównie w takich formach jak: oszukiwanie nauczycieli; utrudnianie prowadzenia lekcji nauczycielowi; obrażanie, wymyślanie innym uczniom; bazgranie, pisanie na ścianach ławkach; umyślne potrącanie innych, upijanie się; rozpowszechnianie kłamstw o innych bicie się z kolegami koleżankami. W roku 2007 nastąpił wyraźny spadek liczby uczniów przyznających się do tych zachowań tak w odniesieniu do roku 2003, jak i 1997. Jedynie bójki z kolegami, koleżankami osiągnęły w 1997 roku mniejsze wskaźniki.

W grupie zachowań o znamionach czynów karalnych lub demoralizacji takich jak: grożenie użyciem pistoletu, uderzenie nauczyciela, przywłaszczenie pieniędzy powyżej 100 zł, przymuszanie

do zachowań seksualnych, groźenie użyciem gazu, noża, żyletki, niszczenie rzeczy nauczyciela, przywłaszczenie pieniędzy od 10 – 100 zł; podpalanie piwnic i innych miejsc wokół szkoły; używanie w czasie bójek ostrych narzędzi; zaczepianie i prowokowanie do zachowań seksualnych również w 2007 roku nastąpił spadek liczby uczniów przyznających się do ich sprawstwa, z wyjątkiem przywłaszczenia pieniędzy powyżej 100 złotych i niszczenia rzeczy nauczyciela (tu nastąpił wzrost). Jednakże odsetek sprawców tych czynów jest tylko niższy od tego, jaki miał miejsce w roku 2003, ale nadal jest wyższy niż był w roku 1997. O tym czy tego typu zachowania wygasną, czy też utrwalą się na pewnym poziomie będą mogły potwierdzić następne badania za 5 lat.

Nastąpił spadek odsetki uczniów przyznających się do sprawstwa wszystkich rozpatrywanych kategorii agresji: werbalnej, samoagresji, przeciw nauczycielom, przeciwko rzeczom, fizycznej, niesubordynacji rodzinnej, psychicznej, seksualnej, agresji i przemocy grożącej użyciem broni.

Podleganie agresji rozpatrywaliśmy w aspekcie dokonywania jej w szkole i poza szkołą.

Aczkolwiek zmalała liczba osób przyznających się do poszczególnych form zachowań agresywnych to nie nastąpił taki sam wyraźny spadek liczby osób podlegających. Najbardziej widoczny jest spadek agresji fizycznej, nieco mniejszy agresji przeciwko rzeczom. Natomiast podleganie agresji ze strony nauczyciela, psychicznej, seksualnej jest taki sam lub prawie taki sam, jak w 2003 roku. Wzrosła liczba ofiar agresji werbalnej i groźby użycia broni. Ta ostatnia forma agresji występuje najczęściej poza szkołą.

Uczniowie wskazują na następujące przyczyny agresji indywidualistyczno-egocentryczne i kompensacyjno- obronne oraz

adaptacyjno przystosowawcze. Na przestrzeni okresu badawczego systematycznie obniża się ranga tej ostatniej przyczyny. Na mniej więcej tym samym poziomie utrzymuje się wskazywanie przyczyn kompensacyjno-obronnych. Zmalała także ranga przyczyn indywidualistyczno-egocentrycznych, choć nadal zajmuje pierwsze miejsce wśród analizowanych.

Przyczyny adaptacyjno-przystosowawcze utworzyły odpowiedzi typu: agresja jest nowoczesnym stylem życia młodzieży, zachowują się podobnie jak dorośli, inni uczniowie tego od nich oczekują.

Przyczyny kompensacyjno-obronne wyrażają takie stwierdzenia jak: są zdenerwowani, niezadowoleni, robią to, bo nie nauczono ich kultury, robią to, bo muszą się sami bronić.

Przyczyny indywidualistyczno- egocentryczne utworzone zostały z odpowiedzi mogą popisać się, takie zachowanie sprawia im przyjemność, czują się bezkarni.

Najczęstszymi ofiarami agresji stają się uczniowie o odmiennych cechach rasowych, narodowych czy innych, odznaczający się określonym sposobem bycia, wyglądem, zajmujący ważną pozycję w hierarchii grupy, aktywiści z organizacji społecznych, wyraziści w liczeniu się lub nie liczeniu z normami społecznymi, mniej ważnymi cechami są wyniki w nauce, aktywność religijna. Tendencje do takiego postrzegania ofiary agresji mają względnie stały charakter.

Spostrzeganie przez uczniów właściwości nauczyciela sprzyjających lub wyzwalających uczniowską agresję koncentrują się wokół trzech wymiarów, opresyjności, rygoryzmu, umiejętności metodyczno-wychowawczych. W analizowanym okresie następował systematyczny spadek kryterium opresyjności. Kryterium rygoryzmu było ważne w 1997 roku znacznie mniej w 2003, i obecnie przekroczyło nieco poziom 2003 roku. Natomiast kryterium metodyczno-wychowawcze, a

zwłaszcza spostrzeganie braków nauczyciela w tym wymiarze systematycznie od roku 1997 wzrasta. Takie kryteria jak deklarowanie publicznie swoich przekonań politycznych czy religijnych nie odgrywa znaczącej roli podobnie, stan posiadania czy nauczanie pewnych trudnych przedmiotów.

Empatyczne wczuwanie się w sytuacje ofiary i własne odczuwanie krzywdy, cierpienia jako skutku zachowań agresywnych innych było również przedmiotem naszej analizy. Ogólnie w całym okresie badani uczniowie częściej dostrzegają krzywdę i cierpienie, jakie spotyka innych z powodu różnych agresywnych zachowań, niż jest to krzywdzące dla nich. Wzrosła wyraźnie wrażliwość na obrażanie wymyślanie czyli czyny naruszające godność innej osoby. Niewielkie zmiany w całym okresie wystąpiły w szacowaniu krzywdzącego działania takich czynów jak: szykanowanie, dręczenie psychiczne, straszenie biciem, groźba użycia broni, a więc stosowanie agresji psychicznej. Na tym samym poziomie jest straszenie zabranieniem pieniędzy, ubrania. Bardzo niska ocena szkodliwości prawdopodobnie wynikająca z braku doświadczeń, z tego typu zachowaniami. A także szybkiego wyrównania szkody przez rodziców. oraz wymierzanie policzka, uderzenie w twarz. W tym przypadku procent wskazań był wyższy, ale utrzymuje się na mniej więcej tym samym poziomie w całym dziesięcioleciu. Obniżyło się przyznawanie krzywdy i cierpienia z powodu takich zachowań jak: rozpowszechnianie kłamstw, tu nastąpił znaczny spadek liczby osób uznających, że kłamstwo wyrządza krzywdę i cierpienie. Zbicie kijem, pałką; gwałt seksualny, przewrócenie na podłogę, trzymanie i bicie, pobicie przez większą grupę.

Tak, więc mimo spadku liczby osób przyznających się do różnych czynów agresywnych, wrażliwość na agresje jest mniejsza, mniejsza liczba sprawców dokonuje większej liczby czynów, uczniowie stawiają

większe wymagania osobowościowo-kompetencyjne nauczycielom. Na koniec trzeba powiedzieć, że pogarsza się sytuacja klimatu rodzinnego i funkcjonowania emocjonalnego uczniów. Wzrosła liczba tych, których rodzice nie są małżeństwem, są rozwiedzeni lub żyją w separacji.

Wraz z przechodzeniem na wyższe poziomy nauczania zwiększa się liczba uczniów zachowujących się agresywnie, szczególnie agresja werbalna, przeciwko nauczycielom oraz upijanie się i branie narkotyków. W szkole podstawowej problemem jest agresja werbalna, psychiczna, przeciwko nauczycielom.

Prezentowane wyniki dotyczące opisu zjawiska agresji w szkole pozwalają sformułować następujący postulat: Istnieje pewna grupa uczniów około 14 procent, jak w dalszej części dokumentuje M. Kulesza, która wymaga specjalnego oddziaływania ze względu na ich manifestowane zachowania agresywne, które mogą być skutkiem czynników rodzinnych, osobowościowych lub klimatu szkoły, albo wszystkich łącznie. Szerzej te zagadnienia podjęte były w pracy J. Surzykiewicza w 1997 roku.

Literatura:

- Braun–Gałkowska M., Ulfik-Jaworska I.,(2002), Zabawa w zabijanie, Lublin, Wyd. Archidiecezji Lubelskiej „Gaudium”
- Brzezińska A., Hornowska E., (red), (2004) Dzieci i młodzież wobec agresji i przemocy, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe Scholar
- Buss D., (2007) Morderca za ścianą. Gdańsk. GWP
- Ostrowska K., Surzykiewicz J.,(2005) Zachowania agresywne w szkole. Badania porównawcze 1997 i 2003. Warszawa, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno Pedagogicznej
- Surzykiewicz J., (2000) Agresja i przemoc w szkole. Uwarunkowania ekologiczne, Warszawa, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej

ANEKS 1 Spis tabel

Tabela 1. Częstotliwość uczestniczenia młodzieży w niżej podanych zachowaniach (N=1611).....	9
Tabela 2 Procentowy rozkład zachowań agresywnych według kategorii i typu szkoły (N=100% badanych w poszczególnych szkołach i ogółem w 2003 roku).....	15
Tabela 3. Rozkład badanych uczniów według typów szkół, do których uczęszczają.....	25
Tabela 4. Rozkład badanych uczniów według wieku.....	25
Tabela 5. Rozkład badanych uczniów według stałego miejsca zamieszkania.....	26
Tabela 6.....	26
Tabela 7 Rozkład badanych uczniów według sytuacji małżeńskiej rodziców.....	26
Tabela 8 Rozkład badanych uczniów według zamieszkania z rodzicami.....	27
Tabela 9 Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy wstydziliś/wstydziałaś się kiedykolwiek za swoją matkę?.....	28
Tabela 10. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy wstydziliś/wstydziałaś się kiedykolwiek za swojego ojca?.....	28
Tabela 11. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Aby powiedzieć „moi rodzice są ideałami” – czy dużo trzeba by zmienić w twojej matce?.....	28
Tabela 12. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Aby powiedzieć „moi rodzice są ideałami” – czy dużo trzeba by zmienić w twoim ojcu?.....	29
Tabela 13. Rozkład badanych uczniów według aktywności zawodowej rodziców.....	30
Tabela 14. Rozkład badanych uczniów według autodeklaracji religijnej.....	30
Tabela 15. Rozkład badanych uczniów według praktyk religijnych.....	30
Tabela 16 Rozkład badanych uczniów według potrzeby rozwoju religijnego.....	31
Tabela 17. Rozkład badanych uczniów według najważniejszych wartości w życiu.....	32
Tabela 18. Rozkład badanych według zadowolenia z osiągnięć szkolnych.....	33
Tabela 19. Rozkład badanych według oceny siebie w porównaniu z innymi uczniami.....	33
Tabela 20. Rozkład badanych według zadowolenia nauczycieli z ich osiągnięć szkolnych.....	33
Tabela 21. Częstotliwość uczestniczenia młodzieży w niżej podanych zachowaniach (N=2141).....	35
Tabela 22. Zachowania agresywne w 2007 roku a płeć– rozkład procentowy.....	36

Tabela 23. Hierarchia najczęstszych czynów agresywnych wg liczby uczniów angażujących się w dane zachowania	38
Tabela 24. Odpowiedzi potwierdzające sprawstwo czynów o cechach agresji i przemocy oraz demoralizacji według 6 kategorii czynów (N=2141)	41
Tabela 25. Zbiorczy procentowy rozkład odpowiedzi potwierdzających sprawstwo czynów o cechach agresji i przemocy oraz demoralizacji według 6 kategorii czynów (N=2141).....	42
Tabela 26. Odpowiedzi potwierdzające sprawstwo czynów agresywnych według typów szkół.....	43
Tabela 27. Procentowy rozkład zachowań agresywnych według kategorii i typu szkoły (N=100%).....	47
Tabela 28. Miejsce zachowań agresywnych	62
Tabela 29. Podleganie agresji w szkole i poza szkołą - cała grupa (N=2141)	62
Tabela 30. Procentowy rozkład agresji doznawanej przez uczniów w szkole i poza za szkołą według płci.	64
Tabela 31. Najczęściej doświadczane formy agresji a typy szkół (od 15% do 50%)	65
Tabela 32. Procentowy rozkład doświadczanych form agresji i przemocy w różnych typach szkół.....	66
Tabela 33. Procentowy rozkład doświadczanych form agresji i przemocy poza szkołą a typ szkoły, do której uczęszczają uczniowie.....	67
Tabela 34. Rozkład częstotliwości oglądania programów telewizyjnych z elementami agresji i przemocy (N=2141).....	69
Tabela 35. Rozkład badanych według czasu w ciągu dnia, jaki poświęcają uczniowie filmom, grą komputerowym i internetowi.....	70
Tabela 36. Płeć a ilość czasu poświęcanego dziennie na oglądanie filmów, korzystanie z Internetu i gier komputerowych	70
Tabela 37. Rozkład badanych według treści wykorzystywanych z internetu.....	70
Tabela 38. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Dlaczego uczniowie stosują przemoc i agresję?	71
Tabela 39. Ocena poglądów na temat funkcji agresji i przemocy, rozkład procentowy.	72
Tabela 40. Ocena zachowań o cechach agresji i przemocy.....	73
Tabela 41. Procentowy rozkład odpowiedzi na pytanie: Jacy uczniowie są najczęściej narażeni na agresję ze strony innych uczniów?.....	74
Tabela 42. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Którzy nauczyciele są najczęściej narażeni na agresję ze strony uczniów?.....	75
Tabela 43. Grupy badawcze w kolejnych edycjach	77
Tabela 44. Odpowiedzi potwierdzające sprawstwo. Rozkład procentowy. Porównanie wyników z 1997, 2003 i 2007 roku	77
Tabela 45. Typy doświadczeń z agresją. Rozkład procentowy	84

Tabela 46. Przyczyny agresji według uczniów	85
Tabela 47. Rozkład procentowy ulegania agresji w szkole. Porównanie wyników z 1997, 2003 i 2007 roku	86
Tabela 48. Rozkład procentowy ulegania agresji poza szkołą Porównanie wyników z 1997, 2003 i 2007 roku	87
Tabela 49. Jacy uczniowie podlegają agresji?	92
Tabela 50. Jacy nauczyciele podlegają agresji?	94
Tabela 51. Wrażliwość na wyrządzenie krzywdy, cierpienia	95
Tabela 52. Odpowiedzi na pytanie o realizację programu	96
Tabela 53. Kto prowadzi zajęcia na temat agresji?	97
Tabela 54. Czy znasz nazwę tego programu?	97
Tabela 55. Jak często na lekcjach wychowawczy przedstawiano problem agresji?	98
Tabela 56. Jak często w formie prelekcji lub wykładu przedstawiano problematykę agresji?	98
Tabela 57. Jak często wykorzystywano do zajęć pomoce audiowizualne?	98
Tabela 58. Jak często były organizowane zajęcia praktyczno pokazowe do przedstawienie problematyki agresji?	99

ANEKS 2 Spis wykresów

Wykres 1. Grupa uczniów objętych badaniem w 2007 r. (N= 2141)	24
Wykres 2. Zachowania najczęściej występujące, w świetle odpowiedzi na pytanie: Jak często agresywne zachowania zdarzały Ci się w ciągu ostatnich 12 miesięcy?	39
Wykres 3. Zachowania noszące znamiona naruszenia prawa i mogące wyrządzić poważne szkody	39
Wykres 4. Procentowy rozkład odpowiedzi potwierdzających sprawstwo czynów o cechach agresji i przemocy oraz demoralizacji według 6 kategorii czynów w 2007 r. (N=2141)	43
Wykres 5. Procentowy rozkład agresji i przemocy fizycznej w szkołach podstawowych	50
Wykres 6. Procentowy rozkład agresji i przemocy fizycznej w gimnazjach	50
Wykres 7. Procentowy rozkład agresji i przemocy fizycznej w szkołach zawodowych	51
Wykres 8. Procentowy rozkład agresji i przemocy fizycznej w liceach profilowanych	51
Wykres 9. Procentowy rozkład agresji i przemocy fizycznej w liceach ogólnokształcących	52
Wykres 10. Procentowy rozkład agresji i przemocy fizycznej w technikach	52
Wykres 11. Procentowy rozkład agresji i przemocy werbalnej a typ szkoły	53
Wykres 12. Procentowy rozkład agresji i przemocy przeciwko rzeczom a typ szkoły	54
Wykres 13. Procentowy rozkład agresji i przemocy grożący użyciem broni i niebezpiecznych narzędzi a typ szkoły	55
Wykres 14. Procentowy rozkład agresji i przemocy seksualnej a typ szkoły	56
Wykres 15. Procentowy rozkład symptomów nieprzystosowania społecznego a typ szkoły	57
Wykres 16. Procentowy rozkład zachowań agresywnych – szkoła podstawowa	59
Wykres 17. Procentowy rozkład zachowań agresywnych – gimnazjum	59
Wykres 18. Procentowy rozkład zachowań agresywnych – szkoła zawodowa	60
Wykres 19. Procentowy rozkład zachowań agresywnych – technikum	60
Wykres 20. Procentowy rozkład zachowań agresywnych – Liceum ogólnokształcące	61
Wykres 21. Procentowy rozkład zachowań agresywnych – Liceum profilowane (dane w %)	61

Wykres 22. Porównanie w latach 1997, 2003, 2007 form zachowań agresywnych wg kategorii czynów (dane w %)	79
Wykres 23. Porównanie w latach 1997, 2003, 2007 form zachowań agresywnych tworzących kategorię czynów – agresja i przemoc werbalna (dane w %)	80
Wykres 24. Porównanie w latach 1997, 2003, 2007 form zachowań agresywnych tworzących kategorię czynów – samoagresja (dane w %)	80
Wykres 25. Porównanie w latach 1997, 2003, 2007 form zachowań agresywnych tworzących kategorię czynów – agresja i przemoc wobec nauczycieli (dane w %)	81
Wykres 26. Porównanie w latach 1997, 2003, 2007 form zachowań agresywnych tworzących kategorię czynów – agresja i przemoc fizyczna (dane w %)	81
Wykres 27. Porównanie w latach 1997, 2003, 2007 form zachowań agresywnych tworzących kategorię czynów – agresja i przemoc przeciwko rzeczom (dane w %)	82
Wykres 28. Porównanie w latach 1997, 2003, 2007 form zachowań agresywnych tworzących kategorię czynów – agresja i przemoc grożąca użyciem broni (dane w %)	82
Wykres 29. Porównanie w latach 1997, 2003, 2007 form zachowań agresywnych tworzących kategorię czynów – agresja i przemoc seksualna (dane w %)	83
Wykres 30. Porównanie w latach 1997, 2003, 2007 form zachowań agresywnych tworzących kategorię czynów – agresja i przemoc kradzieże kontakt z policją (dane w %)	83
Wykres 31. Zachowania noszące znamiona naruszenia prawa i mogące wyrządzić poważne szkody.	84
Wykres 32. Kategorie doznawanej agresji - porównanie w latach 1997, 2003, 2007 (dane w%)	88
Wykres 33. Porównanie w latach 1997, 2003, i 2007 według kategorii czynów uleganie agresji i przemocy werbalnej (dane w %)	88
Wykres 34. Porównanie w latach 1997, 2003, i 2007 według kategorii czynów uleganie agresji i przemocy fizycznej (dane w %)	89
Wykres 35. Porównanie w latach 1997, 2003, i 2007 według kategorii czynów uleganie agresji i przemocy ze strony nauczycieli (dane w %)	89
Wykres 36. Porównanie w latach 1997, 2003, i 2007 według kategorii czynów uleganie agresji i przemocy psychicznej (dane w %)	90
Wykres 37. Porównanie w latach 1997, 2003, i 2007 według kategorii czynów uleganie agresji i przemocy przeciwko rzeczom (dane w %)	90

Wykres 38. Porównanie w latach 1997, 2003, i 2007 według kategorii czynów uleganie agresji i przemocy grożącej użyciem broni (dane w %)	91
Wykres 39. Porównanie w latach 1997, 2003, i 2007 według kategorii czynów uleganie agresji i przemocy seksualnej (dane w %)	91